

ЛАЗО М. КОСТИЋ

**ранији редован професор
Јавног права
на Универзитету.**

С Р Б И Ј А

ИЛИ

ЈУГОСЛАВИЈА

ПОЛИТИЧКА СТУДИЈА

КЊИГА ТРЕЋА

Издање пишчево

ХАМИЛТОН

1961

**ШТАМПАРИЈА “КАНАДСКОГ СРБОБРАНА”
175 BARONS AVE., N.
HAMILTON, ONT., CANADA.**

ПРЕДГОВОР

Еис ојонос аристос, аминестаи пери патрес.

Омир, Илијада XII, 243.

(Једино једно знамење важи: одврати зло од Отаџбине).

I.

Рукопис за ову књигу је давно био написан; још пре две године, док се друга књига налазила у штампи. Ја сам био пожурио дефинитивно припремање за штампу III и IV књиге, јер су ми, приликом посете Канади у лето 1958, неки одлични српски патриоти из Торонта ставили у изглед финансирање тих књига, али од тога није било ништа.

Не остаје ми ништа друго него да и трећу књигу дам у штампу за свој рачун, да подносим сам не само трошкове око састављања књиге (а ти трошкови иису мали!), већ и штампања њеног. Да сам подносим жртве које неће да подносе многи заједно, чак ни сва српска целина.

Друга књига је малим делом распродата, јер су јој чињене разне сметње. Но ипак је “ишла”, и примљен новац ће покрити добар део трошкова око III књиге. Морам рећи да је уз II књигу продато накнадно око 100 комада прве књиге, од које је веома мало примерака још остало. Можда ће и III књига повући прођу претходних?

У сваком случају се она — с Божјом помоћу — пушта у штампу. Стало ми је да угледа света без обзира на жртве. Сматрам да би био национални грех оставити тај рукопис у “фијоци” и не предати га јавности.

II.

Пошто је рукопис и ове и IV књиге био готов кад је завршено штампање II књиге, ја сам на стр. 205 изнео дефинитиван садржај тих књига “који ће једва претрпети измене”. Из тога је рецензент II књиге г. Љуба Марковић-Грљанац закључио да још претстоје само те две књиге.

У ствари треба да изађе још више књига, ако Бог да здравља и снаге. Можда предвиђена IV књига и неће бити четврта већ шеста или седма. Једна

књига треба да буде посвећена привредним питањима, једна културним, моралним итд.

Много шта сам у току ових година накупио да кажем, и сматрам да то треба рећи. А ове ствари се морају ин екстензо расправљати. Ради се о најсудбоноснијим проблемима Српског народа, или, као што стоји код Хомера у стиху цитираном као мото, циљ нам је “одвраћати зло од Отаџбине”.

Не сме онда ту бити ни журбе, ни штедње, ни резерве. Треба све рећи што патриотска дужност налаже, па било коме мило или не.

Вук Стеф. Карацић, који није био школован, али је имао инстинкт писца и научника као ико у нашем народу, писао је у својим “Примјечанијима на преводу Г. Томе Љубибратића и на примјечанија на њих Г. Станимира Живковића”:

“...Списатељ не треба да угађа којекаквим читатељима (који не знаду ни колико списатељ), него треба онако да пише како ће се допасти људима који ствар управо познају и разумеју, па макар таковијех данас не би било у народу нашем ни по један на сто хиљада; доћи ће вријеме кад ће их бити више; треба писати за потомство....”

Не знам да ли ћу доживети ново државно уређење свога народа. Али су књиге трајније од људи. Оне ће остати. Можда ће имати утицај на ту појаву а можда и неће. У сваком случају ће се наћи неко да их, претходно или накнадно, стави у релацију са фактичним збивањима, да тражи њихову примену, или да прекорава оне који су то пропустили да учине. То уверење ми даје снаге да наставим ствар.

А ове књиге несумњиво утичу и на формирање мишљења оних који су читали. Кад сам био у Чикагу, лета 1958, рекао ми је колега Станко Драгосављевић да сам са првом књигом чудо учинио, да сам преобратио у мишљењу целу српску емиграцију. Он је свакако претеривао; а и многи који су били импресионирани мојим излагањима и преобраћени, поново су се вратили својој првој идеји. Но свакако је то доказ да се може утицати снагом аргумената.

Ове моје књиге нису слате у Југославију (за разлику од других које су слободно слате). Али су поједина лица из земље и ове књиге читала, и комунисти и некомунисти. И утисак од њих био је увек дубок. Само један пример. У иностранству се налазио у посети код свога таста један истакнути београдски новинар, правник и члан Комунистичке партије. Наишао је на прву књигу, читао је сву ноћ а да минута спавао није (таквих случајева је било више кад се књига појавила) и ујутро је само неколико пута довикивао: Откуд му та аргументација? — Откуд му само та аргументација?

Нека не мисле читаоци да је ово намештено као тобожњи извештаји из земље у неким југословенским новинама у емиграцији. Не, ја тачно знам које је то лице и где се овако изразило. Кад буде могуће, то ће се саопштити. За мене веће похвале није било: Аргументација је ту, она треба да убеђује. — И комунисту новинара је нарочито импресионирала, јер он зна колико се код њих све намешта, обмањује, лаже; колико све почива на фалсификованим чињеницама и монтираним претпоставкама. Запањила је и њега снага чињеница онаквих какве су.

Не знам да ли је књигу однео у Југославију, али знам да тамо колпортира и да се чита са одушевљењем. Имам и конкретних података, које — нажалост — не смем још објављивати.

На формалан одјек II књиге осврнућу се у Поговору, или у некој од следећих књига. Јер штампање књиге може да се опет одужи, а у међувремену настају и нове ситуације.

III.

Ја молим читаоце да ми опросте због великог цитирања латинских текстова, а такође због многих страних речи, највише латинског порекла, које у књизи употребљавам. И пре рата су ми многи замерали на томе. То морам да објасним мојим великим занимањем са латинским језиком, а тако исто и породичном традицијом у том погледу. Ја сам од малена учио латински, још у основној школи, а код куће сам стално слушао овај или онај цитат, ову или ону изреку.

Отац ми је знао изванредно латински. Завршио је био класичну гимназију и имао према том језику нарочиту предилекцију. Мени је, као правнику, објашњавао извесне правне латинске термине лепше и јасније него сам икад у некој књизи нашао. То сам после причао проф. Чајкановићу који није могао да се начуди. Његов брат, а мој стриц Крсто, пред први рат професор Цетињске гимназије, био је 15 година млађи од мога оца а 15 година старији од мене. Студирао је дуго у Бечу, и мене је још у основној школи (ја сам је учио шест разреда) поучавао у латинском као будућег класичног гимназиста. Огромно сам био заинтересован за тај језик, да сам у гимназији увек штрчао испред мојих колега у његовом знању.

У мојој породици он је још раније негован. Стриц мога оца, прото Јоко Костић (брат прота Лаза), завршио је најпре Клерикално училиште у Шибенику, па после карловачку Латинску школу (гимназију) са латинским наставним језиком. Био је годину дана испред Бранка Радичевића и као он у свом разреду примус еминенс (сам сам то лично проверио у регистрима Карловачке гимназије). Био је неко време професор Бањалучке богословије заједно са Васом Пелагићем. Причају за њега да је боље говорио латински него “латински бискуп у Котору”. Код куће смо имали безброј латинских књига (а и грчких, и других).

У самом мом селу је био и католички поп који је завршио универзитет у Падови, био је одличан латинац (дум Марко Томичић). Учитељ и поштар су имали по четири разреда класичне гимназије, и сваки час је понеко казивао нешто латински. Ја сам то просто гутао и неисбрисиво заволео тај дивни језик. За време последњег рата сам писао Речник правне фразеологије латинске и имам у Београду око 3500 листића. И данас не могу да запамтим неку пословицу или изреку сем у српском десетерцу или латинском прегнантном изразу.

Заиста не постоји на свету ниједан језик који би се у лапидарности, прегнантности и прецизности могао мерити са латинским. Једна оригинална грчка изрека изгледа латински десет пута лепша. Зато су латинске изреке веома погодне као начела, као максиме, као мота. Овде су највише употребљене у тој форми.

Читаоци неће имати штете од мојих цитата. Они су одабрани, а поред тога увек преведени, па могу тиме и да нешто науче. (То не чини сваки, нарочито не онај који се не сме упустити у превод; он просто цитира само оригинал да би изгледао што ученији). А стране речи су неминовне у научној расправи. Не могу никад савремене да их потпуно замене, нарочито ако се ради о стручним изразима. Многи ће и из ових књига нешто научити. Једно морају да су сигурни: Ако наиђу на један стран израз, нека знају да је на свом месту и правилно употребљен.

Причао ми је војвода Добр. Јевђевић, кад смо се нашли у Риму почетком 1959, како је после појаве мојих књига често чуо од својих четника, мало школованих људи, латинске цитате. (Војвода Јевђевић је такође одличан латинац). Тиме се културни ниво емиграције само диже.

Ја сам многе латинске фразе у тексту навео ћирилицом, што раније није било уобичајено. Али су раније књиге штампане монотипом, а сад линотипом. Пре је била играчка слагачу узети слова из друге кутије; сад морају да се мењају матрице за сваки уметак латиницом. Зато се то мора избегавати гдегод је могуће. Молим и то читаоце да узму знању.

IV.

У растурању досадашњих књига највише су ме и братски помогли, и тиме омогућили даља издања, поред лица наведених у предговору II књиге, гг. Раца Димитријевић из Расина, Висконсин, бивши шеф Пореске управе у Крушевцу, Бранко Лукић из Хадерсфилда, Енглеска, и млади Босанац Алекса Нишић, који је тек пре две године дошао у Канаду из Источне Босне у посету своме оцу у Судбури, где је и остао. Затим гг. Ранко Костић, Илија Лукић, Душан Лукић (сви из Торонта), јереј Миладин Гарић из Ванкувера, г. Владо Станковић из Виндзора, г. Никола Тинтор из Винипега, гг. Љуба Марковић-Грљанац и Стеван Шкорић из Чикага, г. М. Ј. Пејчић из Њуарка (Њу Џерси), г. Илија Павловић из Гери, г. Милорад Арсић из Кливленда; др. Урош Станковић Мелбурна (Аустралија), г. Драгомир Стојадиновић из Буенос Аиреса (Аргентина) и г. Маринко Маријан из Халифакса (Енглеска). Ја им из свег срца на том благодарим.

И овом приликом морам заблагодарити такође администратору “Канадског Србобрана” Лазару Ђ. Стојшићу, који је водио сву евиденцију растурања мојих књига без обзира чија су издања, па се унапред примио и за ову књигу. Он одржава и прву коректуру за сваку моју књигу штампану у Канади. И овога пута ја му усрдно захваљујем.

И, завршавајући овај Предговор, ја се, још једанпут латински, препоручујем беневоло лектори (доброхотном читаоцу!). Нека има обзира према мени.

Ветинген (Кантон Аргау)
На Малу Госпојину 1960.

Л. М. Костић.

ЧЕТВРТА ГЛАВА
СПОЉНО-ПОЛИТИЧКИ И ВОЈНИ АСПЕКТИ

XXXII. — ПРОБЛЕМАТИКА

**Deliberandum est diu quod
statuendum est semel.
Publilius Syrus, Sent. 116.**

Треба дуго размишљати (одн. расправљати)
о ономе што ће се једном одлучити.

I.

Дошло је на ред да се проучавају аспекти спољно-политички и војни Србије и Југославије, да се одмеравају међусобно, да се указује где су повољнији а где неповољнији, или, да понављамо увек наш основни став, шта је за Србе пробитачније, шта је њима у корист.

Разумљива је ствар да ће проучавања имати хипотетичан, да не кажемо апстрактан карактер, као што одговара научном третирању проблема. Јер стварност донесе увек неке неочекиване ситуације а имподерабилије нису без дејства ни на овом сектору.

Ипак зато, научно третирање и предвиђање ових проблема не спада у област маште. Има претпоставака које су сигурне и збивања која ће једва моћи да узму други ток.

Напоследку, присташе Југославије служе се највише аргументима из ове области; и чак кад тежиште постављају на другу врсту аргумената, увек увлаче по неки спољно-политички и војни. Ако им се не би одговорило, значило би да се нема шта рећи, да су њихови аргументи у овој области необориви, да је њихова победа неспорна. Сви други аргументи би изгубили онда од свога значаја.

Зато се ова питања не могу мимоићи. Напротив, расправљаће се исто онако темељно и опширно, исто онако свестрано и не избегавајући осврт на ма који контрааргументат, као и питања из осталих књига. Без швиндла, без празних фраза и бомбастичних екскламација место трезвених закључака.

И метода рада је у овој књизи једнака као и у предходнима; надам се да ће остати једнака до краја (у свим књигама). Оне сачињавају један систем, једну целину. Чак одељци не почињу у свакој књизи новим редним бројевима, већ континуелно, као да су у једном тому. Одма се увиђа, да су то делови нечег заједничког.

Па ипак, свака чини и засебну целину, може се читати сама за себе, и разумети потпуно без претходних и накнадних. Али, свакако целина пружа укупну и праву слику свега што је потребно знати.

II.

Овде ће се заједно испитати спољно-политички и војни аспекти посебне и помешане српске државе. Очигледно је да то заједно спада. Рат је, како је казао један знаменити немачки стратег, продужење политике (свакако спољне), само вођене другим средствима. Спољна политика се одмерава према рату, одн. према ратној опасности и ратним перспективама, а рат наилази као последица спољне политике и спољних односа уопште, чак и без обзира на политику. Долази често као последица геополитичког положаја земље и као резултанта историски неминовних збивања.

Све је то повезано, да се оделити не може. Па чак је повезано са унутрашњим стањем земље, са духовном њеном структуром. На једну државу у којој је становништво духовно чврсто повезано, у којој је једнодушно, солидарно, хомогено, мало ко сме да насрће. Отуда и речи римског ненадмашног државника и патриоте Цицерона: “Ништа нема постојаније и чвршће — каже он — него једнодушан народ који само на своју слободу мисли, а њу не дозвољава нико да дирне.” Овде је реч о спољној слободи, слободи државној коју народ инкорпорише, слободи од атака непријатеља. Он ће наићи на чврстину о коју ће се сломити његов напад.

Спољна политика ће одржавати ово духовно устројство. Ако је народ једнодушан, солидаран, спреман на жртве, готов да државу брани до краја, спољна политика ће бити чвршћа и непоколебива. Иначе ће морати да се повија од случаја до случаја, јер није сигурна на ослон код куће.

III.

Ми смо као мото овом одељку навели једну сентенцију Публилиуса Сира да треба стално размишљати о ономе што ће се морати брзо да реши. Само ће тако решење испасти адекватно и правилно. Нигде више него у овој области та опомена не важи. Ту неће бити времена да се темељно размишља кад догађаји настану.

А ти догађаји ће морати једном да настану, као што се излаже у следећем одељку. Политичка је мудрост дочекати их спреман. Предвидети све што се може десити и наћи решења за све ситуације које је људски ум у стању да предвиди.

Зато ова излагања немају чист платонски значај. Али она, исто тако, немају задатак да прикупљају непријатеље Југославије на акцију, да агитују за обарање те земље и државе. Она не траже устанак већ духовно припремање за моменат да дође до слободног опредељивања Српског народа још један пут. То је јасно речено у првом одељку ове збирке (I. Уводне речи, страна 17 прве свеске). Све се ово пише да се Србима пружи материјал да увиде где им је боље, и да се према томе опредељују кад наиђе моменат, кад опет Српски народ поврати своју “пословну способност”.

Многе српске политичке манифестације закључују се тврдњом и жељом Срба, неспорним постулатом да Југославију као државу треба очувати дотле док се њени грађани не узмогну слободно изразити какву државу хоће. Да би се они по том питању “слободно” изразили, треба да имају подлогу, у првом реду аргументе за и против. Иначе се неће моћи изразити ни слободно ни паметно. Аргументе против остајања у тој неприродној и за Србе кобној заједници пружа им ова књига.

Да ли ће их примити или не, да ли ће се њима послужити или не, то је њихова ствар, то им стоји на вољу. Писац нема ни најмање намере да их натура, па чак ни да оспорава патриотизам и здрав политички инстинкт онима који друкчије мисле. Тиме се служе његови непријатељи, а не он.

Он ће само утврдити на крају књиге да присташе Југославије немају довољно аргумената да изнесу у своју корист, или не умеју да их изнесу. У

колико их износе и ти аргументи заслужују ма какав обзир, осврнућемо се на њих у овим књигама (нико, ваљда, не очекује да се осврћемо на памфлете и дилетантске написе; ни из материјалних, новчаних, обзира, ни из моралних). Било је напр. “приказа” одн. критика II књиге, које је написало једно лице а потписало друго. Оба заједно немају ни најосновније појмове материје коју II књига садржи, тј. материје правне, у првом реду државноправне. Поред тога подмећу мени мисли и тврдње које ми нису ни на крај памети (да ја нпр. импутирам поч. Дражи Михаиловићу изјаву да треба убити све политичаре, а то чине Југословени а не ја). Или кажу да постоји босанска народност, а она не постоји у Југославији. Итд. Све докази недовољног знања или фалсификата. Ко да се на то обазире?

Онима који заслужују одговорићу у тексту где то спада. Ако би Бог дао здравља, могла би се и последња књига ове збирке резервисати за допуне дотадашњих књига и осврте на њихове критике. До тада, а врло вероватно и по тада, задржаће се начело *Ne variatur*: Све што је написано остаје на снази, ништа се не мења.

XXXIII. — ПО ПИТАЊУ НЕСТАНКА ЈУГОСЛАВИЈЕ

Omnia mox fient, fieri quae posse negabam.

Ovidius, Trist, 1, 5.

Све ће се ускоро (пре а после) збити,
што порекох да се уопште може збити.

I.

О горњем питању нисам мислио да пишем уопште. Разумљиво је да цео овај мој рад претпоставља могућност распада Југославије, њеног нестанка. Она је људска творевина, и као таква подложна паду. Шта више: постоји сигурност, неминовнаст да једног дана нестане, па хтели ми то или не хтели. Нити постоји нити је икад постојала једна вечна држава. Свака је држава органска творевина, која има свој почетак и крај (а нормално и фазе развоја: пораст, кулмен, пад). Кад су, Анаксагори из Клазомена саопштили да су му оба сина умрла, он је хладно одговорио: Та знао сам ја да сам родио смртну чељад. И ми ћемо сви нестати, и Југославија ће нестати. Кад и како, то нико не зна. Ни предвиђања нису могућа. Један духовит Француз (не сећам се где сам то читао) казао је једанпут да се у рату све дешава осим онога што се предвиђа. То правило важи и овде.

Не знамо ми кад ће и како Југославија пропасти, али знамо да ће сигурно некад пропасти: *certum an, incertum quando*, односно *Veniat illa dies*, (значи: Доћи ће тај дан), или како је Цицеро казао: *Mortem effugere nemo potest*. То значи: Нико не може смрт да избегне.

II.

На све ове консидације навела ме критика прве књиге ове збирке у лондонској “Поруци”, из пера уредника потписаног као Р. Ј. К. (Г. Радоја Л. Кнежевића). Критика носи наслов “Политика страсти и пропасти”; изашла је у јануарском броју истог листа за 1958 годину. Он говори о стварности постојања Југославије и тај став завршује патетично са речима: “Југославија је ту, и ко је неће, он има тек да сабере снаге да је сруши.” А пре тога каже

како “сепаратисти српски и хрватски у емиграцији, живећи у једном нереалном свету, замишљају свој посао као врло лак: као да просто они имају да се договоре — или да се не договоре — да Југославија буде.”

Ја не верујем да су тако наивни ни “сепаратисти” српски ни хрватски. То је сувише упрошћено и фантастизовано гледиште противника Југославије. Јер кад би заиста све било тако како претставља г. Кнежевић, онда се не би требало уопште обазирати на емиграцију: она снага нема, а договорима се Југославија не може срушити.

Али из тога произилази даље, да све што се не може лако срушити, треба толерисати, треба примити као неминовно, треба му се приклонити. По Лајбницевој теорији, да је све што постоји добро, и да све добро постоји! Разуме се да је онда било лудо, пре 40-50 година, радити на уједињењу Српства, јер је то претпостављало рушење две царевине: Турске и Аустро-Угарске. А ипак се радило на томе, и постигло се то. У почетку само речима и једино речима; према еванђелском да у почетку свега “бјеше ријеч” (по Јовану, 1, 1).

Но није само Југославија стварност, већ је стварност комунистичка Југославија. Против ње су сви у емиграцији, па јамачно и г. Кнежевић. Мада тврди за њу “да има у свету већи углед него која било друга земља њеног обима”, ипак би је сигурно рушио кад би се дала прилика. Сад, он мисли (а и многи други тако мисле) да би се могао срушити комунизам а да ипак Југославија остане читава.

То није немогуће, али је то још мање извесно. Ако дође до преокрета, ако дође до рушења, нико не зна где ће се стати. Југославија има велике непријатеље и унутра и споља, и они би тада били у акцији. И кад наш свет нешто руши, он руши до краја. Али, у сваком случају тада је веома могуће да се постави питање обнове или демембрације Југославије. Чак се може рећи да је и извесно. Зашто не бити духовно спреман за тај случај?

Југославија неће нестати договором емиграната, то је ван спора. Али ни комунистичка Југославија. Она је далеко чвршћа него је била она прва, и нема никаквог изгледа да се појави 27 март у њој. Треба је, значи, рушити. Је ли г. Кнежевић за рушење или перпетуирање садашње Југославије? Ако дође

до рушења, наћи ће се на истој линији сви непријатељи Југославије, и сваки ће рушити за свој рачун и са својим задњим намерама. Ко хоће да се Југославија по сваку цену очува, најбоље је, и једино могуће, да се у њу не дира. На част им који тако мисле!

III.

Сад што се тиче националне Југославије. Нпр. ону прву Југославију никад ниједан Србин не би рушио; узалуд би била ма каква агитација у том правцу. Срби су ту земљу сматрали својом. Али је 1941 настало код многих отрежњење и број лица који неће Југославију расте у емиграцији свакодневно. Г. Кнежевић тврди да постоји у земљи “једна снажна југословенска стварност”, али емигранти “отсечеин од земље и народа скоро 20 година”, то не знају и не признају. Г. Кнежевић је дуже из земље него ма ко од нас, и он зна то још мање него ми. Па и без обзира на расположење у земљи, ствари се могу академски третирати чак и кад би цео Српски народ, у земљи и ван ње, био противног мишљења. Примиће се аргументи који се могу одржати. Ако неки људи знају више од масе, и то много више, демократски је саслушати их, и по могућности аргументима побити.

Па ипак, ја верујем да ни данас, кад би се образовала понова национална Југославија, не би се нашло Срба да је руше. Нарочито ако би она била монархистичка. Ја се лично не бих помирио ни са таквом Југославијом, као што се види из свих ових књига, али заиста не бих позивао на узбуну.

Но постоји једна трећа могућност, о којој присташе Југославије намерно ћуте. А ја је морам споменути, баш изазван овим речима г. Кнежевића. И тада тек овај одговор пристоји глави у којој се налази (Спољно-политички и војни аспекти).

Постоји нпр. могућност, и не чисто теориска, да ће се Хрвати борити против такве Југославије одн. васпостављања такве Југославије. Шта онда да раде Срби? Ја сматрам да у том случају ниједан Србин не би смео да брани Југославију. Да би то био грех и злочин. Јер то би значило да ми хоћемо да од Хрвата бранимо њихов дом, да их ми поучавамо где им је боље, и то поучавамо пушкама и митраљезима. Ето, ја морам напослетку да Хрвате

узимам у одбрану од наших полуделих Југословена: Нека је проклета свака српска пушка која пукне на Хрвата у одбрани Југославије!

Не, ми нећемо никад бранити Југославију од Хрвата, већ ћемо бранити Српство од Хрвата, њихових мегаломанских прохтева и њихових злочиначких тежња према Српству.

И зато су потребне, чак преко потребне, овакве књиге. Да се зна шта је на тапету, и шта се има да брани.

Кад би се Срби борили против Хрвата да им Југославију наметну, нико их више пред историјом опрао не би. И зар су мало дали жртва досад, него да још гину да би Хрвати имали свој дом кога они неће?

Ако, дакле, дође до рушења Југославије, садашње, комунистичке Југославије, чије рушење г. Кнежевић јамачно претпоставља, онда се свакако може појавити питање целисходности ове књиге и ових контемплација.

Једна је ствар несумњива за мене: да се Хрвати никад не би вољно борили за Југославију, ни садашњу ни будућу, ако би је нпр. напала Бугарска. Ни ја се, валај, не бих борио ни за какву Југославију, кад би је напала Италија. У Југославији је немогуће избећи случајеве да један народ гине за интересе другог народа. И само луди Срби су готови да гину за интересе Хрвата и Словенаца, али ови, бар не Хрвати, никад неће за интересе Срба. Они би чак, као 1941, ударили Србима нож у леђа.

IV.

Није потребно да Срби руше Југославију па да она буде срушена. И 1941 је била срушена без учешћа Срба и против њихове жеље. Истина 27 март је омогућио то рушење, чак га је условио. Али верујем да организатори 27 марта то нису предвиђали, а још мање очекивали. То у најмању руку значи да може Југославија да падне и кад се то не очекује.

Г. Кнежевић је био један од главних организатора 27 марта. Он тада није предвиђао пропаст Југославије. Можда је не предвиђа ни сад а да она ипак постоји.

И овај аргуменат нека остане као чисто теориски. И тада се веровало да је Југославија много јача него је у ствари била. Винстон Черчил је говорио о милион и по најбоље војске на свету. Итд. И међународни углед је имала Југославија велики. А срушила се као кула од карата.

Може каткад заиста да наступи нешто што се логично не очекује; може и питање Југославије да се постави, питање њеног одржања или нестанка.

А има веома угледних, чак и веома реалних “југословенских” емигрантских личности, чак политичара-дипломата, који не искључују могућност изненадног, чак и скорог пада или распада садашње Југославије. Нпр. г. Илија Јукић, првак ХСС и некадашњи помоћник министра спољних послова Краљевине Југославије. Он је у “Хрватском Гласу” од 28 априла 1958 публиковао један овећи чланак под насловом “Зачарани круг хрватско-српских односа. Може ли се и како из њега изаћи”. Тај чланак је, ако се не варам, делимично пренео и у своју “Поруку” г. Радоје Кнежевић, оне пасусе који му годе. “Савез Земљорадника” га је у броју од априла 1958 донео целог. Из њега ћу ја опет пренети пасусе који мени годе, одн. који иду у прилог мојој тези. Г. Јукић је тамо између осталог писао:

“...Данас, након трагичног мађарског искуства, у Југославији влада опће увјерење да би Тито позвао у помоћ Совјете, ако би какав устанак угрозио његов режим и стога нитко паметан на њега ни не помишља. Али могу наступити извесне промјене изненада као: Титова смрт, сукоби међу његовим наследицима, Хрушчовљеви потези против Југославије и сам раскол у Титовим редовима, ако би он одлучио вратити Југославију подпуно у московски табор. “Ноје Цирхер Цајтунг” предвиђа на 28. II. о. г. и могућност да се опће незадовољство у Југославији снажно заталаса. У прилог те могућности наводи бечки дописник тог листа недавне политичке процесе, сукоб са Социјалистичком Интернационалом те изванредно ширење Ђиласове књиге у разним издањима унаточ свих строгих забрана. Ми бисмо додали у прилог тог мишљења и недавни вал штрајкова рудара у Трбовљу, Храснику и другдје, који су ставили носиоце Титова режима пред најозбиљније и најнеугодније проблеме. На Западу хвата све више коријена мишљење, да ће нестанак Тита с политичке позорнице довести у питање не само опстанак његова режима него и опстанак Југославије. Обсервер од

прошле недеље навео је тај случај као један од оних, који ће проузрочити можда мјесни рат. Политичка мудрост вели: владати значи предвиђати...”

Дакле, молим лепо, и друга лица сматрају да Југославија може ненадано и на неочекиван начин нестати, да могу промене наступити којима се нико није надао. То саопштава човек са којим г. Кнежевић не полемише, него га радо иначе цитира. Зато ја наведох као мото овог одељка стару латинску мудрост изражену од Овидија да обично наступа све оно што сматрамо да не може наступити, чак да ће то наступити скоро. Ја нисам оптимиста у том погледу, али мудре античке речи су увек за мене највећа утеха.

Нека ми је дозвољено да још једну латинску изреку цитирам, Илирца Максимијана: *Nec mors humano subjacet arbitrio* (Maximian, Eleg. I, 114). Она српски значи: Ни смрт не подлежи људској самовољи.

V.

Па чак није увек потребно ни физичко ништење једне државе да би се један народ од ње ослободио. Супротних примера има у новије доба много. *Ex aliis sumere exemplatum!*

Прво споменимо пример Ирске. Без рата и без револуције она је добила своју слободу и самосталност, цепањем од Велике Британије (од Уједињеног Краљевства). Није то лако ишло, и било је појединачних борба (индивидуалних аката револта), али није Велика Британија морала бити срушена да би се Ирска ослободила, нити је била срушена. Само окрзнута и то по сопственом пристанку.

Други пример из исте земље одн. исте империје. Индија је такође отпала од Велике Британије без крви уопште. Она је водила само пасивну резистенцију неколико деценија, и испословала отцепљење, самосталност.

Пример Индије нам је још у једном погледу близак. Тамо је огромна већина народа била за заједничку државу, сви скоро Индуси (немуслиманске вере), док су Муслимани Индиског субконтинента били енергично и безусловно за своју посебност. Њих је било процентуално мање него што код нас има Хрвата: Индуси су од њих бројно јачи три до четири пута. Па им ипак, ни они ни Енглези, нису могли наметнути заједничку државу. Границе

се нису могле ни издалека повући на етничкој основи, чак ни бар мало природне. Па ипак су Муслимани добили своју државу, коју су назвали Пакистан, и не помишљају ни у сну да се опет удруже са Индусима.

Посебност су добиле и многе колоније других држава: Сирија, Либанон, Индокина (Лаос, Камбоџа, Вијетнам), Мароко и Тунис према Француској, Индонезија према Холандији, Гана према Енглеској итд. Ово су, рецимо, колоније, где није све једнако као код интегрирајућих делова једне јединствене земље. Али Ирска није била колонија, а ни Индија у пуном смислу речи.

Ово све напред је писано пред крај 1958, а ревидира се пред крај 1960. У овој години, која се зове "Година Африке" постало је независно још неколико десетина држава (или чекају непосредно прокламовање независности). И све без крви. Немири и пертурбације су се појавили у Конгу пошто је самосталност била прокламована и изведена. Интересантно је то, да свака и најмања област ранијих колонија тражи самосталност; неће заједницу са другима. Тамо где су две провинције биле образовале заједничку државу: Сенегал и Судан (француски) тзв. Федерацију Мали, тражили су после неколико месеци раставу. И баш ових дана једна за другом држава признаје тај разлаз (прекјуче сама Швајцарска, у којој ја живим. Данас, 29 септембра 1960, УНО).

Ако се може по томе изводити неко начело, нека доминирајућа тенденција будућег става народа, то ће она бити индивидуализација, парцелација, да не кажемо атомизација држава.

VI.

Може, уз добру вољу, да буде отцепљења без крви и без принудног "рушења" постојећих земаља. Може ако се ради о засебном народу и ако постоје историске претпоставке за то. Баш код Срба то је случај (а и код Хрвата).

Не морају баш увек емигранти да сабирају снагу и да државу руше. Ту се пребацио г. Кнежевић, желећи само да читаоце уплаши тешкоћама које

претстоје. Али је тиме ојачао код емиграције положај комунистичке Југославије.

Не морају емигранти, понављамо, да руше државе да би се дошло до ослобођења. Али не треба никако потцењивати улогу емиграната на овом сектору. Све споменуте државе које су настале отцепљењем имале су не бројну али свесну емиграцију, која је често створила духовну подлогу новом државном бићу. Јер се у земљи то не може радити.

Па чак и паша блиска прошлост упућује на то. 1941 нису емигранти срушили Југославију, то је тачно. Али су се сместа нашли да узму власт у Хрватској, према програму који су у емиграцији начинили. И то нас је много крви коштало. Зато су несумњиво криви и они који то нису предвиђали. Затим, комунисти који су на власти, са малим изузецима, били су такође емигранти, и ту су сковали план за преузимање власти. Нису Југославију рушили, јер се нашао неко други да је руши, али су на њеним рушевинама створили за себе повољну ситуацију да је прилагоде својим доктринама, да створе од ње другу државу (међународно-правно другу, иако има скоро исто име: Југославија).

Кад смо већ код Југославије, нека је дозвољено навести још неке податке, при којима се не ради о извршеном рушењу Југославије, али о озбиљним покушајима, који су имали испасти без крви. Најтрезвенији српски политичар овога века, Стојан М. Протић, претио је много пута Хрватима са “ампутацијом” (од њега потиче тај израз примењен у овом смислу), а није мислио на крв. Па и сам краљ Александар је такође био једанпут решен да предузме ампутацију и једва су га од тога наши политичари одвратили. О томе се налазе детаљни подаци у књизи Светозара Прибићевића, Београд 1953, хрватско издање, страна 77 ид. Краљ је био уверен да би то извео без крви (почетком 1929); и ја сам у то уверен. Дакле, та међународна стварност која се звала Краљевина Југославија, о концу је висила, а да је једва ко од нас о томе и сањао.

VII.

Код свих наведених примера отцепљења појединих нација од матере земље било је бар малих потреса иако није било рата, па скоро ни брахијалне борбе. Јер се ипак рушило постојеће стање и крњио правни поредак.

Код Југославије има једна специјалност коју је г. Кнежевић свесно или несвесно пренебрегнуо, једна специјалност у грађанском државном поретку (тј. државном праву некомунистичких земаља) непозната, тј. могућност легалног отцепљења националних индивидуалитета.

Ја не познајем Устав данашње Југославије, нити сам икад имао вољу да га упознам (можда баш зато, што сам био професор Уставног права)*. Али, колико сам читао посредно, постоји једна одредба, по којој свака република има право отцепљења. То сам читао у једном говору Јосипа Броза из времена чим је власт преузео, то сам читао и код д-ра Влатка Мачка. (Његову изјаву делимично цитира г. Кнежевић па јамачно зна и за тај део).

Јосип Броз је у једном од својих првих састава, у једној публикацији изашлој 1945 у Загребу под насловом: “Тито, Национално питање у Југославији у свјетлости народно — ослободилачке борбе” (разуме се, латиницом) казао при крају ово: “Никада се Комунистичка партија није одрекла, нити ће се одрећи принципа који су поставили наши велики учитељи и вође Лењин и Стаљин, принципа да сваки народ има право на самоопређељење до отцијепљења”.

Ту скоро је потпретседник “Извршног већа” Југославије Родољуб Чолаковић то потврдио као сталан принцип међуратне Комунистичке партије Југославије. Он пише (“Борба КПЈ за решење националног питања”, Београд 1959, хрватско издање, стр. 29): “КПЈ се одлучно изјашњава **за право свих нација Југославије на самоопређељење до отцепљења**. Овде је важно напоменути да Партија осим Срба, Хрвата и Словенаца види у Југославији и македонску нацију”.

---

*) У међувремену је изашао одличан приказ правног стања Југосланије у расправи пуковника д-ра Милоша. Гладовића под насловом:

А претседник Хрватске сељачке странке др Владко Мачек је писао у свом фамозном писму Влаху Раићу (вид. књигу Раића: Хрватска или Југославија, 1955, стр, 17) да је данашња Југославија “савез федеративних република, од којих свака има право и отцепити се” (то “право” сам др Мачек ставља међу наводнике). “Тито” говори о праву “народа” да се отцепи, устав канда то право признаје “републикама” јер стоји на становишту да свака република претставља један народ.

Републике имају право отцепљења из југославенске заједнице, али републике као инкорпорација народности. Јер је принцип био да свака народност образује своју републику.

Е, ту је најочигледнија перфидија која је употребљена према српској народности у Југославији. Док су сви Словенци у својој “републици”, сви Македонци и “Црногорци”, и док је 80% Хрвата у својој републици, дотле је Срба у Србији мање од 74%, али у ужој Србији једва 50%.

Словенци могу да се отцепе ако желе без тешкоћа, и Македонци, и Црногорци, а тако исто и Хрвати. Али за Србе то право не постоји. Њих има преко два милиона ван своје републике, а у својој “републици” тако су измешани са иноверијом, да би ова коначно одлучивала хоће ли се или не отцепити (јер сами Срби не би могли бити сви за једно решење).

То је, можда, био главни ако не и једини разлог да се формално Војводина и “Космет” припоје Србији. Они стварно не припадају Србији, јер имају своје власти, али се рачунају у Србију, и само заједно са овим аутономним “покрајинама” и “областима” могла би Србија решити да се издвоји из Савеза. Тада би ови делови били интегрирајући и неотцепљиви делови Србије. Све је то рађено у Јајцу са пакленим антисрпским планом.

Практичко то значи да сваки народ има бар формално право изласка из заједнице осим српскога, јер овај би могао изаћи само тако ако би трећину или половину својих сународника жртвовао. Ето колика је важност да народ као целина има своју јединицу у федерацији.

Србима је то право осујећено практично, и само њима. Али другим “народностима” репрезентованим кроз “републике”, то је право

“загарантовано”. Сад замислимо случај да нека од тих “република” искористи ово своје право: Југославије у садашњем облику, можда и Југославије уопште, нема више. Нестала је легално, без борбе, нестала је на начин који је сама предвидела и прописала.

Тога неће бити, ја бар не верујем да ће бити. Јер режим неће дозволити претходне радње (отцепљењу треба да претходи агитација, затим одлучивање у парламентима итд). Али теориски, и правно чак, постоји могућност да Југославије нестане без крви, легално у формалном смислу речи.

Колико је, онда, брзоплета тврдња да је Југославија стварност коју тобоже само емигранти могу, кад би имали снаге, да руше!

Не знам тачно како је то стилизовано у Уставу садашње Југославије, али без обзира на стилизацију верујем да се мислило да се свака компонента Југославије може издвојити из југословенског склопа, али не може постати некомунистичка и антикомунистичка. То не би дозволили ни теориски, ни Лењин, ни Стаљин, ни Броз. Значи да Југославија као таква може легално нестати, а комунизам у њој не. Њега би морали рушити!

*

Код коректуре овог одељка, крајем 1960, додајем следеће:

У свом предавању, одржаном у Чикагу исте године, по теми “Срби и Југославија”, казао је др. Милан Гавриловић изос. и ово:

“Каже се да је Југославија међународна стварност. Она остаје хтео ко или не, борио се противу ње или не. Није тачно. И Аустро-Угарска је била међународна стварност. Где је сад она?” (“Савез Земљорадника” за мај 1960, стр.24).

Очигледно је и г.др. Гавриловић алудирао на тврђења г. Радоја Л. Кнежевића. А г. Гавриловић је за Југославију! Ја се радујем да га овде имам за савезника.

А британска агенција “Рајтер” јавља из Београда да је 20 децембра 1960 председник Републике “Тито” говорио пред савезном Народном скупштином и жалио се да је Конференција комунистичких вођа у Москви “покушала да

разбије јединство Југославије”. Има, дакле, и других фактора, који би Југославију могли разбити.

Г. Кнежевић се истрчао. То му се тим лакше може опростити што није правник, а проблем је такав да га само правник може у целини да сагледа.

XXXIV. — СТРАХ ОД РАСПАДА ЈУГОСЛАВИЈЕ

Једно од дејстава страха је и то,
да нам чула помути и учини да
ствари изгледају друкчије него што су.

Сервантес у Дон Кихоту.

I.

Заиста је главни аргуменат присташа Југославије код Срба страх шта ће бити од Срба и српских крајева ако се Југославија распадне. Тај страх обузима и д-ра Влатка Мачка у погледу Хрвага, као што је он изјавио у толико пута цитираном писму Влаху Раићу. Можда он потајно захвата и остале хрватске вође.

Али Србе обузима свакако и они то не крију. Овај страх је чак оправдан. Слободан Јовановић је у једном чланку, изашлом после његове смрти и више од године дана пошто је овај рукопис био готов, написао (“Порука” Лондон, број за јануар-март 1959, стр. 44): “Отварање југословенског питања у данашњој међународној ситуацији било би за нас Србе скопчано са највећим ризиком, — **и то је главни разлог, а не вера у југословенску идеологију — што српски политичари остају и даље на линији југословенске политике**”.

Једини тај аргуменат и онај о немогућности да се цео српски народ нађе под једним кровом у случају распада садашње државе могу се сматрати основаним. Но док се ова друга околност, на коју се аргуменат ослања, може и предвидети, одн. бар делимично купирати, она прва се не може сасвим ни сагледати а камоли у детаљима предвидети. Будућност доноси многе ствари које се очекују и, уз њих или чак и без њих, многе које нико не предвиђа нити може да предвиди. Пророка у данашње време нема, али злослутника је било увек и биће их увек. Они су чак потребни.

Но то не значи да у овом питању не треба разуму поверити што њему припада. Ни тада се разум не може елиминисати сасвим. Догађају се, истина, ствари и мимо разума, али њега, као основног врела сазнања, не може се нико одрећи.

Страх наших људи шта ће бити ако се Југославија распадне, оправдан је, ја то понављам. Сећам се кад је, негде око 1940, Румунија черечена. Био сам у трамвају београдском кад је читана најновија вест да је Маџарска узела један део Румуније (поред Русије итд.). Један прост човек на платформи трамваја, неки радник или занатлија, по свој прилици Босанац, тада је ускликнуо: “Начне ли се само тазе љебац”!

И добро би било кад би се могло све то избећи. Али (за избегавање саме опасности (не извесности) цена би била преголема. Ми бисмо морали опет више деценија живети у спреги са народом који нас мрзи више него је икад иједан народ неки други мрзео, и ми бисмо морали да се одрекнемо унутрашњих слобода. Ту не може бити дискусије, ја је не концедирам: Југославији, хетерогеној, где читави народи воде центрифугалну политику, не може бити слободе ни демократије. Не може бити напретка уопште. А ово су вредности изнад свих других.

Још: Те опасности ће се појавити ако се и очува континуитет Југославије а само дође до “друге судије”, ако се режим промени. И тада ће, о томе нема сумње, дићи главу сви непријатељи Срба и осталих народа, и покушаће да захвате ако се што може. Принцип *Quieta non movere* (Не дирај у оно што је мирно) не може се овде сасвим применити. Ни тада неће бити мирно; не мењају се државни режими на миран начин, без дирања са ма које стране. Али би опасности тада биле несумњиво мање него кад би изменом режима дошло до декомпозиције земље.

Затим, ако се спречи првом приликом распад Југославије, не значи то да ће се све опасности за Српски народ (а не само Српски народ) сасвим отстранити. Не, ни најмање. Оне ће се само одложити, да се опет појаве. А у Југославији ће тињати ништа мање него што би тињале у самој Србији.

Напоследку, ни сама опасност од претстојећег распада Југославије, коју ја никако не желим потцењивати, није можда баш ни тако иманентна, ни тако

неопходна, ни тако катастрофална како је присташе Југославије међу Собима приказују. Ту се ради о једном типичном менетекелу, свесном или несвесном.

Много тога зависи од става појединих држава и појединих народа у конфликту који нам претстоји. Ако победу однесе Источни блок, у шта нико од нас не верује али се теориски не може искључити, позиција Срба не може ни у ком случају бити гора од позиције Хрвата и Словенаца. Сасвим је друкчије стање сад него 1941 или 1945. Русија је помагала (мислим комунистичка Русија) све народе Југославије против српске хегемоније у Југославији, али да је дошло до цепања Државе, не верујем да би тада фаворизирала њихове претеране апетите против Срба. Јер су јој Срби географски, историски, културно итд. далеко ближи од ма којих других народа Југославије и наших суседа (сем Бугара).

Ако победе антикомунистичке силе, у шта ми верујемо и зашта живимо, не изгледа ни тада фаворизирање других народа на рачун Србије сасвим поуздано. Напротив, изгледа врло мало вероватно. Јер они који би аспирали на српске територије: Маџари, Бугари, Арбанаси итд. били би на побеђеној страни. А побеђени се не награђују територијално. Ни са Хрватима не стоји боље, ни с другим. Зато не треба унапред нашу позицију сматрати изгубљеном.

Детаљну и прецизну констелацију сила у одсудном моменту ми не можемо знати. 1914 је Русија ушла у рат због Србије, а 1917 је ње, националне Русије, нестало. Какве све промене могу да наступе до момента кад ће се “царства делити”, ми не можемо знати. Има много непознатих и са наше стране и са стране противника. Не зна се ни ко ће постојати у одсудном моменту, ни ко ће где бити, ни ко ће имати пресудан утицај, а најмање како ће га он употребити.

Само једна детаљна анализа и овога проблема придонеће његовом потпуном обухвату: указаће на праве опасности, али и на противопасности, на евентуалне светле или бар мање тамне тачке. Рекли смо сто пута да избегавамо фразе, јер дискусија треба да буде скроз академска (а таквој дискусији није ништа противно као употреба фраза; она лакше подноси и глупости него фразе). Покушаћемо детаљну анализу, тим пре што је нико до

сад није покушао, иако то није сасвим пробитачно (јер се тиме отварају наше српске карте). Но циљ коме је ова књига намењена и то оправдава.

Анализа мора поћи од географског принципа. Јер опасност постоји у томе да нам друге државе не одузму неки део наше територије. Ту опасност предвиђају присташе Југославије и због ње пледирају за њено очување. О томе проблему се овде ради.

Државе које се могу окомити на наше територије, то су само суседне државе. Треба детаљно описати ко на шта аспирира и какве су његове а какве наше шансе. Само тако ће се проблем у потпуности ресветлити.

Треба један по један регион да се подвргне разматрању пошто се отстране они за које опасност не постоји.

II.

Ми имамо суседа стално пријатељских и виртуелно пријатељских; имамо трајно непријатељских и потенцијално непријатељских. Имамо оних који никад не аспирирају на наше територије, оних који аспирирају стално (мада те аспирације не истичу једнако), и оних који аспирирају само у даним ситуацијама.

Наши пријатељи, са којима немамо никакве територијалне размирице, то су Грци и Румуни. Ту смо заштићени у потпуности, ту не можемо бити узнемиравани.

Иако не сасвим непосредни, али ипак као суседи наших етничких територија морају се још узети Италијани (од којих нас одваја Јадранско море). Они су се увек окомљивали на територије на источној обали Јадрана. Ја мислим да могу поуздано тврдити да они на Српско Приморје данас не аспирирају никако. Иако су они Боку Которску, на нашу срећу, анектирали били за време последњег рата (јер да су је предали Хрватима, ми више не бисмо имали Српског Приморја), они су по самом Лондонском Уговору дали били Србији и Црној Гори сву Далмацију до Сплита. То је обала у таквом пространству, на које не аспирира никакав српски максималиста. Понављам, да мени не изгледа нимало, ама баш нимало вероватно, да би се Италијани опирали нашем присуству на Јадрану и да би нам чинили ма какве сметње да

се тамо етаблирамо. Напротив, то би њима било пријатно, јер њихови територијални прохтеви према Јадрану који држе Хрвати не могу никад бити запостављени. Они би у нама гледали свога савезника. А иначе Италији је свакако пријатније да на источној обали Јадрана има две државе, које би морале бити ривалне, него једну. То је геополитички аксиом.

Дакле, са три стране ми смо у потпуној безбедности, што није мала ствар, и што мало који народ на југу, Европе може за себе да тврди.

Али остају на жалост четири суседа са којима имамо непречишћене рачуне (бар они сматрају да су рачуни непречишћени). То су Маџари, Бугари, Арнаути и Хрвати. Доста их је несумњиво, више него оних који нам не сметају. И оштрији су од њих, и жешћи.

Али је и ту ситуација код свакога друкчија. И њихове шансе су сасвим неједнаке. Да их расмотримо посебио.

III.

Пре свега Маџарска. На другом месту је речено да су њене претензије над нашим областима у последње време једва чујне, или чак никако. Не значи то да код те у суштини најмегаломанскије нације не постоје скривене тежње за воспостављањем целокупности земаља “Круне Светога Стефана”. Не значи то да Маџари интимно не желе повратак целе Војводине и осталих делова “уже Угарске”.

То они желе, али комунисти не смеју постављати те захтеве, а и националисти увиђају да су њихове шансе све слабије. Јер они немају само ревиндикације према нама, него још веће према Румунима и Словацима, а донекле и према Аустријанцима и Русима (Бургенланд и Прикарпатска Русија). Тек ако све траже и све добију, могу говорити о интеграцији Круне Светога Стевана. (Њихове ревиндикације се распростиру делимично и на Хрвате (Барања, Међумурје, Ријека) и Словенце (Прекомурје). Нарочито је Маџарској стало да добије излаз на море, а то може само преко Хрватске.

Много је противника, да не кажемо непријатеља, а ниједног пријатеља, чак ни неутралца међу суседима, према томе врло мало шанса за Маџаре. Веома мало било на којој страни. Но нас интересује само српска страна.

Маџарска би желела свакако да преузме понова Војводину, тј. Банат, Бачку и Барању (за Срем нема интереса). Али њен главни титулус, тј. историско право једва има изгледа да икад више буде постављен. То је сасвим застарела категорија, која је и данас анахронизам а у скорој будућности може бити и спрдња. Озбиљни политичари неће тај титулус ни постављати.

Остаје титулус етнички, национални. А он данас не говори никако за Маџарску, и сваког дана говори све мање. 1918 је заиста било у именованим пределима скоро једнако Маџара колико и Срба. А приближно толико је било и Немаца, који би можда код плебисцита гласали радије за Маџарску него за Србију. И једних и других и трећих било је округло по 30 процената. Остало су били Буњевци, Шокци, Словаци, Русини, Јевреји. (округло десет процената). Данас има два и по пута више Срба него Маџара. Данас Срба има у тим провинцијама далеко изнад половине становништва, и тај удео стално расте, нешто са насељавањем а нешто већим природним прираштајем Срба.

Ја не видим зашто бисмо се имали бојати да се Маџарској дају предели где је нас (са Буњевцима) три пута више него Маџара. Ако би такав био нови поредак Европе, онда му цаба Европе и новог поретка. Онда би се он испољио и кад би Југославија остала.

Без обзира какве околности буду утицале на просторно разграничење држава у нашем пределу, ми имамо, нажалост, према Маџарској још један адут у својим рукама: зверско убијање Срба у Бачкој од стране Маџара 1941 и 1942 године. Тиме Маџари не могу задобити титулус на овим земљама, већ би га пре могли изгубити кад би иначе постојао.

Истина је да је ујесен 1956, кад је букнула она више оперетска “маџарска револуција” Запад био Маџарској јако наклоњен па су се чак у веома озбиљној штампи чуле вести о неправди која је Мађарској учињена Тријанонским уговором. Али се одговорни државници нису по томе изражавали, а и ово новинско одушевљење било је плод момента, часовитих утисака. Кад би се за зеленим столом о томе решавало спокојно и трезвено,

наше шансе би биле далеко боље и наши аргументи несравњиво претежнији.*)

Ја, апстрактно говорећи, не видим опасности да нам Маџари узму Српску Војводину..

IV.

Питање Старе Србије и Македоније је далеко озбиљније и опасности сецесије су знатно веће. Прикривањем тих опасности нећемо постићи ништа.

И ту ће се поставити аргументи историски и етнички. Историски аргументи су потпуно на нашој страни, далеко више него у Војводини на страни Маџара (да не говоримо о Лици, Банији и Кордуну, где су историски аргументи Хрвата мизерни). Али, ако историске аргументе Маџара искључујемо, не можемо очекивати ни од наших сличних аргумената успех. Једнака правда нека буде свуда.

Но на нашој страни су, баш уколико се тиче ових земаља, други аргументи, који су такође донекле историски, али историски из најновијег времена, који се не могу огласити ни за смешне ни за неважеће. Ове земље су пре мање од пола века, у “наше дане” (ја сам био младић) освојене биле од Срба и предате од тадашњег међународног поретка Србији, у несумњивој и најсвечанијој форми (један део другој српској држави, Црној Гори, што је исто). Оне су биле саставни део Србије, и као такве су ушле у Југославију.

Ако би дошло до декомпозиције Југославије и враћања на пређашње стање, чак и у том случају, положај ових крајева био би сасвим други од осталих “јужнословенских” земаља. Кад би се другим крајевима пружила могућност плебисцита да се опредељују овамо или онамо (према наследним земљама бивше Југославије или земљама из којих је Југославија била сачињена), онда не би дошао у обзир плебисцит у Македонији и Старој Србији.

---

*)Да је Србија била самостална, можда би се њено становништво пре дигло на устанак против комуниста него у Маџарској. За устанак је први услов хомогеност становништва, тј. устаника. Никад под Карађорђем и Милошем не би устанак успео да је у њему учествовао разан милет.

Није ситуација иста ту и другде; правна ситуација, не само историско-правна.

Али постоји увек опасност да се не да превага етничким моментима и овде. А они не говоре искључиво за нас, негде чак говоре и против нас. Ситуација у Македонији и Старој Србији није подједнака, па је морамо посебно разматрати.

V.

На Македонију су се окомили Бугари, на њу целу (па чак и мало иза ње). Да на њу имају веома мало права, а на целу нимало, показала је моја II књига ове збирке и још више, најновија књига на енглеском језику д-ра Ђоке Слијепчевића. (The American Institute for Balkan Affairs. THE MACEDONIAN QUESTION. By Dr. Djoko Slijepcevic. 1958).

Ситуација се знатно изменила откад је установљена указом македонска народност, која има и стварних успеха, и откад је образован македонски језик, једном речју прокламована македонска посебност.

До тада, словенско становништво Македоније осећало се и декларирало се делом као српско а делом као бугарско. Отада, оно се у већини декларише као македонско, али код многих тиња српски и бугарски жар.

Која би преовладала у даном моменту? Тешко је то рећи, као што је свако прорицаље у овом домену проблематично. Но да промотримо ствар изближе.

Ако дође до демембрације Југославије, или ће се Македонија сматрати неоспорним делом Србије или ће се признати и њој право самоопредељења.

У овом другом случају постоје три могућности да се Македонци одреде: да остану уз Србију, да се прикључе Бугарској, да постану самостални. Сваку ћемо могућност размотрити посебно, почевши од последње па редом уназад.

Самостална Македонија била би нонсенс. То би била жижа свих могућих немира: и она би имала претензије на многим странама, и према њој би имале многе државе претензије: Бугарска, Србија, Арбанија и Грчка. Нису само Македонци актива у целом овом поступку који се може покренути него и

пасива. Данашња Македонија је омеђена указом, Броза, Пиједе и Ђиласа. Није она сасвим природна и сасвим неспорна. Ако би Македонија била сама, Срби би тражили са много права и много шанса север њен за себе, запад Арнаути, југ можда Грци, а њу целу Бугари. Стално би се суседи о њу отимали, стално би слали комите и четнике, саботаже би биле на дневном реду, мира и спокојства ниоткуд. Нема тај народ ни оно што сви други имају: подужи и неспоран (самосталан) културни развој. Нема историске и друге духовне вредности на која би се могао у тешким приликама ослонити.

Македонија сама за себе не би никад имала довољну војску да се у случају рата брани. Била би мања од иједног суседа (а то је главни критеријум могућности опстанка), била би стална јабука раздора међу њима, била би, као до 1912, буре барута који може ма ко да запали у свако доба.

Да Македонија не би ни привредно могла да просперира, не треба обашка доказивати. Она има доста разноврсне културе, њено становништво је радно до крајњих граница (једва га има раднијег на Југу Европе), али све то није довољно да осигура редован и безбрижан привредни развој једној малој земљи. Македонци би се морали сто пута предомислити пре него би пристали или чак тражили самосталност.

Преостају друге две могућности: припајање Бугарској или остајање уз Србију. Да је плебисцит био рецимо 1940 године, Бог зна за коју би се солуцију нашла већина Македонаца. Данас, ако сви знаци не варају, нема сумње да би присташе Бугарске потегле тањи крај.

Јер је разочарење Македонаца са Бугарском јаче данас него икад у нашој прошлости. Они су их (Бугари Македонце) разочарали прво у рату. Тада су се чули у окупираној Србији гласови Македонаца да су бугарски окупатори више учинили за Србију него српска управа кроз 30 година. Затим поступање са становништвом Пиринске Македоније, коме Бугарска не да ни аутономију нити признаје посебност. То је равно са непризнавањем опште македонске посебности. Србија је то признала, тј. Југославија, и тешко би то било оповргнути. Језик који су Македонци начинили са огромним наслоним на бугарски, све се више од овога удаљује и приближава српском. Јер Македонци служећи војску и посећујући остале крајеве Југославије (било као

печалбари било као туристи), све више се прилагођавају Србима, у мисли и изразу (иако неосетно). Њихова привреда може само да своју разноврсност у Србији а не у Бугарској развије. Између ње и Бугарске је мало диференцијације, између ње и остале српске привреде може да буде доста.

Кад се још дода томе да су сви ранији пријатељи Срба у Македонији одбачени од сваког утицаја у тој земљи, а да су власт преузели ранији ноторни непријатељи Срба, не може се пренебрећи чињеница да су садашњи управљачи Македоније, хтели не хтели, дошли у сукоб са Бугарском, најпре од 1948 до 1954, па онда од 1958, сукоб који се не може тако лако загладити.

Данас нема у Македонији струјања према Бугарској, бар колико ми то овде видимо. Нема ни бегунаца у Бугарску, јер би се то чуло. Далеко је више Црногораца (коминформиста) пребегло у Арбанију (да не говоримо у друге земље), него Македонаца у Бугарску. Можда од ових није пребегао ниједан (бар то није било саопштено ни у неутралној штампи, која ове појаве бележи радо, нпр. швајцарска штампа). У Бугарској има Македонаца отпре врло мало, али не из новијег времена, док Македонаца по свим српским крајевима, специјално по Београду, има сијасет. И ту се презивају на “ић” чим им је то могуће.

Новине београдске, нарочито “Политика” растурају се једва мање него у Србији или Босни, иако у Македонији имају своје новине, на “свом” језику.

Узмимо још у обзир да у Македонији има јака турска и арнаутска мањина, ова последња знатно јача него што то статистика показује. Једних и других има близу трећина. Они би сви до једног били за Србију ако би бирали између Србије и Бугарске. Турци не мрзе никога као Бугаре, а Арнаути би били одељени од осталих својих коннационала и претстављали би кантите негљабл, којој пропаст претстоји.

Ето, тако стоје прилике у Македонији и шансе са Македонијом, ако би се Југославија распала. Није све очигледно и несумњиво, али су изгледи да би она по слободној вољи својих становника била увек пре српска него бугарска ван сваке сумње.

Па и међународни фактори Запада би јамачно били за то. Сам Слободан Јовановић, који је веома скептички гледао наше позиције у случају распада Југославије, написао је: “У територијалним споровима који би се после растурања Југославије отворили између нас и Бугара, ми бисмо више због грчких интереса него због наших властитих, **могли бити бар донекле сигурни са британском потпором**”. (Види раније наведени посмртни чланак у лондонској Поручи од јануарамарта 1959 под насловом “Једно писмо”).

Нама је споредно због чега би Британија била уз нас, да ли због Грчке или нас самих. Али она не би, без велике невоље, дала Македонију Бугарској. А Француска јом мање. Ни С.А.Д. не би имале за то никаквог разлога. Ово чак кад би се Бугарска борила на истој страни с нама, било уз Савезнике или против њих. А камо ли ако се она бори, као увек досад, на Србима противној страни.

Како данас ствари стоје, Македонци би несумњиво највише волели да остане Југославија и они једна од равноправних компонената. Да буду равни Србима, а не под Србима. Не желе се удаљавати од Срба али не и њима потчинити.

Са њиховог гледишта то је природни прохтев. И кад друге тешке околности не би нама Србима налагале да се одрекнемо Југославије, и кад би ову хтеле све друге компоненте, овај став Македонаца био би одлучујући да се за Југославију и ми заузмемо.

Али, с једне стране треба отворено рећи да ми никад у слободној својој земљи, па било то Југославија или Србија, не бисмо пристали на дискриминацију Срба у Македонији која се сад спроводи. С друге стране, ми бисмо могли у самој Србији признати Македонију аутономну, која више значи него садашња “република”, и могли бисмо јој признати њену посебност у језику и култури уколико они, Македонци, на томе инзистирају. Тиме би њихове максималне жеље у великој мери биле задовољене.

Наши Југословени смеђу једну ствар с ума: оваква каква је данас, Македонија није српска, већ антисрпска. Ту се не само српство одриче већ и прогони. Са гледишта Југословена она може изгледати актива, са гледишта српског она је чиста пасива национална. Она није наша већ туђа. Чак ван

своје унутрашње администрације уводе тамо хрватску латиницу и хрватску ијекавштину, да би се што више дистанцирали од Срба. У самосталној Србији, или би Македонија као данашња целина уживала своје посебности, али не негирајући ни требећи српство, или би била подељена. У овом другом случају то би био крај македонске посебности.

VI.

Остаје питање Старе Србије, или, како је сад зову, “Космета”. Овде је положај тежи него игде друго, и ја не желим да обмањујем читаоце са ма како оптимистичким изјавама, које сам не видим. Стање је тешко и можда само једним операционим подухватом могло би да се реши. (Под операционим подухватом разумем напуштање извесне територије и пресељење становништва).

Али ни овде наши Југословени не могу да триумфују, можда мање овде него ма где друго. Јер, наше су се позиције у Старој Србији погоршале више под другом Југославијом него икад у истом периоду времена под самом Турском.

Раније су око територије насељене Арбанасима биле две српске слободне државе, које су своје сународнике наоружавале, браниле, светиле. Арбанаси су се много бојали, нарочито Црногораца, и устручавали су се да Србе молестирају.

Данас се наше позиције у Ст. Србији из дана у дан погоршавају. Тамо владају Арбанаси, не дозвољавају иселење својих коннационала, не дозвољавају, или бар јако отежавају, насељавање Срба. Ако се тако продужи, сама Југославија ће отежати или чак онемогућити ма какво решење повољно за Србе. Да је тамо била само Србија, давно бисмо ми исправили последице турске политике расрбљавања тих предела и доста вратили од насилно изгубљене националне територије. Југославија је углавном крива за наше слабе позиције у нашој прапостојбини на Балкану, у Старој Србији. И само је она крива што се те позиције стално погоршавају.

Стање је тешко и, колико ми из далека видимо, оно се погоршава свакодневно. Но, ма коликогод тешко, то стање није катастрофално, нити

безизгледно. Јер страни, сасвим поуздани посматрачи, тврде да Арбанија, бар садашња Арбанија, нема атракциону моћ над нашим Шиптарима. То су тврдили пре неколико година, па то тврде и данас.

У лето 1951 је београдски кореспондент “Ноје Цирихер Цајтунга”, једног од најбољих и најугледнијих листова света, дао три написа о “Космету”. Тај кореспондент, Ернст Хаперлин (са потписом -алп-), доцније је протеран из Београда као персонa нон грата. Па ипак он налази доста повољних речи о управљању том облашћу, и у броју од 10 јуна 1951, у чланку под насловом “Арбанашка мањина у Југославији” он дословно говори: “Шиптари Космета се осећају присно повезани са својм браћом по пореклу с оне стране блиске арбанске границе. Али за присаједињење Арбанији једва би се данас ико могао да нађе. Сувише су добре везе недозвољепим прелазима преко границе, и сувише тмурне вести које свакодневно преко границе продиру. Свуда се само чују речи одвратности према терористичком режиму Енвера Хоџе. Чак и најогорченији арбанашки антикомунист увиђа да су прилике с оне стране границе знатно слабије. Како би било са лојалношћу (мислим према Југославији) широких кругова становништва кад би у Арбанији био на власти некомунистички режим, данас је само једно хипотетично питање.”

То је било у доба кад је криза односа између Југославије и Комунистичког блока била на врхунцу. Али изгледа да ни данас стање није у том погледу измењено. Данашњи кореспондент истог циришког веома угледног листа из Беча, Виктор Мајер, један од најбољих познавалаца комунистичке праксе међу сателитима и кореспондент само за њихове пределе, пише у Листу од 25 октобра 1958 један подужи извештај под насловом “Македонско питање као историско наследство Титовог режима”, где доста критички проматра Македонско питање, а ипак на крају завршава овим речима: “Иако, ван сваке сумње, постоје на Косову—Метохији и у Македонији бројни арбанашки националисти, привлачна моћ данашње Арбаније је на тамошње становништво малена. Због тога верују у Београду да могуће антијугословенске акције Тиране неће имати веће успехе.”

Истоветно дакле мисли други дописник Листа седам и по година доцније. Ако не због чега другог, а оно због тога што је у Арбанији горе, иридента у Старој Србији није сувише јака и нема изгледа да обухвати масе. Бар док су

тамо и овамо комунистички режими. Неоспорно треба овде сматрати боље економске прилике код нас него у Арбанији као бар за моменат одсудне, у првом реду бољу зараду радника и печалбара арбанашких. (Печалба је ту вековима била главни извор живота а ње у Арбанији не би уопште било.) Шиптари не знају у својим печалбарским миграцијама за друге крајеве Југославије сем српских. Ништа се не би изменило на штету њихову кад би Србије нестало.

Једино мали број иридентиста шиптарских преферира Југославију Србији. Зашто то? Зато што ту налази савезника против Србије, у Хрватима, Македонцима, и другим народима. Лакше је рушити у заједници него сам.

Нека нам је најзад дозвољена једна историска реминисценција. Кад је Србија пред крај 1912 године ослободила Стару Србију, Аустрија то није радо гледала (за њу је Стара Србија била од веће важности него Македонија). Али није могла да порекне Србији ни историска ни етничка права. Кад се говори о етничким правима, не узима се у обзир само број живих коннационала, већ и убијених и протераних (то би би исто важило за Хрватску). Овај став Аустрије види се, бар аргументо а контрарио из званичног става Балплаца израженог у једном комуникеу његовог официоза “Фремденבלата”. Ја то дознајем из једне озбиљне историске расправе која се доле цитира. На њеној 24 страни стоји:

“30 октобра 1912 српске су трупе запоселе Призрен. На то је 3 новембра изашао у Фремденבלату комунике, у коме се изјављује да је Србија, заузећем Призрена, испунила циљ својих победоносних операција и не постоји никакав разлог да српска војска продире у пределе који леже с оне стране Призрена и које насељавају искључиво Арбанаси, јер је то неспорни териториј једног другог балканског народа”.

(Richard Giesche, Der serbische Zugang zum Meer und die europäische Krise 1912. Stuttgart 1912.)

VII.

Остаје питање нашег разграничења са Хрватима. Оно канда највише задаје јада нашим Југословенима, а ја мислим да је оно најпростије. Зависи само од нас, нас Срба емиграната, да ли ће код разграничења маказе бити у српским или у хрватским рукама.

Многи ће се зачудити овој тврдњи, неки ће се и смејати, а ја то тврдим сасвим озбиљно и поуздано. Хрвати су учинили такве злочине у овом рату, какве нова историја није показала. Они су доказали да не могу ни собом владати, а свако владање над другим националитетима треба да је а приори искључено. То је констатовано нико мање него претседник САД Рузвелт.

Поред неколико других обавештења о том ставу поч. претседника Рузвелта дао је једно и г. Радоје Л. Кнежевић у чланку “Слободан Јовановић у политици у светлости докумената” (лондонска “Порука” од јануара—марта 1959). Тамо стоји, у одељку тога чланка са поднасловом “У одбрани Југославије” (!!!), и ово:

“Претседник Рузвелт (Франклин Д. Рузвелт), претресајући о поратним проблемима Европе, рекао је према Хопкинсовим забелешкама, ово: “СРБИЈА. Претседник је поновио своје често понављано мишљење да Хрвати и Срби немају ничег заједничког и да је смешно покушавати да се два тако завађена народа нагнају да живе у заједници под једном владом. Он, Претседник, сматра да Србија треба да буде самостална држава, а Хрвати да буду стављени под старатељство”.

То је цитирано у мојој књизи “Спорни предели Срба и Хрвата” са другим речима, али у потпуно истом смислу. Стало ми је било да пренесем цитат једног од најизразитијих Југословена; он савесно наводи и енглеско дело у коме је ово написано.

Та и слична гледишта о Хрватима треба што више преносити на свим језицима, давати им публицитет који заслужују, а поред тога увек и дела због којих су ова гледишта настала. Треба да свак упозна мародерско и разбојничко држање Хрвата у последњем рату, а такође и у другим ратовима.

Они не само да заташкавају, него стално истичу српске грешке и злочине, између осталог убиство Радића и комп.у Парламенту. А наши југословени ћуте, ретко кроз зубе промрљају нешто о хрватским недељима. Тиме их и пред њима самима и пред иностранством покривају и заштићују.

И кад би сви Срби тако поступали, ни најмање не би било немогуће да у одсудном часу чак и моралне позиције Хрвата буду боље од српских. Неоспорна је ствар да ће они наћи јаке интелектуалне помагаче, пре свега Католичку цркву и све владе које се према њој опредељују. Наћи ће оне што ми Срби не можемо наћи док се не васпостави и ојача православна Русија.

И како то паралисати, њихов утицај смањити а српски повећати, појачати? Само на један начин: износећи истине о Хрватима, њихово понашање у прошлости, њихов злочиначки инстинкт, њихову нечувену мегаломанију. Тиме би се постигло много за наше рекомпензирање.

А ко то може учинити? Само и једино ми у иностранству. Само ми, српска емиграција. Они у земљи не смеју ни помишљати на то. Сместа би били ухапшени због повреде начела “братство—јединство” и били би осуђени на тешке казне затвора.

А ми то можемо, смемо, чак бисмо и морали да радимо. И постигли бисмо више него победама у рату. Изнети све што је неповољно наука о Хрватима забележила (наука а не пропаганда), изнети шта је повољно о Србима забележила, пронаћи аргументе преко којих можемо бранити своје територијалне аспирације и паралисати њихове итд.

А на томе се ради релативно мало и раде свега неколико лица, мање него што је прста на једној руци. Само се једно од њих потпуно посветило том послу, јер има за то техничке могућности (библиотеке, знање језика итд.), и времена (јер не ради ништа друго). Али он не наилази ни најмање на подршку коју је очекивао.

Но ипак успех његов није за потцењивање. Сами Хрвати признају да им је више јада задао и више планова пореметио него читави деценији ако не и векови раније.

У Чикагу су ми веома озбиљни људи причали да је претседник ХСС показао на свом столу једном свом пријатељу књижицу тог српског емигранта од свега 88 страна и да је том приликом рекао: “Ово је највећи удар који смо, ми Хрвати, после рата доживели”.

Чак и г. Радоје Л. Кнежевић у овом запаженом чланку “Наша Југославија” (!!) у једном канадском листу од 6 јануара 1954 признаје преимућства Срба у случају распада Југославије ако је Хрвати неће. Он не може замислити тај случај (типичан пример опсесије!), и сав је чланак упућен Хрватима да дођу себи и признају да им је Југославија потребна. Али на крају ипак каже:

“.... Тежња је већ сад неких утицајних кругова у емиграцији хрватској, да се тражи од Великих да они пресуде у будућој међи Србије и Хрватске. Чак и ако примимо апсурдну мисао да би Америка и Енглеска хтеле, по жељи неких емигрантских првака, узети иницијативу за растурање Југославије (напротив, сасвим супротно је истина), ми Срби могли бисмо са много поуздања да станемо и ту: у активи је нашој дело 27 марта, које је Југославију отргло из Хитлерова табора и пребацило на страну западног света; герила против окупатора највећим делом српска је мука и заслуга; и, најзад, на нама не лежи терет стотинама хиљада невино покланих. (То морално наслеђе од Усташа свакако би јако тежило у пасиви Великохрвата).....”

Шта онда да се ми Срби бојимо тога дана? Ако Велике силе неће бити наклоњене Хрватима, онда је опасност за нас скоро никаква. Јер, или ће Велике силе бити уз нас, или ће нас пустити да се бијемо и отимамо за спорне пределе. Могли би, што је највероватније, наметнути нам плебисцит. У сваком од ових случајева ми Срби имамо предност, сем ако се српске масе расрбе и не увиде где су им посебни српски интереси. То је највећа опасност која нам прети, и зато сам ја на Видовданској беседи у Канади (1958) казао да су Срби Југословени опасност број 2 за Српство, опасност која долази одма иза опасности од Хрвата, јер ми можемо доћи у ситуацију, и јамачно ћемо доћи, да се као Срби опредељујемо, а југословенски уштрцани бацили ту ће нас ометати. Хрвати ће бити свесни себе и знаће шта хоће, а ми можемо и не знати шта хоћемо јер стално лебдимо у ваздуху без крила између српства и југословенства.

VIII.

Бацимо један поглед и на прошлост, на свршетак Првог светског рата и свршетак Другог рата. Видели смо колико су Срби страдали у овом последњем рату и физички и територијално. Хрвати су их убили далеко више од пола милиона, а као крајњи резултат тога дошло је уједињење свих Хрвата у једну државу и углавном у једну “републику” и цепање Срба на неколико “република” одузимањем српске народности великом броју њих. Дошао је Хрват за диктатора Југославије.

Ја сам се сто пута питао шта би било да 1918 нисмо били “уједињени”, да ли бисмо прошли исто тако, или боље или горе? Далеко боље, ја то категорички тврдим. Тврдим и хоћу да докажем колико је то могуће (јер на просте тврдње других ја не дајем ништа па не тражим да неко нешто даје на моје недоказане тврдње).

Да је тада остала самостална Србија, она би несумњиво добила била Босну са Херцеговином, Војводину и један знатан део Јадрана. Она би 1941 веома вероватно пошла са својим Савезницима. Можда би толико просавезнички била расположена да јој Хитлер не би ни чинио понуде савеза. Хрватска би несумњиво пошла са Хитлером. Врло је могуће да би јој он дао све оне делове Србије које јој је дао 1941. Али тада Хрвати не би могли чинити исте злочине. Јер би пре свега Срби били спремни, имали бисмо јасне фронтове. Затим, иностранство би се за то јако заинтересовало. И наша избегла влада, и јавно мишљење иностранства узело би Србе у одбрану, јер су нападнути од савезника Осовине. Морално би позиција Срба била бескрајно повољнија. Не би се могло говорити да је то “грађански, братоубилачки рат”, унутрашња ствар самих грађана Југославије. Ни сами врховни окупатори, Немци и Италијани, не би то дозволили. Ван сваке је сумње да би са мање жртава прошли.

А кад би се рат свршио, ми бисмо према Хрватима још поправили своје територијалне односе. Јер би они, несумњиво, и овом приликом убијали Србе преостале у Хрватској и наши би државници, који би били Срби а не Југословени, то изнели пред међународни форум и тиме допринели да ти Срби не остану под Хрватском. Хрвати би тада имали да плаћају ратну

штету. А овако су добили разне територије на рачун српских жртава и завладали целом Југославијом (добили су Ријеку, Кварнер, Истру, Задар, Ластово, Барању итд.). Срби не би изгубили ништа, најмање Македонију. То је скоро извесно. Бар то, а можда и много тога другог уз то.

Дакле, и 1918 и 1941 одн. 1944 ми бисмо прошли знатно боље да је остала Србија. Можда ће се још једанпут дати прилика да се бар нешто спасе од онога што нам је спорно, али и тада само под српском егидом и српском фирмом. Ако и то пропустимо, можемо и саму нашу националну скзистенцију да ставимо под питање.

IX.

Да је Југославија као таква (тј. свака Југославија) сигуран гарант против стране иридене, то је мало ко веровао. Али су многи веровали да је комунистичка Југославија тај гарант. То су веровали најупућенији људи, и не без основа.

Ево нпр. шта пише о томе Виктор Мајер, дописник Ноје Цирхер Цајтунга за сателитске земље, и то у истом листу од 20 фебруара 1957, који носи наслов “Тешке оптужбе Хоџе против Југославије”:

“Москва је стално у своје време све могуће чинила да покопа заувек традиционалне спорове око територија на Балкану. Чак и за време конфликта са Коминформом, и упркос депортације једног дела српске мањине у Маџарској и Румунији (која је увек правдана са простим аргументима државне безбедности), није ниједна сателитска држава постављала макакве територијалне захтеве према Југославији, нити је покушавала да разне мањине које живе у Југославији подбада са националистичким паролама против југословенске државе. Још у прошлогодишњем новембру (1956) дали су на знање кореспонденту (тј. истом писцу) у Тирани да Арбанија није заинтересована у питању предела Косово— Метоксија”.

А тада су тек почеле прве оптужбе Енвера Хоџе против поступања са арбанашком мањином у Југославији, и оне су се развијале крешчендо све до наших дана.

Тада је, априла 1957, на пленуму “Социјалистичког савеза радног народа Југославије” говорио о овоме сам претседник Јосип Броз, који је, према Политици од 20 априла те исте године рекао:

“Једну од последица садашњег сукоба и нездраве дискусије ми смо данас овдје додирнули. Друг Кољ Широка изнио је шта се на Косову стварно догађа, а на другој страни шта се у Албанији говори и пише у односу на Косово. То је, другови, једна ствар која много више забрињава него што су, рецимо, наша идеолошка размимоилажења. Тешко је вјеровати да је то ствар само албанских руководилаца; по мом мишљењу то је резултат једне мање-више на брзину скалупљене тактике, смишљене ради слабљења Југославије као државе и њеног престижа. То треба да покаже како Југославија, тобоже, није ријешила ни национално питање, како се у Југославији прогањају националне мањине итд. итд. Тај покушај дискредитирања Југославије чини се на свим линијама; он иде од идеолошко-теоретског на политичко и економско поље и уопште на читав наш унутрашњи систем. Ко нама гарантује да сутра неће бити учињен исти покушај и у Војводини, тамо где ми имамо јаке националне мањине, Мађаре и друге, да би се на тај начин ослабило наше унутрашње јединство, да би се дискредитовао наш систем и начин рјешавања националног питања у нашој земљи.

Разумије се да ми ту не смијемо попустити ..... По мом мишљењу, ако се ми имамо љутити због нечега, а имамо, онда се прије свега морамо љутити баш због оваквог њиховог незгодног става, баш због оваквих покушаја какви се сада чине у цјелу тровања односа између националних мањина и осталих дијелова наших народа.....”

Шта се отада догодило, то смо сви сведоци. Бугарска је почела да дува у исти рог, чак жешће од ма које друге државе. И без претеривања се може рећи да Албанија и Бугарска, као државе, као земље, јаче и интензивније иступају иридентистички него што су то икад до рата чиниле. Из тога је само једно јасно: да ни Југославија, каква била, није довољно снажан оклоп за сачување предела које нам иностранство оспорава. Иманентне опасности, истина, нема засада, нити ће је бити све док рат настане, а тада она неће бити мања ако те пределе држи Србија или Југославија.

XXXV. — ДОЦНИЈИ МЕЂУНАРОДНИ ПОЛОЖАЈ.

Spes sibi quisque.
Vergil, Aeneis, Lib. XI, 309.

Свак је себи нада (одн.
Свак треба да буде себи нада).

I.

Ако дође до битних политичких промена на Југоистоку Европе, провизориум може бити веома значајан, може бити по некога и кобан, али он не може дуго трајати. Неколико месеци, ваљда, уколико људска предвиђања нешто вреде.

А тада настаје “трајно” стање. Трајност је релативна, али се људи уљуљкују да је вечна. Французи су казали: *C' est ne que le provisoire que dure*, што треба да значи: Само провизорно траје. Другим речима: цео живот се састоји из провизорија који се одмеђују; вечно није ништа па, према томе, ни апсолутно трајно. Нешто што дуго траје, то је само релативно трајно.

Тако је и са будућом нашом државом. Начињена је прва Југославија која је сматрана вечном (бар у почетку и бар од њених присташа), а трајала је мало више од 22 године. И комунисти су сматрали своју, другу, Југославију вечном. Данас је ни сви они тако не сматрају, ми још мање. И доћи ће јој црни петак, пре а после, како смо напред изнели.

Quid tune? А шта тада? Прохујаће борбе, нестаће актуелне кризе, прићи ће се послу организовања државе, она ће почети да живи “нормалним” животом и да дејствује.

А да ли ће нестати опасности за њу? Не, неће нестати, нити могу нестати. Као што постоје опасности за свако људско биће доклегод је живо, опасности за његово здравље па и сам живот, тако постоје опасности и за сваку државу. Негде веће а негде мање, али оне постоје свуда. И као што појединац може бити слабашан или јак (али никад сасвим сигуран у своје здравље), тако је и

код држава: још при њиховом порођају се јављају многе као слабе, друге као отпорне итд.

То се изражава у њиховом међународном положају и њиховом војном потенцијалу.

Овде ће се претрести, колико је то могуће објективно и теориски, међународни положај заједничке државе (ако таква остане), тј. Југославије, и међународни положај Србије ако би била створена.

II.

У односима држава између себе постоје константе и варијанте које их опредељују. Константе се не мењају, али то не значи ни да оне увек дејствују. Зависи од политичких прилика и политичких обзира да ли ће доћи до изражаја. Нпр. Србија и Црна Гора су имале константну тежњу да ослободе своју браћу у Турској, а то значи да отму Турској извесне територије, да Турску рашчерече. Но званична политика то није увек стављала до знања, а често је чак и демантовала да такве намере постоје. Краљ Никола је нпр. певао био једну заносну песму “Турчину” негде крајем прошлог века, и ако је он са свим својим жаром био против Турака. Србија је 1908 морала у Парламенту јавно очитовати да анексијом Босне и Херцеговине није повређено никакво њено право. А ни влада ни јавно мишљење нису били искрено за то.

Тим моментаним енунцијацијама константа се не мења. Она је нарочито упорна уколико се тиче територијалних прохтева. Тако нпр. Бугарска има сталну тежњу да српску Македонију добије за себе. Никада се бугарски народ неће интимно одрећи тога. Бугарска влада се је одрекла била 1937 (а и раније за време Стамболискога, око 1920), но то није ништа сметало да 1941 заузме и “анектира” целу Македонију (још и Врање и Пирот). Маџарска је 1940 јавно изрекла да нема територијалних прохтева над пределима Југославије, а непуну годину затим заузела је Бачку и Барању и интрансигентно тражила Банат. Слично је било са Арбанијом у погледу Старе Србије; једно време је сам краљ Зогу боравио у Југославији као избеглица, а југословенска влада је имала разна утаначења са епископом Фан

Нолијем, некадашњим управљачом земље, итд. Па ипак се никад Арбанаси нису одрекли Старе Србије, бар искрено не.

Јер константе не ишчежавају услед моментане политике једне или друге владе. Најочигледније примере за то имамо баш код садашњих комунистичких земаља. Чим се Југославија одвоји мало од Комунистичког блока одма се јавља иридента арбанашка и бугарска, јавља се истим речима и истом жестином као она “буржоаска”. То је баш случај ових дана кад овај одељак обрађујем, (почетак јесени 1958). Чим се опет приближи Југославија Совјетској Русији и њеном Блоку, сви напади престају, све ревиндикације умукну. Али константа остаје чекајући згодну прилику да исклија.

Она може нестати само услед два узрока: ако се узајамни односи трајно и недвосмислено (за цео свет) регулишу, или ако се ситуација у прижељкиваним земљама радикално промени.

Тако нпр. ми немамо маџарску ириденту у садашње време, бар не званичну маџарску ириденту. И кад се јавља арбанашка и бугарска, не појављује се маџарска. Зашто? Зато што нема никаквог изгледа да се она реализише. Не само то: што нема никаквог изгледа да је иностранство призна, ма која важна држава, ма који значајни орган иностраног јавног мишљења.

Љуто се варају они који мисле да ће се под плаштом Југославије све покрити и застрети, да никакав прохтев на њене територије неће моћи да се постави, да ће само постојање Југославије бити заштита од сваког замаха стране ириденте.

Ја сматрам да је противно истина: да ће Југославија олакшати и омогућити ириденту. Тада ће иридента наићи на унутрашњу подршку не само својих сународника већ и целих југословенских етничких група.

Има и других констаната без етничких подлога: Нпр. тежња једне континентално затворене државе за морем. Ту су тежњу нарочито испољавале Србија и Маџарска, данас не тако отворено али и не резигнирано: Аустрија, Маџарска, Чешка итд. Русија већ вековима има тежњу за морем које не мрзне, и сва њена спољна политика је вековима била усмеравана (па и данас је усмерена) томе циљу.

Има још констаната; ко би све набројио? И чему то? Ми овде наводимо само оне за које сматрамо да могу бити од утицаја на стања код нас. Међу такве константе треба само, потпуности ради, навести и националну нетрпељивост, анимозитет целог једног народа против другог, који се вековима испољава. Њему нема лека, и никаква цивилизација, и никаква култура, и никакво политичко васпитање неће га сасвим отстранити. Но ово је махом помешано са територијалним споровима који су вековима решавани овако или онако. Довољно је споменути Елзас—Лотарингију између Немачке и Француске.

III.

Расмотримо сад геополитички и спољнополитички положај Србије с једне стране, а с друге Југославије.

Прво што пада у очи, то је да Југославија једва има више суседа него што их има сама Србија. Она има на Западу само Италију и Аустрију, са којима Србија не би граничила. Но Италија је бар виртуелни сусед Срба, нешто посредан, а место Аустрије ми бисмо имали на западу своје Хрватску.

На први поглед изгледа ситуација за Србе нимало утешна, и нимало повољнија ако не чак и гора. Али, ако се све анализира и расмотри потанко и пажљиво, слика ће изгледати сасвим друкчија: међународни положај Србије биће далеко повољнији него Југославије. Ја овде намерно рекох положај **међународни** а не само спољно-политички. То су скоро синоними, те речи исто значе. Под “народом” у термину “међународни” разумеју се државе: међународни значи исто што и међудржавни. Али, уколико ипак у стварности између та два појма постоје неке разлике, овде је баш потребно истаћи их.

Италијанска држава претставља италијански народ; то је извесно. Аустрија, пак, чини део немачког народа, његов истакнути и извучени део. Његов део са посебним геополитичким смислом и са нарочитом националном мисијом. Ми сви то знамо и доживели смо на својој кожи те доказе.

Према томе, не налази се на нашој западној граници само једна мала и неутрализована Аустрија, већ велики, јако експанзивни и војнички

ненадмашан немачки народ. А и сама Аустрија, мала или велика, а још више немачки народ, имају сталну тежњу, вековима испољавану, продора на Јадран. Они имају, исто тако, фиксну идеју да све алпинске области њима припадају. Они не знају за Словеначку област, већ Крањску, Штајерску и Корушку. Оно што их од Словеначке не интересује, то је она територија која је доскора била, или је чак и сада, под италијанском влашћу.

Али она интересује Италијане, итекако! Италијани имају вековну тежљу да учине Јадран својим језером, да се домогну друге његове обале. Држали су је дуже него иједан историски познат народ. Али данас увиђају да би то била превелика крушка за њих, и траже знатно мање, спремни су несумњиво да се задовоље са знатно мањом територијом.

Но, на оне пределе који су јој “отети” после Другог светског рата, Италијани неће никад резигнирати. То је ван сваке сумње. То Хрвати добро знају, па желе чак да нађу неки модус вивенди са Италијанима, вративши им један део Истре. То јавно предлаже њихов порт-парол Влахо Раић. Сад, ја не познајем добро географске прилике Истре, али мислим да се не би могла извршити коректура хрватско-италијанске границе у Истри а да не повуче за собом и коректуру словеначко-италијанске границе. А Словенци нису вољни ништа да уступају. Најмањим померањем граница у Истри у корист Италије, Словенија се лишава свога мора које је једва стекла и које чува као зеницу ока.

У сваком случају, хтели или не хтели, и Хрвати и Словенци имају територијалне спорове са Италијанима, и то спорове који су замашног карактера, не само географског него и психолошког. У Италији постоје читаве патриотске организације са програмом враћања земљи насилно отргнутих делова. Ово духовно устројство чека погодан моменат да дође до екзалтације или експлозије. Лудило је то заваравати се да ће избацавањем италијанског становништва, из тих земаља нестати и сваке ириденде за њима.

Остају два велика народа и две велике силе на нашим западним границама, на југословенским границама, који су исконски и константни непријатељи неких народа у Југославији, и стални претенденти на извесне територије у истој држави.

Разбијањем Југославије Срби се лишавају суседства та два народа од којих је сваки за себе у стању да сможди Југославију за најкраће време. За Немце то не би био ни доручак.

Интересантна је ствар да неки Југословени, и то не мали број, перу Хрвате од злочина последњег рата и сву кривицу бацају на Немце и Италијане (нпр. г. Ђ. Радовановић и други). Ако је тако, онда се самосталном Србијом лишавамо суседства та два велика народа, искључујемо све површине трења са њима, и чинимо их према себи у најмању руку неинтересантним. Они нам не би више сметали нити би нас нападали.

Ето, како несрпска и непатриотска прететављања воде напослетку до теза сасвим супротних онима које су се хтеле заступати.

Кад је овај рукопис био већ давно готов, нашао сам у једном великом и значајном географском компендију, уствари у једном географском лексикону од десетак огромних томова, опис Југославије између два рата (поред описа свих осталих држава). Тамо стоји (на стр. 203) изос.: “Спољне компликације прете лако једној држави која, као Југославија, лежи у политичкој зони опасности. Пре свега ће Угарска, кад једном ојача, покушати да разбије вратнице ка мору према југозападу, које им сада Југославија закрчује. Бугари ће покушати да се свете зато што им је одузета источна Македонија и истребљени њихови сународници, а између Италије и словенске државе постојаће стална напетост због некадашњег аустриског приморја, највећим делом настањеног Словенима, а још више због слободе Јадрана.....

Већ се везују конци политичке везе између непријатеља Југославије: Италије, Маџарске и Бугарске, између којих нема сукоба интереса. Против овакве коалиције Југославија ће једва наћи пуну протутежу чак ако се ослони на Румунију са којом једва има површине трвења.”

Handbuch der Geographischen Wissenschaft, herausgegeben von Fritz Klute (Giessen). Band Suedost und Suedeuropa in Natur, Kultur und Wirtschaft, s. a.

Ето како најмеродавнији орган науке посматра спољнополитичку позицију Југославије. То је речено пред овај рат, али се ради о константама које се не мењају. Напротив, измене које је овај рат произвео још отежавају

положај Југославије бар према Италији. До њега, Италија није имала етничке иридене према Југославији, већ само историске и геополитичке. Сад се надовезала и етничка. У тој књизи се ниједном речју не спомиње Арбанија, а мацарске ревиндидикације, као константа, упућују се мору, тј. према Ријеци. Према Србима би, како ови географски стручњаци замишљају, остао један непријатељ: Бугари, али онда сам, а то значи неефикасан. Што је најважније, и ту је оштрица претензија знатно отупљена проглашењем културне посебности Македоније.

IV.

Што се тиче општег светског положаја, и ту не знамо констелацију у даном, одсудном моменту. Али, ни овде, апстрактно говорећи, ситуација Србије не би била гора од Југославије. Напротив!

Све би скоро велике силе, логиком ствари и досадашњим искуством, више Србији биле наклоњене. Да их размотримо редом.

Француска је традиционални пријатељ Србије, и ни једна држава на Истоку Европе не може да истисне ову првобитну наклоност Француске према Србији. Једна национална Русија (а национална Србија се тешко да замислити без националне Русије, која је због Србије и нестала), нема поузданијег пријатеља од нас. Експерименти са Бугарском увек ће довести до истих резултата. Немачка презире надасве своје бивше савезнике који су јој ударили нож у леђа кад је она смртно рањена лежала на земљи. Пред крај рата је увидела да су јој само Срби били још од самог почетка отворени али часни непријатељи, и сваким даном све се више испољава кајање Немаца за све што су према нама урадили, сматрајући нас јединим ратницима и витезима Балкана.*)

---

*) Као најеклатантнији доказ тога имамо исповест специјалног Хитлеровог изасланика за Балкан, ранијег градоначелника Беча. д-ра Хермана Нојбахера, који у својим мемоарима изашлим 1956 у Гетингену под насловом “Специјални задатак на Југоистоку. Извештај једног летећег дипломате”, каже за годину 1943: Стр. 155: “Ја сам дошао до уверења да ми, при датим историским околностима, морамо понова да израдимо најјачу југословенску и балканску позицију, то јест српску. А то је била баш сушта противност онога што је врховно немачко вођство досад желело и конзеквентно спроводило. Ја сам имао сувише поуздања у себе кад сам пришао овој борби.”

Поред тога, ми не бисмо имали више никаквих територијалних спорова са Немачком, нити уопште аката трвења. То исто важи за Италију. Оне немају никаквих нерашчишћених рачуна, нити има вероватноће да ће се ови појавити ако Србија буде за себе, ако буде самосвојна. Италија има сто пута пречих рачуна са Словенијом, са Хрватском, са Грчком и Арбанијом него са Србијом, која би имала мало мора а дуго би јој требало док се као поморска сила афирмише, па и тада не би ни најмање могла ни хтела да се укршта са Италијанима у ма чему на мору.

Ни Сједињене америчке државе, чији је претседник једном рекао да Хрвате треба ставити под курателу, неће, свакако, претпостављати један неверни народ, који се увек борио против напретка и слободе другом народу који је, великим делом по тражењу самих Американаца, пошао у рат 1941 да напоследку све изгуби.

Остаје само Џон Бул, Велика Британија, која нам је традиционално ненаклоњена. Зашто, Бог ће му знати. Вероватно под утицајем својих експерата Витсона, Стида итд. Она нас је увек подбадала, увек у зло водила, и увек остављала у одсудном моменту на цедилу. Но њена мржња не претставља “константу”, нити мржњи према нама одговора нека тобожња љубав према неком нашем непријатељу. Не, тога нема (нити се уопште може код Енглеца говорити о љубави према некоме друго а не себи). Зато ми ни то нерасположење Енглеске према нама не морамо трагично узети, нити га сматрати неотклоњивим. Можда ће Енглеска једном увидети да смо само ми у овим деловима света били увек на њеној страни. Код ње љубави нема, али ће јој интереси налагати да се ослања на сигурног савезника који је и верност и снагу доказао досад.

Али имамо и једног сигурног непријатеља, једног моћног непријатеља, једног перфидног противника, који нема ни војне контингенте ни суверене

Нојбахер је увидео да је Србија кичма Балкана. Признаје да су то и други Немци увидели, но онда кад је већ било касно. Признаје све грешке и злочине које су према Србима починили не само немачки савезници, већ и сами Немци.

Hermann Neubacher, Sonderauftrag, 1940—1945 Bericht eines fliegenden Diplomaten. Goettingen 1956.

територије, али ипак зато располаже са необично јаким снагама другог калибра. То је католичка црква оличена у Ватикану.

Она нам никад није била пријатељ, а овога рата је очигледно радила на нашем уништењу. Но није ни она несавладљива, па чак Српству није кроз векове ни стоти део штете начинила колико је намеравала и покушавала. Зато ошто су наши Стари били спремни на то.

Она ће увек против нас радити док не уђемо у “крило јединоспасавајуће”, а то неће бити никад. Али, она ће једнако против нас радити и унутра, ако остане Југославија; и споља, ако се одвојимо у нашу Србију. Ми ћемо далеко лакше и далеко ефикасније да предусретнемо њене акције споља него унутра. Под претекстом верског мира, ми бисмо унутра морали много шта да трпимо и пуштамо. Тако бисмо понова били разједињени и расточени, скоро неосетно. Јер католичка црква не зна за границе у својим методама подривања непријатеља, тј. припадника сваке друге вере, а нарочито хришћанске.

Све у свему, ипак међународни положај Србије био би релативно повољан, чак можда више него повољан. (Ватикан јесте спољни, али није међународни фактор). Док би друге компоненте садање Југославије морале да се боре за своју међународну позицију и да је афирмирају, Срби, који имају традицију скорашње самосталне државе и искуство у међународним односима могу да са спокојством у том погледу гледају на будућност.

Србија ће свој међународни истакнути положај моћи да захвали не само географској и геополитичкој констелацији (централни положај на Балкану), не само својој бројној снази, већ још више својим моралним и војничким врлинама (у прве спада и њена верност савезницима). И све европске државе, и велике и мале, настојаће да без белаја живе са Србијом у миру и пријатељству. Мања него Југославија, Србија ће спољнополитички бити важнија од ове. Њена реч ће се више слушати, њено пријатељство више ценити.

V.

Међународни положај Србије биће, несумњиво повољнији од онога Југославије. Њене границе неће бити много мање него границе Југославије, релативно чак дуже. Број њених суседа једва ће се смањити. Итд. Па ипак њен положај ће бити знатно, знатно бољи (разуме се, апстрактно узевши; шта може у даном случају да се развије, то нико не зна, али не зна ни за Југославију какве би још непредвиђене неприлике могле њу пратити).

Ако се ствар посматра “са нормалног угла”, слободна Србија неће бити слабија од ма којег суседа. То је необично важна чињеница, ситуација која је веома ретка у Европи. И Платон је говорећи о идеалној држави ову претпостављао толиком да се може бранити од суседа, дакле релативно великој, не мањој од суседних држава.

Кажу за великог атинског државника Солона (то тврди Плутарх) да је рекао: Једнак не производи рат (у латинском хабитуалном преводу: *Aequalis non parit bellum*). Солон је мислио на социјалну једнакост и на грађански рат. Али аналогија важи и за спољни рат, за сваки рат уопште.: Раван неће изазивати равнога, а још мање слабији јачег. Уосталом, наш народни певач (чини ми се Филип Вишњић), то је далеко лепше и прегнантије казао.

Краљ на краља ударити неће,
Нити хоће краљевство на царство.

Платонов постулат би канда у Србији био потпуно реалисан. Ево конкретних доказа.

По броју становника, Србија не би изостајала за Бугарском и Грчком; по свој прилици би их бројно чак и надмашила. Не би била мања ни од Маџарске; ако би је ова можда у почетку и мало надвисила са бројем становништва, то би се ускоро компензирано (услед српске велике рекреативне снаге). Хрватска би била далеко мања од Србије, бар два пута мања, а Арбанија пет-шест, можда и седам-осам пута мања. Остаје само Румунија која би била по броју становништва нешто већа од Југославије кад би остала у својим досадашњим границама.

Али са Румунијом, као што рекосмо, Срби никад у историји нису имали сукоба ни спорних предела, па их, веома вероватно, неће никад ни имати. А, поред све љубави наше према Румунији, неће нам се замерити ако можда, у упоређењу квалитета нашег и њеног војника, не прихватимо релацију један према један.

Према томе, апстрактно говорећи, наша непосредна спољно-политичка ситуација у Србији била би скоро идеална. Колика разлика између такве Србије и оне у првој и другој деценији овог века? Ова друга је била опкољена са два веома велика суседа: Аустро-Угарском са запада и севера, а са Турском са југа. Прва је била око 20 пута већа од Србије, а и друга много пута већа (тачан број становника Турске из тога доба, Турске која је обухватала три континента, није било могуће дознати). Са тим обема силама имала је Србија отворене рачуне, обе према њој непријатељско држање. Границе према њима чиниле су три четвртине укупних граница Србије.

Па ипак се Србија није дала, није се ни страшила, и напослетку је победила. Јер постоје и други фактори, сем броја становништва, који опредељују снагу држава; ти фактори су били у корист Србије (но о њима на другом месту).

Србија би, према свему овоме, могла да испуни најидеалније стање једне државе баш према англосаксонској концепцији тога идеала: успела би да одржи равнотежу снага око себе.

Она има, што смо малопре рекли, на својим границама и непријатеље и пријатеље, више непријатеља него пријатеља као што то увек бива (види одељак XXXIX.) Она је јача од сваког свог суседа, али би била страшна мегаломанија рећи да је јача од свих (као што је нпр. Израел, бар за сад, јачи од свих, далеко многобројнијих својих суседа). “Два лоша убише Милоша”, каже наш народ (иако не сасвим са правом). Ако би се удружила заједно два-три суседа Србије против ње, надвладали би је.

Но пре свега, то би било и са Југославијом, тако да у том погледу Србија није у горем стању од Југославије. Затим, ниједан сусед Србије није апсолутно пријатељски расположен са неким другим суседом, да заједничку акцију воде.

Свак има спорова са сваким (сем Грка и Румуна према нама).

Нпр. Бугарска је виртуелно у свађи са Грчком, са Турском (са овом још јаче), са Румунијом (због Добруџе), а и са Србијом. Она нема пријатеља међу суседима. Грчка је такође у потенцијалном сукобу са Арбанијом и Бугарском; Арбанија са нама и Грчком (и Италијом преко мора). Румунија са Маџарском, Бугарском, Русијом, јер више суседа нема. Хрватска са Маџарском, са Италијом итд.

Нема ни једне државе која би била у стању да удари на нас, а да се не боји е ће неко други ударити на њу. Једним погодним системом савеза Србија би могла сваког суседа да држи у шаху.

У систему савеза и алијанаца Србија може увек да се повеже и са другим државама које су настале из бивше Југославије, не само са Словенијом и Хрватском. Пример Бугарске с којом смо бивали наизменично најљући непријатељи и најближи савезници то потврђује. И то је једини пут да се страшни односи нешто ублаже. Ми ћемо савезе правити само са оним државама и само тада кад то српским интересима конвенира. Само ти интереси су у Србији уопште меродавни за преузимање свих државних мера, па и спољно-политичких. Ти савези су временски и по свом обиму ограничени. То није исто што и федерација или конфедерација чији су чланови осуђени да увек заједно хлеб једу и да им стално јело приседа. И нико при тим савезима неће приговарати Србији да га експлоатише. Због тога и иницијативу за савезе треба другима остављати; Србија не треба да тражи савезнике, она ће бити тражена.

VI.

Ја сам више пута нагласио да се код писања ове књиге обазирем само на Српство и његове интересе. Шта ће бити са другима, то ме се најмање тиче.

Но нека ми се дозволи ипак једна кратка дигресија о положају Хрвата у њиховој независној држави. Он ће бити несравњено гори од положаја Срба у својој држави. То је ван сваке сумње, без обзира на њихову величину. И привредно, и спољно-политички, и војнички, биће далеко теже Хрватима него Србима.

Словенци, пак, ако увиде да не могу опстати засебно, ујединиће се са Хрватима, тј. придружиће се хрватској држави. Тиме би њена ситуација била знатно погоршана. Настало би двојство, супарништво, неповерење, вучење сваког елемента на своју страну. То би била мала Југославија. А спољно-политички била би то за Хрватску једна претешка хипотека. То би је довело у непријатељски положај према Аустрији и Немству уопште, а према Италији би јој још више погоршало односе. Привредно, јако индустријализирана Словенија била би јој тежак такмац, којег би морала хранити и своју индустријализацију успоравати да словеначкој не нанесе штету.

Много би горе било у Хрватској и Словенији него у Србији. Па ипак та два народа ни издалека не инсистирају на Југославију као Српски народ.

Да не мисле читаоци да опсењујем, навешћу и неке друге писце. Прво једног истакнутог немачког научника, Максимилијана Брауна, професора Славистике у Гетингену, који говори о геополитичком положају Хрватске и Србије у историској перспективи, и сасвим без политичке актуелне тенденције.

У својој књизи “Словени на Балкану”, изашлој баш у почетку последњег нашег рата са Немачком (но писаној, јамачно, раније, кад није ни облачића ратног било), проф. Браун пише, најпре у односу на XI век (стр. 93): “Права Хрватска је, пак патила због опасне близине Запада. Велике политичке конфликте Европе проживљавала је и она. Римски, угарски и немачки интереси беху заступљени у самој земљи моћним политичким партијама.”

Стр. 94: “Сасвим други је био положај у Србији..... Јер, противно Бугарској и Хрватској, Србија се могла испод великих олуја међународне политике некако шћућурити. Она је имала мало додирних тачака са појединим партнерима велике политичке игре, и могла је, ако се не би сама наметала, остати незапажена. Зато је Србија могла, и без сасвим рђавих последица, да савлада унутрашњи конфликт који би другде, поуздано, изазвао опасности.”

Стр. 103 (односи се на XII век): “Сад су се надасве показала велика преимућства географског положаја Србије. Она је такорећи лежала у мртвом углу међународне политике, одвојена даљином која пријатно делује од свих

огњишта опасности. Олује које су тада растресле Југоисток Европе, или уопште нису допирале до Србије или су допрле биле већ знатно ослабљене. Она је имала ретко преимућство да се дуже времена, мање или више несметано, посвети својим посебним околностима.”

(Max. Braun, Die Slawen auf dem Balkan. 1941.)

Један од најпризнатијих етнополитичких писаца на немачком језику између двају ратова, Арпад Терек (вероватно Маџар по народности, по имену свакако), писао је у “Часопису за Геополитику” неколико веома запажених чланака о геополитичком положају Југославије и њених народа, сасвим стручно, мирно, објективно колико је то могуће. Ја сам један од њих из године 1928 под насловом “Јужнословенска племена и њихова држава” приказао у “Канадском Србобрану” од 14 априла 1960. Овде ћу изнети неке ставове из чланка изашлог идуће године под насловом “Је ли минимална самостална Хрватска могућа”.

Ево тих ставова:

“У Југословенској држави има око 2.700.000 Хрвата. Узмимо да њих два и по милиона живе у једном затвореном насељу, то би толико изнео број становника једне независне Хрватске.”

Писац говори о рђавим шансама малих држава, нарочито у тој “Ветрометини Европе”. **“Па ипак! Ако је један народ једном чврсто решен да води свој засебни државни живот, ако тај нагон има неку историску подршку, то ће све теже бити држати тај народ у оквиру државних граница из којих он хоће напоље. Право на самоопредељење не може да му се трајно ускраћује”**.

Најтеже је, каже писац, што се самом успоставом хрватске државе “намах помаља српско питање, које ће већ постати акутно самим постављањем границе. Хрвати обитавају у историској Хрватској и Славонији, Далмацији и једном малом делу Босне.... Нарочито ће се тешко развијати ствар са источним делом Хрватске. (Писац мисли на Срем, ЛМК). Овај део се раније налазио у оквиру државноправног предела Хрватске и Славоније, али он је великим делом настањен од становништва српско-православног. Хрвати ће

тај предео тражити на основу историског, а Срби на основу националног права...”

“Ако привредне претпоставке једне независне државе (хрватске) нису баш неповољне, **то је геополитички њен положај најгори што се да замислити.** Хрватски предео насеља простире се на северу између Драве и Саве, на југу уздуж Јадрана. Он образује један оштар угао са два сасвим истурена бока која се напред сужују. Такав положај је само по себи сасвим неповољан за образовање посебне државе. Једно историско ново рађање у таквом положају, без државне историске традиције, без пријатеља и ма каквог ауторитета, изазива и неповољно експанзивне прохтеве империјалистичких суседа. Овај већ теоретски неповољан положај отежан је конкретним суседима. У унутрашњости оштрог угла лежи Србија, чији се прохтеви једва могу у потпуности да задовоље. Далеко већа је опасност која прети од Италије. **Непријатељство које данас постоји између Италије и Југославије, то је управо непријатељство између Италије и племена Хрвата и Словенаца.....”**

Писац спомиње Маџарску и каже: “Једва се може претпоставити да ће Угарска своје ревизионистичке прохтеве проширити и на Хрватску, **али нагон ка Јадрану остаје чињеница, која је независна од сваке политике момента....”**

Писац и даље износи тешкоће самосталне Хрватске и, још више, самосталне Словеније.

“Једна самостална словеначка држава, са око један милион становника, наићиће на исте потешкоће као и хрватска. Словенци настањују предео који дели два велика народа, Немце и Италијане. Њихова држава неће чак располагати ни оним историским традицијама, којима располажу Хрвати, који су пре тога имали бар неко полудржавно биће. Словенци су истина вредан и најкултурнији народ Јужних Словена, али ипак за тако мали народ неће бити лак задатак да се одржи политички и национално сопственим снагама између два велика народа. Ако Словенија уђе у неки ужи однос са Србијом, онда опет имамо јужнословенску федерацију, са изкључењем

средњег народа који повезује. Ако ова ситуација за Словенију није нарочито повољна, то је она у истој мери, чак можда и већој, неповољна за Хрватску”.

Мало напред каже писац: “Припајање Словеније Хрватској не би било искључено, али то онда не би била независна Хрватска, већ опет нека јужнословенска федерација, при чему се не види зашто би највећи народ, Срби, били из тога искључени...”

(Arpad Toeroek, Ist ein selbstaendiges Kroatien moeglich. Zeitschrift fuer Geopolitik. VI Jahrgang 1929. I Halbbanb, S. 136 ff.)

VII.

И многи истакнути српски писци и родољубиви Срби мисле као и ја у овом погледу; неки имају скоро истоветну аргументацију, коју ћу ја овде цитирати (јер је пронађена далеко пошто сам ја своју књигу са истакнутим аргументима био написао).

Јован Дучић у већ цитираном писму г. Радоју Кнежевићу пише 17 априла 1942: “Будућа Србија је окружена непријатељима Бугарском и Маџарском и Хрватском, али су Хрвати у горем случају са Италијом и Немачком на западу и Србијом (великом) на истоку. Ми увек имамо Румунију и Грчку са собом, и са даљим комбинацијама, и са осталим малим државама. А Србин нема рачуна да узме и даље на далеком западу и две велике силе на своја леђа...”

Један веома запажен чланак објавио је пок. Адам Прибићевић у једном канадском листу 27 јула 1950 под насловом “Криви рачуни о положају Срба”. Ми ћемо из њега пренети пасусе који спадају у овај одељак. Пок Прибићевић је изос. рекао:

“...Нико не може порећи да силе ван наше земље, које су ненаклоњене Србима: бојовни део католичке цркве и извесни реакционарни кругови у В. Британији и другде, могу бити штетне. Али, против Срба су више од стотину година радили Турска, Аустрија, Немачка, па и В. Британија, изузевши доба кад је на власти био Гледстон, па некад чак и Русија, но, Срби су имали уза се, осим Русије, које сада нема, Француску и либералну Италију, а после Првог Свет. Рата и С.А.Д., односно Вилзона. А, поврх свега, стајала је тврда решеност Срба да, без обзира на жртве, бране своје прано на слободан живот.

Те решености неће недостајати ни данас. А неће изостати ни заслужена помоћ и других чланица у светској политици.

Но, постоји ствар пресудног значења, коју наши противници редовно смећу с ума и тако постају жртвом обмане. То је улога и положај Срба на Балкану, услед којих је и ствар преко 40 милиона грађана балканских држава: Грчке, Румуније и Турске, чега ради оне не могу допустити слабљење Срба, као што ни ми не би допустили њихово слабљење.

Позната је изјава једног румунског генерала из 1934 да Србија представља једина увек отворена врата Румуније у Европу, јер Дарданели могу бити затворени, а Румуни и Бугари су непомирљиви непријатељи. То је и мишљење политичара, према коме су и радили.

За Грчку је животна питање веза са Србијом проз Маћедонију, јер Срби немају освајачких намера према Грчкој.

А турској Тракији, Дринопољу и Цариграду нису претња Срби, већ Бугари. Поред тога, Турци и Грци су постали пријатељи, као ми и Румуни, па Турци не могу допустити да Грци буду угрожени прекидањем територијалне везе између Грчке и Срба.

Спонтани савез између ових народа 1913 није био случајност историска, већ израз њихових битних интереса. И с тога ће се свако ко буде хтео уређивати балканско питање, противно њиховим интересима, наћи пред њиховим отпором и добро размислити да ли му је корисно изазвати отпор 40 милиона, за вољу осталих 7-8 милиона.

Поред тога, оне силе које су противне ма чијој агресији на Балкан, а оне су врло моћне, морају се ослонити само на оне балканске народе који су против те агресије били и борили се. Природно је да из сваке комбинације испадају они који су тој агресији увек служили, ако не даду доказа, улазећи у балкански споразум да су свој став изменили.

Исто то вреди за Подунавље. Никаква сила не може трајно наметнути на том подручју стање које би ишло на корист 10 милиона Мађара против интереса Чехословака, Румуна и Срба, све да Хрвате и Словенце не

рачунамо, и ако је то немогуће, јер би осилена Мађарска гурала преко њих на море или бар висила над њима као стална претња....”

Исто тако прецизно, и дубоко, и патриотски, и трезвено и паметно изразио се пок. Адам Прибићевић у једном другом напису истог листа 4 година доцније под насловом “Отклик на Клиц Триглава” (број од 4 фебруара 1954). Тамо стоји изос:

“...Пут Немаца на Јадран не води преко српског простора. Ни пут Мађара на Ријеку. Лондонским Уговором давала је Италија Србији Ј. Далмацију. Талијани од Срба нису тражили ничега.

Стварајући Југославију, Срби су примили на се страховиту одговорност и оптерећење. Сва мржња ових народа морала се сручити на Србе, како се показало 1941-5. Она би се распинула и постала лакша, да су се Хрвати идентифицирали са државом.

Да Срби тога нису учинили, имали би безбедан положај у тесној балканској заједници. Њој је положена основа 1913. То би био савез између Србије, Румуњске, Грчке и Турске после 1918. Он би био врстан да брани слободу Балкана од свакога. Осим тога, **да није створена Југославија**, Срби би далеко пре средили прилике у Ј. Србији и Војводини, јер су вечите унутрашње трзавице потхрањивале наду противдржавних елемената у расуло државе.

Али, Турска, Румуњска и Грчка не би биле вољне да се обавежу и против Италије и Немачке, због Хрвата и Словенаца. Напротив, оптерећење Срба према овим великим државама смањивало је вредност Срба за одбрану Балкана. Због овога није било могло доћи до образовања тесне балканске заједнице, у којој би Срби били безбедни.

Са тога разлога је и Пашић, с великим устезањем улазио у овај посао. А могу рећи да је и мој брат Светозар имао тешких сумња, због става ХСС и франковаца, за време пред рат и у рату. Говорио ми је:

—За Србе је боље да граница буде на Караванкама него код Винковаца. Био би слабији притисак на њих. Али само под условом да простор између

Винковаца и Караванака буде лојалан држави. А ја се бојим да неће бити, па би било горе, но са границом код Винковаца.

Није се, дакле, било лако Србима решити. А што су се решили, одлучио је познати српски замах. Али ово решење **Срби су платили са губитком више милиона живота на целом српском простору**, с потпуним уништењем огромних културних добара и слабљењем српског положаја у Југославији. И зато је д-р Шубашић изрекао једини могући суд историје, кад ми је казао 1944 у Барију: “Срби су били жртве за Југославију и 1914-18 и сада.”....”

Један српски патриот који је желео остати анониман (ја заиста не знам ко је он), објављује под псеудонимом “Србољуб” у једном листу који излази у Питсбургу, 10 октобра 1951, кад је лист имао понешто вредно читања (данас нема ништа), интересантан чланак под насловом “Немогућност опстанка Југославије”, где наводи многе доказе спољно-политичких карактера у корист своје тезе. Из тог великог броја података навешћемо само неке:

“...На крају, баш и кад би Англо-американци хтели сачувати интегритет Југославије, нико неће, нити може спречити 80 милиона Немаца и 50 милиона Талијана да изађу на северни Јадран преко западне Југославије. Према томе, ни у овом случају Југославија не може опстати. Због тога није могла постојати ни Хрватска као самостална држава, пошто је по свом географском положају била на путу великима: Талијанима, Немцима и Мађарима. Србија, пак, која је била ван пута свима, могла је постојати и постојала је све док се није нашла на путу другим силнима — Турцима. Тек када су ови посрнули, Србија је могла васкрснути.

Зашто се ми данас не бисмо споразумели са Немцима и Талијанима и дали им наше крвнике и њихове пријатеље Хрвате и васкрсли демократску Србију у место што би гинули у безнадежној борби за некакву Југославију, против 80 милиона Немаца и 50 милиона Талијана, католичке цркве, Хрвата, комуниста и других?

Данас, кад Немци и Талијани постају савезници англо-американаца у борби против комунизма, не може опстати никаква Југославија, а најмање комунистичка, па чак и кад би била савезница англоамеричка. Може опстати само демократска Србија и то ако се СРПСКА ВЛАДА

споразуме са немачком и талијанском владом о Хрватима. Само се тако можемо спасти од удружене немачко-италијанске агресије, па чак живети у пријатељству са Немцима и Талијанима и што је најважније: ВРАТИТИ ХРВАТИМА ДУГ. У исто време, тако ће се спасти Далматинци и осветити Хрватима за њихову издају и продају Талијанима 1941 године.....

Ако желимо да опстанемо, заиста је крајње време да дођемо к себи, а у првом реду, морамо смањити број својих непријатеља, а нарочито оних с којима смо дошли у сукоб за љубав Хрвата, а с којима стварно можемо бити пријатељи као што су Талијани и Немци. Ми смо уобразио да ћемо се осигурати на западу и задужити Хрвате, бранећи их од Талијана и Немаца. Међутим, не само што смо са овима дошли у непотребан сукоб, већ су нас чак и сами наши штићеници — Хрвати напали! Јасно је, дакле, да на овој страни морамо од сад водити сасвим супротну политику. И онда, не само што бисмо били у пријатељству са Талијанима и Немцима, него бисмо још у споразуму са њима ликвидирали најбесомучније непријатеље — Хрвате.

Др Милан Гавриловић је у свом предавању “Срби и Југославија” 1960 године изос. казао:

“Ми се можемо досећати на које снаге међународне Др Крњевић може да рачуна. Али на ма какве међународне снаге рачунао, оне међународне снаге на које могу рачунати удружени Срби, Грци, Турци и Румуни, да не поменем ни једру велику силу, увек ће бити веће. Само треба бити спремним. Ако једна страна чека ослобођење од комуниста само да би кренула сама у ново поробљавање, морамо и ми бити спремни за тај исти тренутак.”

Др. Бранко Миљуш је у једном чланку листа у Канади од 13 новембра 1958 (под псеудонимом П. С.) писао и ово:

“Али, политика је као и живот. Талијански и маџарски католици и империјалисти били би и данас задовољни да прихвате понуду заједничког фронта са “шизматичким” Србима против католичких Хрвата и Словенаца, ако би Срби напустили улогу чувара хрватско-словеначких територија на које талијанско-маџарски империјализам већ столећима баца свој поглед.

А таква сарадња (рецимо Срба и Италије) била би и од великих сила, кад дође моменат одлучног обрачуна, радо прихваћена, да би придобиле Италију, чије им је задовољство важније од незадовољства Хрвата.....”

(Чланак носи наслов “Један отворен и искрен разговор са Хрватима”).

Чак и један од најглавнијих фактора данашње Југославије, Родољуб Чолаковић, напада одлуке Треће конференције југословенских комуниста из 1924 о цепању Југославије и каже: “Сасвим је нејасно како су аутори резолуције замишљали постојање независних република Хрватске, Словеније и Македоније, покрај суседа са курјачким апетитом и склоношћу да се понашају као курјак у басни” (у књижици Борба КПЈ за решење националног питања, Београд 1959, стр. 27). Писац сам не пориче Србији могућност самосталног опстанка нити манише њен геополитички положај.

XXXVI. — ПРЕТХОДНИ КОМПЛОТИ ПРОТИВ СРПСТВА

**Непријатељи мојих непријатеља,
то су моји пријатељи.**

I.

Тако гласи, као што је горе у моту изнето, једна стара и опште позната изрека. Али, баш као што је код оваквих веома познатих и често употребљаваних изрека обичан случај, њој се порекло једва зна. Ја га нисам могао да утврдим.

Нисам ту изреку навео да бих неки став Срба њоме поткрепио, као што је досад био случај са скоро свим мотима. Ја сам је изнео, јер се њом руководе српски непријатељи, и то уопште не крију. И овде, као свуда, у првом реду Хрвати.

Хрвати отворено, и најотвореније, заступају иридентистичке прохтеве свих српских непријатеља, иридентистичке тежње на рачун Срба свакога ко сматра да нешто од Срба има да тражи. Да се пренесе све што су Хрвати о томе писали, требало би десетак томова. А нешто морамо пренети, јер нам на просту реч наши Југословени уопште неће веровати, а и Србе треба потсетити, треба им “зорно” приказати шта нам Хрвати желе и шта нам спремају.

Некадашњи главни орган ХСС за САД, “Амерички хрватски гласник” у броју од 30 рујна (септембра) 1953 донео је један допис под насловом “Борба Албанаца”, у коме је између осталог стојало:

“Веома је значајно да су Албанци и Хрвати, ма коликогод се иначе разликовали по расном, језичном и донекле културно-вјерском саставу и развоју, увијек у повијести били пријатељи.....

Вилзоново начело о самоодређењу народа није послуже Првог свијетског рата вриједело ни за Албанце. Подручја су остала под Србијом и Грчком. У Југославији је након Првог свјетског рата било преко 1 милијун Албанаца, који су били на све могуће начине прогањани и шиканирани. Што су од њих

радили “побједничком” славом опијени Кајмакчаланци најбоље се може разабрати по томе, што је на том подручју од тог иначе плодног народа данас остало — око 900.000...”

Говори затим да међу арбанашким емигрантима највећи углед ужива организација “Бали Комбетар”, па наставља: “Бали Комбетар бори се за прикључак тих подручја Албанији. Ради се о простору од око 10.000 четворних миља, а које почевши нешто западније од Скутари (Скадра) на јадранској обали окреће на сјевер и сјевероисток укључујући Кос. Митровицу. Тада креће источно и југо-источно, укључујући Приштину, те нагло окренувши западу до Тетова, одакле се спушта према југу, уокружио Скопље, Перлеп (Прилеп), Манастир, Стругу и Охрид.... Нашим пријатељима Албанцима желимо да се што прије ослободе сваког комунистичког и другог насиља, те да слободна и демократска Албанија обухвати у своје границе сва подручја која по етничком принципу доиста припадају албанском народу.”

(Пренето из “Српске Борбе” од 15 октобра 1953).

Исте године, 26 новембра, донео је један канадски лист, вероватно изазват горњим провокацијама, али и писањем других хрватских листова (тако неког “Гласа Светог Антуна” из Аргентине), један чланак под насловом “Највјернији савезници Хрватске”, а са потписом г. Миодрага Лучића, кога не познајем. Овај чланак заслужује да се у већем делу пренесе. Он гласи:

“Под овим насловом “Глас Светог Антуна” из Аргентине донео је скоро чланак неког македонствујушћег свештеника Георга Николова, који доказује да не постоји македонска народност, него само македонски Бугари. Термин “Македонац”, за Николова, је земљописни појам, као Бошњак, Личанин или Загорац.

Нас Србе ни најмање не интересује ово наопако извртање чињеница једног македонствујушћег свештеника. Нас интересује због чега један хрватско-мачековски лист овом чланку придаје важност и даје му наслов: “Највјернији Савезници Хрватске”.

Недавно је и Јурај Крњевић замерио у “Америчком Хрватском Гласнику”, свој хрватској емигрантској штампи, зашто није мало више “пажње” и

“писања” посветила 40-годишњици проглашења албанске државне независности. Откуд сад ово: да “Господа” у сељачком лајбеку праве пријатељство са “балканско-некултурним” народима? Доказују да су и са Албанцима “увијек у повјести били пријатељи”. Чак су имали и “заједничке народне пјесме и хероје”, које су једни другима позајмљивали и претварали у “своје”.

Ову нову мачековску перфидну политику није тешко разумети, с обзиром да је заступа и “Амерички Хрватски Гласник”, званични орган Хрватске сељачке странке. **Траже се непријатељи Срба, па макар то били и “некултурни балканци”**. Добро су дошли и Албанци када се мисли да треба “сломити кичму Србима”, како је то скоро свима Хрватима предложио усташко-комунистички лидер Анте Цилига. Овај предлог одмах је прихваћен како од усташа тако и од мачековаца, што се из писања њине штампе могло видети.

Поред “културних” веза са Албанцима, сложили су се и у томе: да до Косовске Митровице буде “Велика Албанија”, а од Митровице “Независна Хрватска”. О Србима у овим старим српским крајевима нису ни говорили. Сваки у својој штампи ове ће захтеве што више пута поновити, и то ће им служити као једини доказ, пред страним светом да су ово заиста “њини” крајеви. Нешто слично као у Босни и Херцеговини, где сва хрватска штампа већ годинама “доказује” да су већа 23 процента Хрвата, од 43 процента Срба, који тамо живе.

Шта мисле Господа у лајбеку, кад би, рецимо, Срби пружили само мали прст непријатељима Хрвата? Нарочито сада, када Талијани јуришају на јадранске обале и у Парламенту постоји већ организована: “Групо парламентарне Ђулијано Далмато”, парламентарна група за Јулијску Крајину и Далмацију! и “Групо парламентарне про Триесте”. Један од водећих демохришћанских посланика, Пекорари, основао је друштво “Асоциационе национале Венециа Ђулиа е Далмациа”, које је себи ставило у задатак., да неће мировати док се год Јулијска Крајина и Далмација не “припоје мајци Италији”. “Тере Пердуге” Талијани не могу да забораве. “Зар по њој да газе они са којима нашу децу плашимо” (Скапа, виене Кроато) (!). И дан данас чује се то по Северној Италији, док посланици у Скупштини говоре: да тамо

“преко живи полу-цивилизовани народић”. У оваквој тешкој атмосфери по хрватски народ, би ли Србима тешко било наћи пријатељство у Италијанима, а на рачун крајева у којима претежно живе Хрвати? Не би, разуме се. Они би нам радо пружили руку и у сваком случају помогли српску политику много више, но што би, рецимо, Хрватима помогли македонствујушчи и Албанци.....

Бојати се да и Срби неће остати увек исти. Колика би била “Крњевићева Хрватска”, ако би и ми пошли једног дана са непријатељима Хрвата, као што многи Хрвати сада иду са непријатељима Срба?! Онда би, заиста, мачековци требали ићи у корак са Албанцима, јер би по величини равни били њима.”

“Хрватски Глас”, који излази у Канади, опет као орган ХСС (данас једини), донео је следеће године (1 марта 1954) препоруку главног тајника Странке д-ра Јурја Крњевића за “спрегу Хрвата и Арбанаса” чије је “пријатељство тим потребније што су окружени истим непријатељима”. Ово саопштава главом г. Радоје Ј. Кнежевић у својој “Поруци” од септембра 1958.

Љуба Марковић-Грљанац саопштава у Канадском Србо брану од 16 септембра 1957 шта је у овом смислу писала чикашка Даница. Тамо стоји:

“На недавном конгресу Албанске сељачке странке “Бали комбетар”, поред осталог, постављен је захтев: да се албански крајеви, који су сада у Југославији, “под српском окупацијом”, припоје слободној и демократској Албанији, по паду комунизма. Поводом овога, “најстарији хрватски независни лист у Америци” ДАНИЦА, бр. 26 од ове године, пише:

“Што се нас Хрвата тиче, наше симпатије су увек биле и остаће на страни Македонаца и Албанаса. Хрвати једнодушно подупиру њихов захтјев, да се на темељу начела народног самоопредељења албански крајеви у Југославији припоје независној и демократској Албанији, те да се успостави самостална и демократска држава бугарских Македонаца. Једино на тај начин исправиће се неправда почињена Македонцима и Албанцима након Првог свјетског рата, када су њихове земље укључене у Србију, и уједно ослабити великосрпска хидра, која има неописиви апетит да прогута што више околних земаља, које никада нису у

повијести припадале Србији. Ради тога су Албанци и Македонци наши природни савезници у борби противу српске хегемоније.....”

Уредништво “Данице”, када пушта овакав напис заборавља да баш те крајеве које хоће Албанци из ове сељачке странке, истовремено траже и некоји Хрвати а да и не говоримо на претензије Ванче Михајлова, усташког савезника. Према томе, неће бити да су то природни савезници! Јер, да није дивљачке мржње на српски народ и злурадог подбадања са стране, тешко да би икад тако добри католици као што су Хрвати могли у миру да живе са православним “шизматцима” као што су Бугари. А како ли тек са Албанцима!? У интересу “тисућљетне културе” свакако да је боље, да су Хрвати тамо далеко негде иза Саве, него да се гурају на “дивљи Балкан” и да траже “природне савезнике” међу Бугарима, Македонцима и Албанцима. Шта ће онда бити од “предзиђа хришћанства”? Ни Бугари, ни Македонци нису католици, већ православни, заправо “шизматци” — како обично пишу о православцима уредници “Данице”. А код Албанаса има и православних и муслимана.

Канадски Србобран од 30 октобра 1958 саопштава: “Усташка “Даница” од 22 октобра 1958, у рубрици “Вриједно је забиљежити” преноси један чланак из листа “Хрватска” од 30 септембра, где између осталог наводи:

“Хрватски народ има три смртна непријатеља: Први је **краљевски Београд**. Други је **црвени Београд**. Трећи је **сваки други Београд**. У сваком случају Београд.....”

Мало даље опет каже:

“У духу Хрватске Усташке Револуције, **ми смо за сваку слогу с онима, који желе заједно с нама тући по Београду**”. (Сва подвлачења су Даничина. Н. пр.)”

И једног неспорног присташу државе Југославије, дра Бранка Миљуша, то је озлоједило. У једном канадском листу чији је он био сарадник, али се стидео тога с обзиром ко му је у то доба био уредник, дао је под иницијалима П. С. (“Пречански Србин”) један велики и леп чланак под насловом “Један

отворен и искрен разговор са Хрватима” у броју од 13 новембра 1958. Тамо изос. стоји:

“...Други грех ХСС јесте да хрватско претставништво (комбиновано од ХСС и усташа) на конференцијама и састанцима међународног карактера никада не иступа на плану државе Југославије, него искључиво на плану хрватском, газећи тако све више и више у само-хрватство. Ни у једној прилици не појављује се са Србима, него стално са својим савезницима — македонствујушчима, албанским комитетом, маџарским ревизионистима итд....

“Али, хрватски националисти не задовољавају се само таквим негативним и свађалачким држањем пред страним форумима. Они се осионо понашају као законски притежаоци српских земаља, делећи их другима као своју дедовину: Албанцима Косово и Метохију; Маџарима Војводину (задржавајући Бачку и Барању за себе); Румунима Банат и Хомоље. **Дају људи српске земље на добош, а српски животни простор своде на преткумановску Србију! ....**

“Ко редовно прати писање штампе ХСС, могао је констатовати да она за ових тринаест година само бљује мржњу, отров и увреде на рачун српског народа и његове Цркве. Док такав став према нама заузима све до данас, дотлеона поклања нарочиту пажњу својим савезницима македонствујушчима и албанском комитету, подржавајући њихова “права на отете територије”, славећи њихове празнике итд....”

Кад др. Миљуш овако говори о Хрватској сељачкој странци, шта је остало од других? Сви су они уједињени у мржњи на Србе и у тражењу савезника против Срба.

Пре рата се тога начела, помагања свих непријатеља Срба, држала и Комунистичка партија Југославије. Она је у Резолуцији свога III Конгреса одржаног у Бечу јуна 1926 одредила као задатак Партије и ово: **“стално јачати заједнички фронт свих које притиска великосрпска хегемонија и заједничком борбом оборити њену власт”**. (Родољуб Чолаковић, Борба КПЈ за решење националног питања. Београд 1959, “Култура”!!).

Тога у Србији не би било нити би могло да буде; у унинационалној држави ни комунисти не би то предлагали. Југославија је то собом донела.

II.

Као што се види, није ово појава изолирана и ограничена на хрватске “екстремисте”. Сва хрватска емиграција или на томе ради или то прижељкује. Шта прижељкује? Изолирање Срба, окружење њихово са организованим и повезаним непријатељима. Оно исто што је чињено и пре 1941 и у шта наши владајући нису веровали. Оно што припрема нашу поновну пропаст.

Оставимо на страну аргументе хрватске (као нпр. “Данице”, да Македонија и Стара Собија “нису никада у повијести припадале Србији”, да су “Земље Мацедонаца и Албанаца укључене у Србију након Првог светског рата”, да је после тога рата било милион Арбанаса итд.). Они су познати фалсификатори. Али они окупљају све српске непријатеље да би паралелно и заједнички радили против Српства и српских интереса.

Наши не чине то исто против Хрватске, не чине ни најмање. Као што нису чинили, нити су могли чинити до 1941. Сад већ могу али неће*). Пре рата су се Хрвати били споразумели против Срба са највећим њиховим националним непријатељима а српским виртуелним пријатељима, Италијанима, јер су Срби бранили целу држану једнако, па нису хтели никакве, ни најмање импутације на штету Хрвата.

---

*) Да се по много чему симптоми рушења Југославије и концентричног напада на Србе у земљи пре 1941 и у емиграцији наших дана подударају, ево још неколико доказа: Неки Никола Томић из Калифорније, бивши полициски писар за време окупације Србије, који је постао познат емиграцији дивљачким нападом на Дражу Михаиловића, издаје неки “билтен” под насловом “Завичај”. Сваки број шаље чикашкој Даници, са којом синхронизира нападе на Србе и која његове напесе преноси. Они не крију своје савезништво. Тај Томић је Дробњак. Други неки “Ивановић-Куч”, како се сам потписује, шаље заносне поздраве “Македонској Лози”, жели јој успех у њеној борби против великосрпског империјализма и за Свободну Македонију (јер су то циљеви листа), и настоји да се то објави у истом броју у коме овај македонски билтен каже за краља Александра да је био највећи зликовац свих времена!! Југословенска емигрантска штампа то ниједном речју није жигосала; а једва и српска!

У заједничкој држави то је и разумљиво, то је фер. Данас ми у емиграцији не морамо више имати те скрупуле, сем ако опет ирационално и интрасингентно инсистирамо на Југославију. Тада су нам завезане и руке и ноге, али нашим крвним непријатељима су слободне.

Рећи ће се да ми, као емиграција, не можемо много, да нас инострани фактори неће сматрати као погодног партнера, да се будућа констелација не зна итсл. Све је то тачно, али, врло вероватно, ми можемо исто онолико колико могу Хрвати, ако знамо шта хоћемо и ако само српске интересе имамо у виду. Кад се ради о паралисању хрватске акције, довољно је и то.

Кад бих се ја питао, не бих имао никакве скрупуле више него што их имају Хрвати. И ја бих се повезивао са њиховим непријатељима, сматрајући да тиме примерно служим Српству. Разуме се да мене не спречава ни југословенска идеологија, нити идеја да је југословенска држава за нас неопходност.

Али ја немам никакве власти, никакав положај у емиграцији, а још мање неке везе са иностраним круговима. Никад нисам био ни на каквом сервису, ни српском а камоли иностраном. И, свакако, појединци овде не могу ништа: организована, смишљена и систематска акција је потребна да се супротстави хрватском покушају заокружавања и уништења Срба.

Ја, засад, само упозорујем на опасност, тим пре што има времена да јој се супротставимо.

III.

Све је ово напред било написано 1958. Изгледа ипак да је у последњем моменту и наше исељено Српство почело да долази себи, бар у овом погледу. Ево неких пријатних симптома.

У резолуцији 19. Конгреса СНО одржаног у Чикагу на Видовдан 1960 једна тачка гласи:

“Констатујемо да се хрватска емиграција удружила са свима оним непријатељима Југославије и српског народа, који раде на том да, по распаду Југославије, приграбе себи делове српске националне територије. Ове српске

непријатеље помаже хрватска емиграција политички, морално и материјално. Констатујемо такође да ни једна српска група не помаже оне народе који аспирирају на неке делове хрватске територије.”

Срећом је и др Милан Гавриловић, доцније изабрани претседник Српског народног претставништва, у свом говору одржаном на Српском народном универзитету у Чикагу 1 маја 1960 под насловом “Срби и Југославија”, заузео мушки и патриотски став. Рекао је извесне ствари које је пренела и југословенска штампа. Ја те ставове преносим из билтена “Савез Земљорадника” за мај 1960:

Др. Крњевић је за савез с Арнаутима. Он каже да је тај савез, или како он то назива, “пријатељство тим потребније јер смо окружени истим непријатељима”. Наравно, Србима. Когод прати пажљиво емигрантску штампу, рецимо арнаутску, део бугарске, Ванчину, њему су јасни извесни додири. Њему је јасно да се снује мрежа око српског народа. Тиме је српско—хрватски спор ушао у веома опасну фазу. Ми смо Срби стављени пред ту чињеницу. О томе не сме да буде ни мало сумње, ни труни зававања. На питање куда ово води, ми Срби морамо дати и себи и другима јасан одговор. Овај рад ставља српски народ у обруч за који се верује, њихов разум верује, да ће бити тако снажан да здружи сваки српски отпор, јер мржња не преза ни од чега. Орган једног од ових савезника из обруча јавно и гласно ту скоро већ прети убијством Краљу Петру II, тачно по угледу на убијство Краља Александра у Марсељу. Овакав рад несумњиво приморава Србе да приме борбу и на том терену. Борба се мора примити на сваком терену на коме је непријатељи воде све док се не приморају да приме борбу на терену на коме је ми током морамо повести. **На ово стављање у обруч Срба ми морамо одговорити истом борбом, стављањем у обруч наших непријатеља.** За случај да онај део Кобургових Бугара дође на власт, а морамо бити спремни и на то, ми имамо природни савез с Грчком, Турском и Румунијом. **За случај да дођу на власт опет они Хрвати који траже Дрину, ми морамо бити на време спремни да одговоримо на исти начин, савезима са њиховим суседима.** Сви су ти савези много јачи него њихови. На ово нас приморава др. Крњевић и они који су данас уз њега и они које он покушава да окупи. Тешко је претпоставити да би био могућ један такав рат на Балкану без учешћа великих, али није искључено. Више је вероватно да

онај разум тих Хрвата који их гони на ову борбу заокружавања Срба, пред овом перспективом за судбину Хрвата, застане и покуша пренети борбу на међународни терен, на зелени сто неке међународне конференције. Али наши природни савези стоје ту и за тај случај. Ми се можемо досећати на које снаге међународне др. Крњевић може да рачуна. Али ма на какве међународне снаге рачунао, оне међународне снаге на које могу рачунати удружени Срби, Грци, Турци и Румуни, да не поменем ни једну велику силу, увек ће бити веће. Само треба бити спремним. **Ако једна страна чека ослобођење од комуниста само да би кренула сама у ново поробљавање, морамо и ми бити спремни за тај исти тренутак.**”

XXXVII. — ЖЕЉЕ ДРУГИХ СИЛА.

Quod mecum ignorat, sibi vult scire videri.

Horatius.

**Оно што не зна ни он, као што ни ја не знам,
хоће да изгледа да он зна.**

I.

Као најјачи аргуменат за трећу Југославију наводи се да је то жеља великих сила, један неотступан захтев “наших” моћних савезника, да је то уопште жеља међународних форума, да је то неопходан и неотступан постулат светских државника.

Овај се аргуменат шапатом преноси, ретко ко, и то онај који није “дипломатски васпитан”, истрчи се да то јавно искаже. То се редовно износи као тајна, и при томе се направи један значајан поглед и повиси тон. Као да се ништа даље не може говорити, као да је последње оружје употребљено, последњи метак испален.

Овај аргуменат је најмање убедљив а највише увредљив. Увредљив и понижавајући ма с које стране посматран.

Но, најпре треба видети да ли је тачан као чињеница, да ли је истина да су све велике силе и све стране државе за одржавање Југославије.

Одма се може рећи да има држава којима је судбина Југославије потпуно индиферентна. И то не мале државе већ и велике. Шта се тиче нпр. Кине, Јапана, Мексика, Бразилије итд. хоће ли Југославија бити једна или ће бити подељена? Тиче их се једнако као што се нас тиче хоће ли Кашмир припадати Индији или Пакистану, да ли ће Непал бити самосталан, хоће ли Индокина бити једна држава или подељена на, Лаос, Камбоџу и Виетнам, хоће ли Гвинеја бити засебна, хоће ли Гана ићи са другим црначким територијама или ће образовати засебну државу, хоће ли Јужна Африка остати британски доминион. Итд. Уствари је највећи део држава тако мало или нимало за нас заинтересован.

Наши суседи су заинтересовани утолико што желе да будемо слаба држава а не јака. А ми смо изнели да би Србија била јака држава него Југославија. Ако би то и наши суседи увидели, онда би и они били за Југославију. Овако су интимно против ње.

Остају “велике силе” и “савезници”. Данас нема великих сила као што је било до 1914, великих сила које су кројиле међународни поредак. Али има моћних сила и мање моћних (одн. немоћних).

А међу њима постоји ривалитет а не солидарност. Шта жели једна сила, друга баш то не жели (она на супротној страни). Па и једна сама мења свој став у току времена. Све то треба детаљније размотрити.

Али замислимо за моменат да су заиста све велике силе или чак све западне силе за Југославију, да су увек за њу (што је практично немогуће). Зашто би оне биле за Југославију? Да ли зато, што је то боље за Југословене? Не, ни најмање, већ зато што би то било боље за те саме силе. Те “силе” имају своје владе, своје парламенте, своје јавно мишљење, и јао оном државнику који би занемаривао те факторе, а обазирао се на интересе других народа и других држава. То је било могуће у првој Југославији, баш зато што је била онако хетерогена, али нигде друго на свету.

Још мање би се те силе обазирале да ли је то боље за неке компоненте Југославије, рецимо за Србе. То их се баш ни најмање не тиче. А Срби морају, ваљда, са тог становишта да полазе кад се опредељују за своју будућност, само са становишта шта је за њих боље.

Отуда је више него очигледно да се никако не могу сасвим подударати наши национални интереси са националним интересима ма које друге државе, а камо ли свих држава заједно. Могу се подударати, и подударају се, наши национални интереси са интересима других у даном моменту, у једном одређеном периоду времена, нпр. у Првом светском рату, али никако трајно. Баш је то споменути рат показао: чим је он завршен, сваки је пошао на своју страну, и интереси свих дотадашњих савезника разишли су се. Да није било Вилзона, ко зна шта би се још међу Савезницима збило.

Не само да све силе, нарочито оне удаљене, не мисле једнако о свакој држави и њеном режиму, већ ни једна сама држава не мисли увек подједнако. Од многих околности то зависи, то моментано расположење једне силе према другој некој.

Овде ћемо само споменути верски моменат који многим изгледа застарео. Можда је и изгубио доста од свога значаја, али није сасвим отстрањен као фактор добровоље или зловоље међу народима.

Тако нпр. до 1917, царска Русија је поклањала изузетну пажњу Србији и Црној Гори као православним државама. Сам Масарик каже у својој “Светској Револуцији” да су руског министра спољних послова занимали на југу Европе само православни, и нико више. Овај је више пута, а с њим и други важни фактори руске политике Првог светског рата, одвраћали српске државнике од свезе са католицима. Говорили су да им њихово искуство са Пољацима такво држање налаже.

То саопштава на више места зет пок. Пашића др Божидар Пурић у својој великој студији “Национална политика Николе Пашића”, која је излазила у више наставака у чикашкој “Слободи”. У 14. наставку, број Слободе од 9 новембра 1955, саопштава Пурић да је Пашић тражио објашњење из Петрограда шта намеравају са Аустријом. Он је “тада добио савете из Петрограда да не треба инзистирати на католичким крајевима, јер ћемо с њима имати тешкоћа, нама непознатих, али које су Руси искусили са Пољском” .....

У броју од 4 јануара 1956 (наставак 17) др Пурић саопштава о путу Пашића у Петроград 1916 године: “Кад је протествовао против Лондонског уговора, и затражио руску помоћ за сједињење Јужних Словена са Србијом, добио је одговор, као и раније, да не треба захтевати уједињење са католицима”.

Али, ако је Русија фаворизирала Србе у нашем пределу, то су многе друге државе вољне да помогну католичке Југословене кад им се год за то укаже прилика.

И овде треба чинити разликовање. Није довољно да је једна држава по вери католичка па да фаворизује друге католичке државе или католичке делове осталих држава, већ треба да је она католички милитантна, тј. да је на власти католичко-клерикална струја. Онда том државом владају и видљиви и невидљиви фактори, они други не из престонице већ из Рима.

II.

Неки наши људи тврде да нама пријатељске државе хоће Југославију. Тако нпр. г. Михаило Сеизовић у паришком “Радикалу” за јул—август 1957 пише: “Савезницима је одувек била потребна једна јака и уједињена Југославија”. “Савезницима”, “одувек”, “јака и уједињена Југославија”. Колико речи, толико “непознаница”. Ко су ти “савезници”? Јесу ли они увек остали исти кад им је “одувек” “потребна била” Југославија? А Југославија не постоји ни четири деценије. И која је Југославија јака? Да ли она од 1941 или ова садашња? И, напослетку, шта се нас тиче да ли је “Савезницима” потребна Југославија каква било? И нама би биле потребне друге државе одн. друкчија структура других држава па нас нас нико неће у том послушати.

Позната је ствар како су ти исти Савезници напустили поч. ђенерала Михаиловића. Они су му наредили били да поруши велики мост на Морави код Краљева, да почне акцију изазивања Немаца итд. А он је, јунак и витез, одговорио: Да ли би Енглези почели искрцавање на европски континент по његовом савету. Нешто слично је било, мада немам тачне изворе.

Страшна је и сама помисао да ми свој државни живот уређујемо према жељама неких других сила, чак зато што то њима треба. Док данас мале и осредње државе одбијају са највећом индигнацијом свако “мешање сила у њихове унутрашње односе”, што само под тим условима примају помоћ са стране и одржавају с њом везе, дотле наши емигранти проповедају као аксиом да ми своје државно уређење изводимо према жељама тих сила. Колико у томе капитулантског, недостојног једног слободног народа!

Разуме се да нико не зна шта “савезници” желе, нико од нас емиграната све кад би они заиста исто хтели (што је немогуће). Ми немамо дипломатска претставништва (ми Срби и уопште емигранти), па да бар приближно докуче шта “савезници” желе. Све ми личи на скупштине поч. Петра Живковића,

Николе Узуновића и њихових наследника. Причао ми је један тадашњи посланик да се веома често за један законски предлог у Скупштини лансира вест да то Двор хоће. А сам тај посланик ми је казао да је немогуће проверити да ли заиста то “Двор жели”. Да је стварно Двор и желео, било би страшно то употребљавати као аргуменат. А нико није ни знао да ли је тај “аргуменат” прав.

Коме су “наши велики савезници” тај свој став саопштили, ко је њихов поузданик? Затим: јесу ли тај захтев поставили, ултимативно као неки услов или само као пријатељски савет? И кога он обавезује, ко се на то обавезао? Да ли у име Срба уопште, и садашњих и будућих?

Да ли су тај савет поставили и осталим партнерима Југославије, специјално Хрватима и Совенцима? Ови су познати као далеко већи непријатељи Југославије него Срби апстрактно говорећи. Зашто “савезници” не чине на њих притисак. А јамачно не чине, јер онда ови не би бар тако интрасингентно говорили против Југославије. Нека онда Хрвати и Словенци нас моле за заједницу, и онда би ситуација била друкчија (не само психолошка).

Колико у свему томе има увреде за нас Србе! Као да смо незрели и малолетни, па не умемо ни да уочимо ни да формулишемо своје интересе, а камоли да их реалишемо!

Српски народ је имао до 1918 две државе, две слободне краљевине, које су увек биле у центру политичких збивања и због којих је историја Европе узимала често овај или онај правац. Данас, кад су уједињене не само те две краљевине већ и сви остали Срби, ми морамо своју државну зграду да градимо према пројектима и тежњама страних архитеката. Толико смо времена били самостални, а сад хоће сами наши људи да нас ставе под туторство и старатељство! Чак још више од тога: Ми морамо, иако неспособни да сами одлучујемо, да се ипак сагласимо са оним што нам се наређује, да то потпишемо, да то чак изразимо као своју жељу и тражимо да се реалише. Да се после не бунимо, да би нам се приметило: *Volenti non fit iniuria* (Ономе ко нешто жели не чини се неправда).

Наши људи, некада водећи људи и познати, изгледа да примају једну туђу формулу за државно уређење, за наш државни живот, без отпора, без предомишљања, чак и без питања народа о чијој се судбини ради.

Али они знају да то неће лако да пали, да би код највећег дела наших избеглица произвела револт реч да нешто хоћемо зато што то Енглези хоће. Произвели би онда супротан ефекат. Ако игде друго, применио би се овде Вергилијев стих (Енејида, II, 49): *Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes* (Било што било, ја се бојим Данајаца и кад дарове носе).

III.

Кад би заиста западне силе желеле одржање Југославије,*) што се не може а priori искључити, треба наћи разлог томе. Видели смо, и свакоме мора бити сасвим јасно, да се они руководе егоистичким побудама. Ако би желеле Југославију, мора да има за то разлога њима пробитачних, да то њиховим интересима годи. Покушаћемо да их пронађемо.

Пре свега, зар не изгледа чудно, да данас ти Савезници чији је главни непријатељ, како сами говоре, “империјалистички комунизам”, због кога и остају савезници, да ти савезници помажу и материјално и идејно једну комунистичку Југославију? Кад би бар идејно помагали струје које јој нису наклоњене, допринели би бар нешто њеном паду.

А онда, ако комунизам падне, ти исти савезници ће бранити и чувати, заступати и пропагирати “националну” Југославију (мада те нема, јер нема ни југословенске народности). Зашто?

---

*) Један од најконзенгентнијих бранилаца Југославије по сваку цену, то је покрет “Збор” и његов орган “Искра”. Они су искрено и поштено за Југославију. Али не из спољно-политичких разлога. Напротив, у “Искри” од 1 фебруара може се наћи приказ предавања дра Бранка Пешелја на Српском народном универзитету у Чикагу крајем новембра 1959 под насловом “Југославија је неминовност”.

Лист се не слаже са предавачем да је Југославија неминовност “из очаја”, “зато што нема другог излаза”, још мање зато што би то желеле велике силе. Дословно лист каже: “Југославија није ни идејно ни физички стварана баш по вољи и залагању великих сила. По великим силама — бар по извесним — не само што ми данас не би имали заједничну државу, већ ни као народ, бар једним делом, не би постојали. Против тежњи и воље тих сила у недавној борби извојевна је Југославија....”

Мени изгледа та ствар прилично јасна и доступна: из истих разлога из којих помажу и комунистичку Југославију. Тј. из мржње према Истоку, према Русији, према православљу итд. Они сматрају да би слободна Србија одмах тражила и нашла наслон на Русију. Они то с правом претпостављају. И ми бисмо личили на самоубице кад бисмо се тога наслона либили, кад га не бисмо свестрано користили.

Видели смо шта нам жели Енглеска и како је с нама поступала. Поред свих издаја, још је бомбардовала српске градове горе него Немци за време последњег рата, а хрватске је сасвим штедела. Зашто? Врло је прост одговор на то. Черчил је већ био утаначио са Стаљином поделу Југославије одн. сфера у Југославији по принципу фифти-фифти, и Стаљин је био тобоже сместа дао пристанак. А како би изгледало то пола-пола? Ни то није тешко докучити; Енглеска би имала у својој интересној сфери запад а Русија исток Земље. Зато она није протествовала због убијања Срба у “НДХ” већ због српских одмазда, јер је свој пресумптивни део штедела; зато је наметнула председника владе Шубашића; зато је фаворизирала сваки антисрпски покрет и у земљи и у иностранству итд. То ће она чинити и даље, јер се “принципи енглеске спољне политике не мењају, па ма која влада била на управи земље”, како гласи једна спољно-политичка максима.

Не само да су Савезници (у првом реду Енглези) напустили Дражу, већ су они били готови да помажу Павелића. О томе детаљно пише бивши југ. министар за време Рата др Милан Мартиновић у календару “Хрватског Гласа” за 1955, а то преноси и г. Радоје Л. Кнежевић у лондонској “Поруци”, број јануар-март 1959, страна 40. Енглеска обавештајна служба у Швајцарској пристала је била да се помогне хрватска акција против Немаца ако се образује заједничка влада ХСС и умерених усташа. Савезници би одма де факто признали Хрватску републику — на челу са дром Мачком. Ко жели детаље нека их потражи у “Поруци”, која је свим срцем за Југославију.

Енглези ће нас увек сматрати својим виртуелним противницима, онима који више теже и нагињу Русима него њима, онима који ће у трајним ситуацијама ићи са Истоком а не са Западом.

То су константе, сталне руководне идеје енглеске политике, не треба се заваравати. А она, нажалост, још увек врши велики па негде и пресудан

утицај на САД. (Тако је било и за време последњег рата, када су Србију бомбардовали амерички авиони, али врховна команда над савезничком авијацијом у нашем пределу припадала је Енглезима. Они су виновници свих убистава Срба од почетка 1944, а посредно и од пре).

“Савезници” су створили комунистичку Југославију; то је њихово чедо, њихово дело. Ако им сад не конвенира, значи да је ми морамо рушити и прилагодити њиховим циљевима.

А који су то циљеви? Борба против Русије и Истока, против сваке Русије, не само комунистичке.

Зато је њима потребна Југославија, јер се с правом боје да ће Срби везати свој брод уз православну и националну Русију. Да то контракапирају са Хрватима и осталим католицима.

Зато су “Савезници” не само за Југославију, већ такву Југославију у којој Срби морају играти споредну улогу, у којој се има водити антисрпска политика и којом морају управљати Антисрби.

Ја нећу говорити нашим људима шта би значило за нас Србе кад бисмо Русију изгубили или удаљили од себе, кад бисмо је натерали да пригрли наше непријатеље (као у доба краља Милана). То знамо из историје, то осећамо инстинктивно. Нема нама природнијег ни чвршћег наслона него на Русију, словенску, православну, ћириловску.

Она нас је несебично помагала кроз многе векове и у разним ситуацијама. Ја ћу овде навести само један пример из Првог светског рата (а последњег рата националне Русије). Бивши посланик Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца Јован М. Јовановић (“Јоца Пижон”) овако наводи лицитацију око Јадрана 1915 године (у књизи “Стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца”, III књига, стр. 40 ид.):

“Енглеска влада пристаје да се Италији, за улазак у рат, дадне Далмација од Задра до Сплита са отоцима.... Русија се буни због запостављања Србије”. “Сер Едвард Греј мења свој предлог тако да се Италији даје обала Задра до Сплита с отоцима, а од Сплита даље све Србији. Русија се опет љути што се Србија опет жртвује....”. “Кад види (Греј) да су у Петрограду све

нерасположенији, онда пристаје да се Србији дадне оно што руска влада предлаже, па и Сплит, али да отоци пред Сплитом припадну Италији па макар били и неутрализовани”... Руси ни сад нису задовољни. Сазонов чак предлаже “да се Србији уступи обала и острва према њој од Крка до Улциња, а Хрватима од Крка до Волоске заједно са острвима.”

Но Србија све чини “како се не би доцније последице осећале оптужбом Хрвата и Словенаца да је Србија занемарила интересе њихове и гледала само своје.” Зато српска влада шаље чак као свога изасланика у Петроград Фрања Супила.

Задржавајући Србе у Југославији и намећући тој држави антисрпски курс, Енглеска је осигурана да неће Срби моћи да се придруже њиховој традиционалној пријатељници Русији. У колико се она заузима за Југославију, утолико ће се заузимати и за потчињавање Срба у њој. То је ван сваке сумње. И тако сви догађаји последњег времена, који су изгледали апсурдни, добијају одједном своје логично објашњење. Али и Србима мора онда бити јасно шта имају да очекују од Југославије.

IV.

Сад нам се ту намеће једно од главних питања, можда најглавније у целом овом комплексу. Шта ми имамо да добијемо ако послушамо “савезнике”, “наше велике савезнике”?

Да нам они то саветују из личних и егоистичких гледишта, то је очигледно (уколико то заиста саветују). Али, шта нам при томе обећавају, шта нам стављају у изглед? Јер ваљда неће рећи: “Ми то због нас чинимо, а ви треба да се само жртвујете”. То неће рећи, али неће ни обећати ништа конкретно и позитивно. А и кад би обећали, не би испунили.

Откуд знамо то? Из примера прошлости, из поступака са нама самима и другим државама. Историја учи. Вестигија терент. Навешћемо за то и неколико туђих мишљења и неколико конкретних примера.

Сви читаоци знају да је 27 марта 1941 извршен преврат у Југославији по савету, управо по тражењу Енглеза, и по жељи САД одн. њиховог претседника Рузвелта. Обећавали су нам брда и долине, а нису испунили

ништа. Пустили су нас да гинемо и пропадамо горе него на Косову, без једног батаљона или бар једног авиона помоћи, без трунке гриже савести, без једног уздаха а камоли сузе.

У познатом писму претседника ХСС д-ра Владка Мачка хрватском новинару Влаху Раићу, које је саопштио и г. Радоје Л. Кнежевић у “Поруци”, стоји између осталог: **“Укратко и Хрвати и Срби смо једнако жртве игре великих. Ми Хрвати услед усташког лудовања за рачун нацистичке Немачке, а Срби (и остали народи Југославије) за рачун по Енглезима удешеног 27 марта”**.

То је г. Кнежевић лојално прештампао без икакве примедбе (ове су се односиле само на Југославију, за коју би, по г. Кнежевићу, имао д-р Мачек да се отворено изјасни).

Кад су Срби 29 маја 1903 извршили пуч и убили краља Александра Обреновића, Енглези су прекинули дипломатске односе са Србијом; да су били суседи, сигурно би јој и рат навестили. Пуч од 27 марта 1941 они су не само одобрили, већ и помогли; они су га изазвали. Нека читаоци сами утврде који је од та два пуча био у корист Србима а који на штету. Где су се извршиоци пуча руководили српским а где страним интересима. Иностранство је увек реагирало према својим интересима.

Дража Михаиловић је отишао у бој сам на своју руку, то је истина. Али су се одма ту нашли “Савезници”, управо Енглези да га подбадају на стално изазивање окупатора. Кад су почеле страховите одмазде према Србима неборцима, ни Савезници уопште ни Енглези посебно ни прстом нису мрднули да бар изобличе те поступке пред светом.

Када је у Београду било суђење Дражи Михаиловићу, енглеска влада је званично изјавила да је незаинтересована његовом судбином. Ја се лично сећам кад сам то читао у швајцарским новинама и, поред свих дезилузија о енглеском центлменству, нисам могао доћи себи.

Шта се све очекивало од “Савезника” у току прошлог рата, нарочито при крају рата, и шта се доживело, врло интересантно, иако драстично па према томе, можда, и мало претерано, приказује г. Милан Фотић у минхенској

“Искри”, приказујући књигу г. д-ра Живка Топаловића о покрету ђенерала Михаиловића. Ја ћу навести неколико ставова из броја од 1 децембра 1958 без икаквих измена, само са избацивањем два-три ретка означена тачкицама. Ја сматрам у овим приликама врло корисним наводити туђа мишљења без икаквих преиначења, и то из више разлога.

Респективни ставови г. Милана Фотића гласе:

“...Ето како изгледа та мисао Др. Топаловића “обрт ка демократији”. Шта је она у ствари значила, колика је била њена вредност могао је Др. Топаловић да увиди, кад је он изашао из земље и почео да је брани пред Савезницима. Узалуд је он њима подносио “мемоаре”, тврдећи да смо ми извршили обрт ка демократији; узалуд је он нудио Савезницима војничку сарадњу и услуге пристајући чак да Дражина војска буде евакуисана из Босне и пренета “на ма које савезничко бојиште”; узалуд је он изјављивао у име Дражино, да Дража пристаје да се измири са Титом и да се заједно с њиме бори под командом Савезника против окупатора, — све те његове молбе, понуде и уверавања нису наишле ни на какав одзив. Оне су остале мртво слово на хартији и као непотребне бацане у кош. Др. Топаловићу, Дражином претставнику, била су сва врата затворена код “Наших Великих Савезника”. Чак ни обзири хуманости, пред којима попушта и најсуровији непријатељ, нису могли да умилостиве срца и осећања “Наших Великих Савезника”. Хладно, бездушно, цинички они су оставили да умиру у Босни од глади и болести, а заостали преживели да буду побијени од комуниста: 50.000 Дражине војске и избеглица, који су се пуне три године борили не за своју земљу, већ како би “макар мало” помогли Савезницима... У тој борби њих је држала само једна мисао — “судњи час”, — дан када ће стићи у Југославију Савезници. А када је тај дан требао да дође и када су видели, да ће Тито и комунисти, а не они, да “буду ослободиоци”, њихова вера ни тада се није поколебала у “Савезнике”. Умирући од глади и болести, они су пошли “у сусрет Савезницима”, да доживе, да их ти Савезници оставе без обзира, да помру од глади и болести и да их непријатељ — комунисти побију. Већу трагедију један подухват није могао да доживи; суровији деманти једна погрешна мисао није могла добити! ....”

Бивши амбасадор Краљевине Југославије у Вашингтону Константин Фотић писао је у “Слободи” од 1 јануара 1959 чланак под насловом “У Техерану је запечаћена судбина Југославије”, где је изос. казао: “Черчил се вероватно одлучио да помаже Тита по утицајем извештаја Мак Лена и његовог сина Рандолфа о подвизима Тита који “убија Немце”, док Михаиловић седи скрштених руку и чека савезничко искрцавање, и извештаја британске Обавештајне Службе на Средљем Истоку, где су главну реч водили комунисти или њихови симпатизери који су киптили измишљеним вестима о Дражиној сарадњи с непријатељем. И кад његов план за акцију преко Југославије ка долини Дунава није усвојен, вероватно рачунао је да ће успети да задобије Брозово пријатељство који ће му бити захвалан за помоћ, коју му је он израдио, те да **због тога после рата неће водити политику која би била против енглеских интереса.**” ....

Кад су Хрвати у оком свом руглу од “државе” стали да мрцваре Србе на један начин који модерна историја не памти, на начин непознат ни код најдивљижих народа, Енглези нису Србе узели у одбрану. Напротив, почели су да бомбардују немилосрдно Београд и Србију, а на све предлоге да бар демонстративно баце који метак на Хрватску потпуно су се оглушили.

Тражили су од Краља категорички да власт преда Хрвату (Шубашићу) и после Јосипу Брозу, опет Хрвату.

Амерички професор Универзитета и амерички официр др. Алекс Драгнић (рођен у САД иако српског порекла) изјавио је једном пред Пододбором Сената САД за антиамеричку активност ово:

“Политика помагања Тита и одбацивања Михаиловића била је великим делом део политике коју је одредио Винстон Черчил, човек кога ја поштујем због много чега, али човек који ће, по мом дубоком уверењу, понети пред историјом, велику одговорност за комунистичку победу у Југославији.” Нигде није циничније изражен тај енглески цинизам него у одговору њиховог премијера Винстона Черчила, бригадиру Фицроју Маклину, који је за време последњег рата био изасланик Британске владе код партизана. Он је известио свога мандатора да су партизани комунисти и да желе да после рата створе комунистичку државу.

Познат је Черчилов одговор: “Да ли намераваате да после рата живите у Југославији?” “Ни ја, и кад је то тако, у колико се мање бринемо о влади коју ће тамо успоставити, у толико боље. Нас интересује ко од њих наноси више штете Немцима.”

(Fitzroy Maclean, *Eastern Approaches*, Sape, London 1948).

Енглези су егоисти према целом свету, али су према Србима још и непријатељи. И онај ко се на њих поуздава у најмању руку је непоправљив. Други “савезници” нису тако а priori нерасположени према Србима и дали би се местимично разлогу да се Енглеска не укопча увек, па тиме онемогући сваки акт у корист Срба. Немамо ми шта од њих да очекујемо, ма шта доброг, ја најискреније уверавам читаоце. А видеће да и други тако мисле.

Пок. Адам Прибићевић је у једном веома запаженом чланку објављеном у питсбуршком листу 2 марта 1954 под насловом “Опрезност према Великима” (тај чланак је пренео после и календар “Америка”) веома оштро опоменуо оне који се уздају у помоћ “Великих Савезника” Србима. Он се ту чак највише окупио на владу САД, која је “да би задобила за партиске куглице 28 милиона америчких католика и симпатије Ватикана” “дала склониште Артуковићу, који је крив за покољ 600 хиљада Срба и рушење стотина српских православних цркава, да паљење стотине српски села не спомињемо. А обавештени смо да је та звер, за изборне борбе, учествовала активно на једном републиканском збору у Лос Анџелесу. Главно је задобити владу САД а не извојевати победу правди у Југославији. И, ако Артуковић може привући хрватске гласове, добро је дошао преко гробова бар 600.000 Срба!”

V.

Веома је значајно што о ставу Енглеске према другим народима бележи једна од најкомпетентнијих личности савремене Европе. То је Салвадор де Мадриага, некада шпански писац и дипломат, који данас живи у Лондону, а раније је био професор у Оксфорду (1928 до 1931), затим амбасадор шпански у Вашингтону и Паризу. За њега стоји у великом Брокхаусовом лексикону да се “развио у веома утицајног заступника и тумача западно-европске културе и либералности”. Он је један од најглавнијих претставника светске Либералне уније.

Пише на неколико језика и у многим светским гласилима. Између осталог и у “Циришком Новом Листу”. Баш у том листу, у броју од 2 новембра 1957, написао је један уводник под насловом “Инзуланци” (Острвљани). У њему говори о редовном и општем ставу Енглеца према осталим народима, баш у области спољне политике. Али примере наводи углавном из Југославије. Ево шта он дословно каже:

“Ја мислим да се може са добрим основама тврдити да Винстон Черчил сноси главну одговорност за спектакуларни раст маршала Тита. Овај пораст једног очигледног партизана и једновремено жртвовање његовог ривала Михаиловића треба углавном да се припишу чудноватој равнодушности коју Енглеска показује према судбини трећих народа ако је она сама у рату, — равнодушности која се среће код Пита као код Кенина (Канинга), код Палмерстона као код Черчила. Несумњиво се ту ради о једној слабости која је општа на Западу. Али је она ипак код Енглеца повећана инзуларношћу и осуством једног заиста универзалног држања духа.

Но универзални дух напослетку ипак увек пробија. Маршал Тито, много слављен, са свих страна помаган, посећен од Монтбатена, Атлија, Гетскела, Бевана и других Енглеца, од Вашингтона финансиран, примљен на енглеском двору, одлази тамо и потсећа цео свет да је он на крају ипак комунист...Шта је могао Запад да очекује друго од Београда? Тито је комунист. .... Да је Енглеска у своје време посматрала светска збивања у Југославији са једног универзалног места са инзуларног гледишта, то Тито не би никад доспео тамо где се сад налази.....

Брод Запада гура се на таласима, јер не уме да нађе станиште ни прави курс. За опредељење правилног станишта потребне су звезде, а звезде духа то су принципи”.

Навешћу даље неке податке из књиге једног од најупућенијих људи Европе, у том погледу, из књиге Швајцарца Ернста Халперина “Победнички јеретик” изашле 1957. Халперин је био шест година дописник највећег швајцарског листа у Београду, одакле је протеран.

Стр. 37: “Признање Тита од стране Енглеца и одузимање помоћи Михаиловићу — једна мера којој су се Американци само оклевајући и са

великом сумњом — придружили, значила је да Англосаксонци мере у Југославији сасвим другим мерилем него у осталим окупираним земљама. Претпоставимо случај нпр. да су француски комунисти изазвали рат против грађанског покрета отпора и да је то ове натерало на извесну колаборацију са окупаторском силом. Треба претпоставити, да би они за овакво своје држање били награђени од Лондона и Вашингтона.

Черчил је образложио помоћ Титу и брискирање Михаиловићево са аргументом који се може само привидно одржати, тј. да комунистички партизани више Немаца убијају. Но и тај аргумент стоји у чудној супротности са политиком АнглоСаксонаца према покретима отпора у другим земљама. Народ осталих окупираних земаља беше од стране Радио Лондона неуморио упозораван да се не одазива неком позиву за општи устанак докле савезничке трупе не буду стојале у тој земљи, да би их сачувале од крвавих репресалија окупационих Снага. Од Михаиловића, напротив, тражено је да он ‘што више Немаца убија’ без обзира на репресалије. **Ова чудна дискрепанција једва може друкчије да се објасни него да су управљачи Албијонског острва вредност једног људског живота у савезничкој Србији далеко мање ценили него нпр. у Француској маршала Петена.”**

Стр. 43: “Дража Михаиловић је на смрт осуђен и стрељан, а да слободан свет није ништа против тога могао предузети, али се мора рећи да је он (тај слободан свет) судску неправедну смрт свога ратног савезника примио доста хладно”.

На стр. 252 наводи здравицу Јосипу Брозу од стране самог Черчила приликом посете Броза Лондону. Тада је стари енглески премијер, који је Броза довео на власт, казао: “Ми смо ваши савезници. Ако би наш савезник Југославија била нападнута ми ћемо заједно с вама да се боримо и да умремо”. Броз је одговорио: “За мене и за све вас то важи као света заклетва и то нам је доста. Не требају нам писмена утаначења”.

А кад је Ђилас био избачен из странке ради његових продемократских поступака, посланство С.Д.А., у Београду је “дало на знање Титу да Сједињене државе одобравају његово држање према Ђиласу, јер би то

слабило режим кад би његове идеје биле остварене, а Сједињене државе су заинтересоване за јаку владу у Југославији” (стр. 290). То су неке новине биле саопштите, каже Халперин, и није никад демантовано.

Ernst Halperin, *Der siegreiche Ketzer. Titos Kampf gegen Stalin*. Koeln 1957.

Бивши амбасадор и краљевине и републике Југославије у Вашингтону Сава Косановић, православни Хрват, писао је у “Политици” од 26 априла 1951, под насловом “Зашто умањивати значај 27 марта” изос. и ово:

“...Пре свега треба знати, да Черчил доследно верује, да је разарање Хабсбуршке монархије “трагедија првог светског рата” и да је стварање националних држава из ње, “балканизација” Средње Европе. Даље, да је Черчилов стални циљ у рату у часу помагања говорима Н. О. Покрета највише — стварање Подунавске Федерације око Беча.

Треба знати, да је са друге стране Отон Хабсбург у Америци помаган нарочито из Рима, Лондона, Вишија и Брисла — особито после слома Југославије водио најживљу акцију за рестаурацију своје монархије, у коју би од наших крајева требало да уђу Словенија, Хрватска, Војводина и Босна. 1942 Ото је већ почео да формира у Америци Хабсбуршки батаљон, док ми европске антифашисте, ми смо својим протестима то спречили.....

Треба знати да је чак и умни Рузвелт, под упливом Павелићевих злочина, Фотићевих акција и Черчилових сугестија у једно време најозбиљније говорио, да нема смисла силити Србе и Хрвате да скупа живе. Србија треба да буде независна, Хрвате треба ставити под старатељство — говорио је тада Рузвелт.

И онда као круна, у октобру 1944 — у часовима ослобађања Београда и, већ и за слепца јасног триумфа Титовог — долази дефинирање споразума Стаљин—Черчил у формули “фифти-фифти, пола-пола”, у односу на Југославију....”

А бивши министар на страни у доба рата г. Јован Ђоновић је писао у Канадском Србобрану од 19 септембра 1957 (под насловом “Енглеска посла” и псеудонимом Д-р Вучић), изост. и ово:

..... “Стаљину је требала Југославија као комунистичка земља, јер од ње на исток лако му је било поцрвенити целу источну Европу. Черчил је опет лака срца принео на жртву оне који су “нашли своју душу” 1941 године, јео је с њима купио неки британски интерес од Стаљина. Он нас је просто претеслимио комунистима! То га је коштало свега толико, да измени имена људи које је време истурило на чело покрета за ослобођење Југославије: Место Драже Михаиловића кога је прогласио пријатељем, 1944 године прогласио је својим “Дир френд Тито”, или како је преко радиа изговорио “Тајто”! ....

По његовој наредби Маршал Тедер је бомбардовао градове у Југославији где су били Михаиловић и Срби. Затим није било доста да шаљу оружје титистима, већ је примирјем са Италијанима наметнуо одредбу да све оружје које су имале италијанске армије у Југославији, предају Титу! То је био кључ комунистичке победе у Југославији, поготову кад је совјетски Маршал Толбукин покорио Србију и ушао у Београд, водећи собом Тита.....

Черчил је, свакако у нади кад су Совјети избацили из Коминформа Тита, послао код Тита министра Идна, и овај је позвао Тита у Лондон. То је била прва висока посета једном комунистичком вагабунду. И на срамоту Велике Британије Тито је био примљен од највећих фактора у Енглеској! Чак се сликао и са краљевском породицом!....

У духу ове политике, Мак Милан, данашњи претседник владе, шаље Селвин Лојда код Тита. Свакако да понизи себе и осрамоти још једаред Велику Британију! .... Све је могуће, и све се може очекивати од народа који говоре енглески..... Они су одавна већ заборавили на своје велике традиције, кад су имали осећања за народе који страдају и кад су се борили за демократију и слободу.....”

У једном документованом и исцрпном извештају о догађајима за време Рата, пише Јован Ђоновић како је, као делегат Југословенске владе код ђенерада Д Гола, казао овоме поводом држања Енглеза према покрету ђенерала Михаиловића: “Нема народа кога нису користили кад су могли, а кад је коришћење престало да га нису издали.... Ви Французи знате то боље од маког другог народа у Европи”. (Јован Ђоновић, Везе с Дражом

Михаиловићем са Средњег и Блиског Истока и Северне Африке. Гласник Српског историскокултурног друштво Његош, св. I, јули 1958, стр.55).

Мило ми је што могу овде да наведем неколико ванредно интересантних и оригиналних мисли по овом питању од стране војводе Доброслава Јевђевића. Он их је саопштио у свом листу “Српске Новине”, број за Нову Годину 1958, у приказу књиге г. Већеслава Вилдера “Бика за Рогове”. (То је књига која стоји неотступно не само на терену заједничке државе Југославије већ и заједничке народности). Војвода Јевђевић ту пише изос.:

“... Безусловну потребу Југославије г. Вилдер оправдава већ прилично отрцаним тезама; савезници за Западу хоће пре свега Југославију и држе Тита само ради тога, што за њега нема замене националистичке југословенске алтернативе и друго, не може ни политички, ни економски постојати ни самостална Србија, ни самостална Хрватска. Смешно је кад тезу о алтернативи понавља један иначе разуман и искусан политичар, као што је г. Вилдер. По мишљењу његовом и његових српских пришипетља Југославија је услов рата и мира, пропасти или опстанка целог света уопште, а западних држава наполе. Она је уклесана у синајске плоче и Талмуд, у библију и Еванђеље, у британску велику карту и америчку декларацију људских права. Не помаже Запад Тита, ради тог што неинтелигентно верује да ће он разбити монолитност светског комунизма, него искључиво као једног гаранта постојања те неприкосновене Југославије.

Колико фраза, толико глупости. Западни државници уопште немају искристалисаних и неизмењивих гледишта на светске проблеме, него животаре од дана и комада. Осим тога ни они међу собом немају никаквог, ни привременог заједничког начела у односу на многа светска питања. За поморске и трговачке светске велесиле, као што су Америка и Британија, Суец је сто пута важнији од свих нас заједно, па ни на тџм питању нити су имали ни један програм, ни једну тактику. Присиљени нуждом и диктатом повремених ситуација они нису само пристали на то да раставе на двоје народ једне вере, једне крви и једног језика као што су Кореанци, или индокинески народ, него су узели као готову чињеницу и цепање најмоћнијег и најкултурнијег народа у Европи, немачки. Док Вилдер мисли да би прокламација јединства јужнословенске емиграције имала за прву последицу

рат Запада против Тита, ми смо видели да су западне државе имале не само алтернативу груписања сродних народа, него цео један народ, мађарски, окупљен на антикомунистичкој платформи, видели смо да је тај народ са педесет хиљада лешева цементирао свој антикомунистички став, па се није макао ниједан редов англоамерички да ту алтернативу помогне. А да су имали икаквог плана и икакве памети, могли су индиректно да спасу Мађарску. Да је Америка допустила да Англофранцузи окупирају Египат, могла се је Совјетима ставити алтернатива: ми ћемо оставити Египат, кад ви оставите Мађарску. Али што је по мишљењу наших Југословена и Египат и Мађарска и петролеј према нужности да постоји Југославија....”

Приказујући књиге фамозног бригадира Фицроја Маклина (сада већ сер Фицроја), кога је Черчил био послао као свог личног изасланика код Партизана, Д-р Божидар Пурић пише у “Слободи” од 28 августа 1957 изос.:

“С неуспехом продора у Србију острвиће се и Маклен. Поделиће с комунистима мржњу на четнике, и на Србе, који отежавају не само њихову званичну мисију, него и њихов лични успех и углед. Замрзеће Београд, који ће двапут бомбардовати. Летеће у ваздух лесковачки ћепенци. Али Независну Хрватску, која му је била пред носом, неће бомбардовати, нити ће с њом ратовати, ма да се гнуша усташа. Ту је било очигледно примирје. Не треба заборавити да је још почетком 1943 прва мисао о 50 од сто британског утицаја у Југославији у Черчиловим плановима, и на мапама у интелигенс сервису, била изражена линијом на Дрини. ...”

Већ више пута цитирани, врло интересантни чланак “Немогућност опстанка Југославије” у једном питсбуршком листу од 10 октобра 1951 (чији је аутор под псеудонимом “Србољуб” остао, нажалост, непознат), садржи и овај пасус: “... Кад би Англо-американци заиста хтели да ослободе народ од комунистичке тираније и одрже интегралну Југославију, онда би морали, пре свега, натерати Тита да уступи власт једној демократској влади као услов за своју помоћ или, ако Тито не би на то пристао, морали би му ускратити сваку помоћ и дозволити образовање једне демократске југословенске владе у избеглиштву. Што се тиче одржавања интегралне Југославије, Англо-американци обмањују чак и самог Тита. Као што је познато, још 1944 онај фамозни Кринс нудио је Стаљину, у име Англо-американаца, поделу

Југославије као што су то учинили са Корејом и Средњом Европом. Стаљин је онда одбио, сматрајући да ће добити целу Југославију помоћу Тита. ....”

Ми видимо данас веома често како поједине државе мењају режиме, како се ослобађају иностраног туторства, како се удаљују све више од западних сила. Па шта ове раде? Оне одма признају нове режиме не чекајући да то пре учине Совјети. Тако су поступале у Ираку, у Судану, у Сенегалу, Мали и другде. Гдегод осете да је народ уз владу, или да је влада јака, оне, те западне силе, дају сместа свој благослов. Можда би им било пријатније да су тамо владе њима наклоњене, али, кад већ нису, оне се са тим мире, па чак те владе, још више мазе и помажу (да не би скренуле сувише на лево). Свака сила жели да има у иностранству покорне владе, али цени више оне непокорне.

Те су појаве у данашњици веома честе, и сви их запажамо. Зашто би са нама било другојачије?

VI.

Изнели смо шта је било. Шта ће бити, то не знамо. Али се много тога може претпоставити са мањом или већом сигурношћу, нешто чак са пуном сигурношћу. Разуме се: ако ствари добију очекивани обрт.

Тако нпр. ако дође до рата са комунистичким земљама и Совјети буду побеђени, може се са математичком извесношћу тврдити да ће се руско царство одн. совјетски империум раздробити. О томе не може бити сумње. У најмању руку ће отпасти балтичке земље: Естонија, Летонија (Латвија) и Литва. Само што нимало изгледа нема да би се процес на томе задржао. Ослободилачки покрети и анексионе жеље суседа појавили би се са свих страна. Не би све било задовољено, али нешто би.

Нема изгледа да би се Украјина, земља са преко 40 милиона душа, друга по снази словенска земља и најбогатија привредно, да би се она могла задржати у руском склопу (ја нећу да употребим романтичне изразе: под руским јармом итд.). Онда би ео ипсо отпала и Бјелорисуја, која је на западу од Украјине. Била би ситуација истоветна као код нас, чик и исти размер снага између три словенска народа (само код нас јако умањен у апсолутним бројевима).

На томе би тешко стало. И Ђурђијанска (Грузија) би тражила слободу жалећи се на “великоруско угњетавање” вршено од њеног сина Јосифа Дјугашвили. Ни Јерменија не би часа часила да то учини. Ни разне друге монголске и азијатске “републике”. Неке би биле прогутане од суседа, а неке би остале самосталне државе.

И све би имале и морално и политичко оправдање да се цепају: Оне могу бити чланови једног национално безбојног Савеза Совјета (совјета може бити свуда без националне ознаке), једне “социјалистичке” федерације, али не једне националне Русије. А ја не верујем да би на рушевинама комунизма на истоку Европе могла настати нека друга држава а не Русија. Нити би се безбројни Руси по свету за другу неку борили. Нити би они жртвовали своје име, ни своје писмо, ни своју литературу, ни своју веру, ни своју историју, уопште своју посебност с којом имају потпуно право да се диче.

Ја мислим да је аналогија овде јасна, аналогија и са Југославијом и са Србијом. Ближа и пунија једва се може замислити.

Исто је тако веома мало вероватно да би се Словачка после успешног рата и даље терала да остане у вези са Чешком, чију везу она никако неће (и увек кад јој се пружи прилика то манифестује).

Не верујем никако да би демократски савезници, после једног у пуном смислу ослободилачког рата наметали државне заједнице народима којима то не конвенира. Зашто би онда са јужнословенским народима чинили изузетак?

VII.

Према изнетим мишљењима “добро упућених” људи, изгледало би да “велике силе”, или уопште силе које се слушају, или бар “западни савезници”, преферишу велике државе и велике формације, нарочито ако су оне једна брана комунизму. А није тако.

Оне су пристале на поделу Индије мада је Индија као брана од комунизма далеко важнија од Југославије, пристале су кад су виделе да тај народ неће

заједно, одн. да Пакистани (Муслимани) неће са браманским Индусима. Пристала је сама Енглеска и обе државе узела као чланове Комонвелта.

Поделили су једну државу која је претстављала неспорну и историску, и географску и етничку јединицу. Поделили су Кореју на два дела: Северну и Јужну, и то не неким природним међама већ географским упоредницима! Пустили су да се Северне Кине домогну комунисти и тиме угрозе цео Далеки Исток.

Истоветна ствар се догодила у Виетнаму, који је такође претстављао неспорну целину и јединство. И његов северни део су препустили комунистима (Виеминт).

Слична је ситуација у Немачкој. Само тамо није подељен север од југа, већ исток од запада. Јер се овде комунисти одн. њихове државе налазе на истоку а не на северу.

Најинтересантнију аналогију са нама, и нама најближу (не само географски), претставља арапски пример. Арапи насељавају сву јужну и источну обалу Средоземног мора; издужили су се од Мале Азије до Атлантског океана. Сачињавају ипак један народ и са гледишта језика, и вере, и писма, и порекла, и историје. Доскора, још у овом веку, сви су потпадали, формално бар, под турским султаном. Одскора се буди код њих национализам, а једновремено жеља да се удруже одн. споје. Као жеља Срба на почетку овог века, Срба разбивених у више држава. Арапе су европске силе поделиле на више држава: има их, без Алжира, најмање 11 (не рачунајући шеихате Куваит, Бехраим, Аден итсл.). Доскора су имали 11 гласова у Организацији Уједињених нација. Сад одједанпут хоће да се здружују, а западне велике силе то спречавају коликогод могу.

Оне су најпре спречиле да се Судан придружи Египту са којим га веже Нил и заједничка вековна судбина (био је чак последње време у кондоминијуму Британије и Египта). Можда Судан ни сам не би хтео, али је Енглеска сузбијала сваку акцију у том правцу. Она је хтела одвајање а не спајање.

Кад су се сјединили Египат и Сирија почетком 1958, западне силе су то са неповерењем гледале. Кад је после револуције у Ираку (улето 1958) изгледало да ће тим трагом поћи и остале арапске државе, јер њихов народ то очигледно жели, западне силе су одма послале своје јаке војне контингенте у ове земље да спрече у корену сваку помисао присаједињења. Енглеска је послала моћне трупе у Јорданију, а САД у Либанон.

Силом, дакле, и против воље самих народа западне меродавне силе спречавају сједињавање онога што заједно спада, а желе да остане подела коју народи неће. Нама пак намећу јединствену државу!!

Има још један пример из ове исте године (1958), кад ово и пишем. Пример Кипра. То је острво, географска целина да се не може идеалнија замислити. И етнички приближно хомогена (преко 80% Грка). Па је Енглеска покушала да га цепа и дели, на грчки и турски Кипар. Јер се становништво турско и грчко не трпи међусобно, али је њихова нетрпељивост и далеко мања, и далеко хуманија, и далеко краћега времена него што је нетрпељивост између Хрвата и Срба.

Има још бескрај примера. Аустрија је неспорно немачка, па ниједан Аустријанац не сме помислити на аншлус. Јер то неће Велике силе, мада само уједињени и јаки Немци могу да дају ефикасан отпор комунизму (то је и последњи рат показао).

Не траже они ни поновно спајање Шведске и Норвешке, које би се на тај начин далеко боље могле опирати Совјетији. Него само то од нас траже!

Ја сам споменуо земље из орбита светског комунизма. А даљи примери нису такође сасвим без интереса. Нпр. државе из Јужне и Централне Америке. То су тзв. дуодецимске државе, мале, безначајне, ни привредно, ни културно, ни социјално дорасле оном што се тражи од модерних држава. О њима се поштогод чује само приликом разних државних пучева, пронунијамената итсл., кад један генерал силом отера другог са врховне власти и заузме његово место (да би најдаље за годину-две и он доживео исту судбину). Становништво свих тих држава говори исти језик, на истом је културном и социјалном нивоу, има исту, тј. никакву историју. Оне претстављају, те државе, ругло модерног света, док би, уједињене, могле да

просперирају знатно боље. Па ипак нико њих не тера да се сједине, нико им то и не саветује.

Напротив, данашње централноамеричке државе почеле су свој независан живот 1823 године као једна држава, централноамеричка федерација. Међутим, партикуларистичке тежње локалне аристократије, потхрањиване од америчке и енглеске дипломатије, које су већ тада имале конкурентске интересе у овој стратешки важној области, рано су дошле до изражаја. Иступањем Гватемале 1847 године федерација се распала.

Нико не тера на заједницу Белгију и Холандију, чак ни патуљасту Луксембург. Има се неко нарочито поштовање према далеко патуљастим државама, као што су Лихтенштајн, Сан Марино, Монако итсл. А нама препоручују да живимо заједно, чак нам то условљавају.

Терали су Енглези Јевреје и Арапе да заједно живе, терали су их и нагонили на то годинама, вршећи и доживљујући злочине, али Јевреји нису хтели да чују (а ни Арапи, мада сад тобоже хоће). И нису Јевреји имали од тога штете, већ огромних користи. Повели су рат са Арапима, добили га, задобили нове територије, Арапи су се иселили, и од једне Палестине са мањином Јевреја постала је данас једна готово компактна, хомогена земља. Кад се зна шта се хоће, кад се жели слобода и самосталност и све жртвује за то, и постиже се много тога.

VIII.

Засебан капитал се мора посветити крилатици која се највише и најчешће чује у српској емиграцији, од које се највише очекују волшебна решења, крилатица “алтернатива Титу”. Тј. треба створити алтернативу Титу или бар док се она не створи неће Савезници да чују за нас. Алтернатива, реч латинског порекла, значи: друго решење, то или оно, једно од двога (алтер-алтер).

Наши сматрају да би слога емиграције створила ту “алтернативу Титу”, другим речима да би онда Западне силе имале два решења: нас или њега; овако имају само једног њега, Јосипа Броза, кога из мила и наши емигранти зову “Тито”.

Ово су двоструко погрешне поставке. Пре свега, целу Југословенску емиграцију је немогуће сложити и довести на један заједнички именитељ. А то би било и неморално, као што ће се видети доцније. А затим, ништа се не би изменило у држању “Савезника” све да се то и деси.

Немогуће је, и неприродно, довести целу емиграцију јужнословенских народа на исту платформу сем ако Хрватима признамо Дрину и Земун. Они друкчије неће заједницу, ни дискусију о заједници. А ми опет нећемо с њима док се не отресу злочиначког духа и сталне тежње да Срба нестане у западним српским пределима. Ко да иде заједно са д-ром Крњевићем, који се љуби, јавно и остентативно, са архизликовцем Артуковићем? Д-р Крњевић је главни тајник највеће предратне хрватске странке, управо једине важне предратне странке. А Артуковић је то исто, или мало друкчије, у највећем хрватском покрету четрдесетих година. За кога би био хрватски народ, не зна се. Ја лично мислим да би, у случају слободног, сасвим слободног опредељења, био далеко више за Артуковића него за Крњевића. Отуда је неморална свака спрега са њима.

За васпостављање “националне” Југославије потребна је у првом реду слога Срба, Хрвата и Словенаца, али не само њих. И неки други унутрашњи фактори долазе у обзир, које не желим овде спомињати.

Слога самих Срба расположених за Југославију више би нам шкодила него користила код Савезника. Наши непријатељи, првенствено Хрвати, приказали би то свету као споразум Срба за даља угњетавања мањина а нарочито Хрвата. Практично то сједињење свих Срба било би несумњиво од користи за српску идеју а не за југословенску (нити државну нити националну).

Но рецимо да се деси чудо, и да се сложе сви југословенски народи у емиграцији. Мисле ли озбиљно наши “политичари” да би онда Савезници напустили “Тита” и нама припремили улазак у земљу?

Ако емиграција хоће исто што и “Тито”, тј. компактну Југославију, зашто би онда смењивали Тита? Он се уседео, усталио, показао “да уме да влада”, “елиминисао националне супротности”, “умирио земљу” итд. То су слогани

које сваки дан чујемо у “Савезничкој” штампи. Он се афирмирао; што да се мења?

Не може се ни најмање тврдити да би нека “алтернатива Титу” пореметила његов положај.

Не само да не би нико покушао збацити Јосипа Броза кад би се ујединила сва југословенска емиграција, него му не би због тога ускратили ни један долар помоћи, не би га мање звали у посете, не би “Слободна Европа” ни један час годишње ставила на расположење слободним Југословенима због њиховог заједничког става. Не би ни речи новине “Савезника” написале против комунистичке Југославије зато што су се емигранти сложили. Јер се ти “Савезници” руководе другим обзирима и гледају своје интересе а не туђе. На њиховим примерима се морамо учити како се штите сопствени интереси, а не њима поверавати заштиту наших интереса.

Но ипак, ако логике има у међународним односима, онда би сложна акција за самосталним животом свих компонената Југославије, више показала немогућност одржања једне вештачке државне творевине него заједничка акција за њено одржање. Јер се она држи већ преко комуниста доста чврсто. Ако се мора држати и даље на сили, нека је он држи.

И мисле ли наши људи да ћемо једним привременим и привидним компромисом заслепити и преварити “наше” савезнике. Као да они не знају право расположење и емиграције и народа у земљи? Наивност је тако нешто веровати. А за потпуно напуштање свих наших ресантимана нема никакве реалне могућности. Сувише смо стари и сувише искусни!

Боље је савезницима изнети право стање ствари и указати на трошност сваке Југославије па и “Титове”. Они би могли и поверовати, јер је то истина.

Западне велике силе имају “алтернативу” и Кадару, и Гомулки, и Новотном, и Георгију Дежу, и свим другим сателитским комунистичким вођама, па им напамет не пада да те алтернативе искористе. Нека стоје, оне им не сметају, оне ће их и новчано помоћи, али им неће ни најмање припомоћи да се у својим земљама домогну власти. Тај би случај био и са нашом “алтернативом” кад “наши Савезници” не би иначе, за разлику од

других комунистичких вођа, благонаклоно гледали и отворено, и свесно, помагали данашњи режим. Они не желе емигрантску алтернативу “Титу”!

Право је рекао г. д-р Слободан Драшковић једном приликом да су Маџари 1956 били до крајности солидарни, па ипак су их Савезници напустили (као покрет; хумане акције према емигрантима немају с тим никакве везе). Исто тако је правилно кад је он казао (г. Драшковић) да је Српски народ био у прошлом рату као један човек за ђенерала Михаилоловића, па је ипак жртвован срамно од тих истих Савезника.

Не само то. Енглези су за време рата тражили од југословенске владе да смени ђенерала Михаиловића, јер се тобоже бори за Велику Србију. То саопштава мајор Живан Кнежевић у реферату влади од 29 децембра 1942, кад је заиста цео српски народ био уз Дражу. Он пита меродавног енглеског официра, мајора Боја, ко би га могао заменити. Овај наводи евентуално мајора Ђуришића. Кад Кнежевић примећује да би по ансијанитету требало да то буде Драгиша Васић, овај енглески повереник му оспорава погодност “јер је сувише Србин”. То саопштава брат мајора Кнежевића, г. Радоје у својој “Поруци” од 1 новембра 1954, стр.13.

Дакле, молим лепо: бити “сувише Србин” за преузимање наших јавних функција, то је дисквалификација код наших “великих савезника”. Па зар да се и после тога њима угађа и за њиховим жељама иде?

Ко ће да им после тога верује? Ја никако. Промена нема ни код нас ни негде друго у комунистичком свету без рата, а ако дође до рата, нико не зна шта ће његов крај донети. Но овде се може претпоставити још један парадокс: Ако се “Југословени” добро и храбро боре за своју комунистичку земљу, онда ће показати да су и за Југославију. Ако је издају, као што су издали ону прву 1941, онда ће то бити и слепцу јасно да су против ње.

То је у најмању руку једна од алтернатива дефинитивних решења крајем рата који може да наиђе. А колико ће се ствари до тада изменити, колико ће нових ситуација настати и нестати!

Да ли је уопште могуће данашње комунисте у Југославији надлицитирати код иностраних сила? Ја сматрам категорички да је то немогуће.

Што се тиче источних земаља, то ће ми признати цео свет, сви читаоци. Никад неће комунисти дозволити да један “буржоаски” поредак замени “социјалистички” поредак. То је а приори искључено. Ако су комунисти у Москви и сателитским центрима незадовољни са садашњом гарнитуром управљача Југославије, они ће покушати да је замене једном себи већма подвргнутом, још више комунистичком.

А западне силе? Оне су данашње властодржце углавине наоружањем и привредном помоћу. Оне их сматрају неспорним и добрим пријатељима. Оне их сматрају својима.

Па чак и да то није случај, не би те силе дозволиле промену из два разлога. Прво, бојећи се увек да при отимању власти не претегну комунисти Москви одани, а затим да не дође до расула земље којој је намењено да буде један од главних бастiona у борби против Москве. Да ли ти западни државници правилно резонују и да ли би то стварност потврдила, то је друго питање. Али они тако мисле. Не би дали једну пушку за обарање Тита, ни један долар. Не дају чак ни неколико минута времена у својим радио емисијама. То сви видимо.

Не треба се заносити да би “алтернатива Титу” утицала на те владе да промене своје гледиште. Не би учинила ни да томе питању посвете само пола сата времена. За њих је Тито стварност а не само Југославија.

Напротив, кад би они били уверени, ти западни “Савезници”, да су сви народи Југославије против ње, и да у евентуалном рату неће да је бране, они би, можда, и друкчије резоновали. Свакако би мало више пажње посветили антикомунистичким покретима емиграције из Југославије.

Они нису за Југославију а ту при, они су за комунистичку Југославију, макакогод парадоксално звучило, јер њу сматрају најефикаснијим поборником против “светског”, “империјалистичког” комунизма, коме су навели засад “хладни рат”!! Чудно, али истинито. И ако магде може да се примени реч која се приписује Светом Августину (са не пуним правом, али са доста права) *Credo quia absurdum* (што српски значи: Верујем јер је апсурдно), то се овде та реч може најзгодније применити.

Најгротескније је то кад наши Југословени траже “јаку” Југославију која је потребна “Савезницима”. Ниједна национална Југославија не може бити јача од комунистичке, и ту треба да будемо начисто. Ниједна слободна Југославија не може бити тако јака као она тиранска. Коликогод и то апсурдно изгледало, тачно је. Читаоци ће то сами увидети и признати.

Пре свега, били ми заједно или не, дивергенце између нас неће престајати и оне ће у слободи долазити до изражаја. Што је већа слобода, то ће бити јаче и чешће. Оне се у странкама испољавају и каналишу. Али комунизам не дозвољава никакве странке сем своје.

Друго: само комунизам може да нивелира и стварно нивелира објективне разлике. Нпр. веру. Она се не сме истицати, а сами чланови Комунистичке партије и уопште привилегисана лица у режиму морају бити атеисти. Сад нема разлике између њих по томе у којој су вери крштени или сунећени. А разликовање верско је било доскора, чак и у последњем рату, најснажнија манифестација диференцијација и најчешћи повод крвавих спорова.

Сад се режим озбиљно носи мишљу да Српско-православну цркву претвори у “југословенско-православну цркву”. Да Србе лиши још једног, најглавнијег, обележја, али да тиме државу “учврсти”, јер ће задовољити Македонце и Црногорце, који никако неће да буду под српским православљем. Свако уједначење у првом реду погађа Србе, некад искључиво Србе.

То исто важи за ћирилицу, на коју се режим окомио и којој прети сигурна смрт ако Југославија остане. Тиме се врши “унификација”, али на штету Срба. Тиме се држава “јача”, али опет на штету Срба.

Исто тако оно што нас је нарочито одвајало, прошлост и историја, у комунизму не играју никакву улогу. Намерно се оне забацују. У данашњој Југославији историја почиње од Јајца! И ту, разуме се, Срби највише губе, јер имају лепу и светлу историју, Хрвати имају и светлу и много тамну, Македонци и Словенци немају никакву (црногорска историја је само део српске историје; њихово национално одвајање потиче тек од Ћиласа). Треба абдицирати на своју историју ако се хоће остати у склопу Југославије.

Демократска Југославија не би смела да предузима та нивелирања, управо не би могла, јер онда о слободи не би било ни говора. А постојање Југославије тражи нивелације одн. отстрањивање диференцијација. Јер на диференцијацијама се држава не може одржавати. Ма коликогод “национална Југославија” хтела у томе да иде, она не може надлицитирати комунистичку Југославију. И то иностранство зна, и текако! Па, ако жели “јаку Југославију”, онда ће увек преферисати комунистичку, као што садашња пракса показује.

IX.

Кад Југословени истичу жеље “великих сила” и “савезника” увек додају да они неће дозволити “међусобно” клање, па да већ и због тога претпостављају Југославију њеном цепању. И ту треба поставити ствари на своје место.

Колико су стране силе болећиве на српску крв, показале су за време последњег рата, нарочито Енглеска, која је не само пуштала без протеста убијање Срба, већ можда га и потстицала.

Затим: Било је нажалост крви и у Индији кад се цепала, а у Палестини је вођен прави рат који је такође крв произвео. Те државе су пак хтеле да буду засебне пошто-пото, чак и по цену крви. И консолидовање је извршено веома брзо, мимо сваког очекивања.

У Југославији се треба бојати крви, то је тачно, али томе има лека. Пре свега треба рећи да не би било само клање на националној основи, већ далеко више на основи опредељења за комунизам и против њега. Јер су ове околности далеко свежије, и прво би се свет наш светио комунистичким главарима, као што је било у Маџарској. А нико живи на Западу, ниједна новина и ниједан утицајни политичар, није осуђивао убијање, вешање за ноге и мрцварење комунистичких агената у Маџарској. Мени лично се није ни то допало.

Затим треба казати и ово: Ако би већ дошло до националног обрачунавања, оно би се испољило и у Југославији. Дани безвлашћа се не могу избећи без обзира да ли ће од Југославије постати једна или више

држава. Не замишљају ваљда наши Југословени да ће комунистичке власти предавати на реверс власт новим газдама, да ће се смењивати страже које ће још једна другој поздрав вршити.

Ја чак мислим да би у интактној Југославији било више крви него у поцепаној. Јер би многи “сепаратисти” покушали да силом своје намере изведу. Али, најважније је то, што би у случају разлаза нашег и цепања државе, стране силе биле овлашћене да пошаљу своје војне контингенте за успоставу реда или за само одржање реда. Ако би још функционисала Организација уједињених нација, и она би могла послати своје оружане снаге (уколико се оне остваре). Свега тога не би могло бити ако би остала Југославија. То би значило “мешање у њене унутрашње односе”, а и психолошки би било страшно то присуство стране војске у земљи за коју тврде да је свако хоће, да одговара жељама народа. У случају разлаза се ствар помера на међународни терен и међународне интервенције нису сасвим депласиране нити без преседана (нпр. у Палестини, у Конгу итд.).

Емиграција мора ипак све учинити да до крви не дође. И то је могуће. 1918 није уопште било крви, мада годину дана пре тога нико живи не би у то веровао. И претставници српског и хрватског народа треба да се споразумеју и утаначе да ће избегавати крвопролиће. Ја мислим да се то да извести, опет можда пре у засебним државама него у заједничкој. Јер југословенским државницима не би се покорили “сепаратисти”, док би се српским државницима покорили Срби и хрватским Хрвати.

Да су код нашег народа били јаки инстинкти за осветом, то се не може спорити. Али исто тако и факат да они јењавају сваког дана, да се ублажују. Главни хрватски кривци су побегли у иностранство, а светити се оним малим и споредним није српски.

Требало би се споразумети са Хрватима, са њиховим најважнијим репрезентантима, да се упути заједнички проглас нашим народима (или два паралелна) да се никакви акти самовољне одмазде неће трпети, да ће сваки ко другога убије бити јавно обешен, итд. И тако треба стварно поступати. Само ће се на тај начин повратити вера у правосуђе. Ако дође до ексцеса, треба

свака страна немилосрдно да кажњава самовољне крвопије. Две-три екземпларне казне и мир би био воспостављен.

Ја нисам никад за то да ми Хрватима опростимо злочине почињене над нама, али још мање да и ми вршимо злочине.

Јер има разног пута да они признају своје кривице и разног пута да их ми казнимо (морално, грађански итд). А никако да сваки буде свој судија.

Од хрватских злочина прошло је скоро 20 година. Ми нисмо на домаку слободе, то је јасно. Проћи ће још неке године. За то време ће помрети многи злочинци, а главни су, као што рекосмо, у иностранству, и неће се вратити лако. Неке је и Југославија казнила, али веома мали број.

Примери од 1941 навешће и српске и хрватске политичаре да учине све да се не понове. Нико неће у “новом” и заиста демократском поретку желети да државу инаугурише са крвљу невиних и неосуђених. Тиме би заиста таква држава показала да није достојна самосталности. Више ће се на то пазити у посебним државама него што би се пазило у заједничкој, која је свакоме мање блиска.

Специјално би Хрвати пазили да се не понови 1941, да би показали да је то чисто усташко дело. Та они су “миротворци”! А ми Срби, који нисмо никада били крвопије, не бисмо изостали иза Хрвата. Ко би ставио на коцку углед народа и част државе, можда и опстанак самосталне државе, да би неколико неваљалаца било убијено без суда?

Навели смо више пута како је пок. претседник САД Рузвелт био казао да Хрвате треба ставити под старатељство због убистава извршених 1941. Тако би се рекло сваком народу који овако поступа. Већ због саме те изјаве неће Хрвати поновити 1941, а онда неће бити разлога ни ми то да чинимо.

Баш подела Југославије, где би на свакој страни остала скоро једнака мањина супротне народности, била би гаранција да се неће вршити ексцеси против те саме народности. Хрвати су то могли чинити 1941 јер није било Хрвата у српском подручју да се Срби свете, да одговоре истом мером. Сад би се то могло десити, а ниједан народ то не жели. Може желети убијање али не да буде убијан.

XXXVIII. — МЕЂУНАРОДНА ПОВЕЗИВАЊА

**У сваком временском периоду
треба и пријатеља и непријатеља
бирати саобразно приликама.**

Тукидид.

I.

Одбацивањем Југославије, тешке и неприродне везе која га гуши, Српски народ не мисли да живи сасвим за себе и само за себе. То је данас немогуће. Он ће се повезивати међународно и државно-правно према приликама и случајевима, лево или десно, горе или доле. Али ће увек будно чувати своју сувереност, своје право да се везује с ким хоће и кад хоће, да се не везује ни с ким ако то налажу његови национални интереси, и да се одвезује по потреби. Такво стање не вређа ни понос ни интересе једне државе, такво стање је као идеално приказао један од првих историчара света, Тукидид.

То може да уради само један суверени народ, тј. народ који је задржао за себе право одлучивања у свим судбоносним приликама. Ако је он повезан са неким другим, нарочито са више њих, његово право самоодлучивања је окрњено или чак сасвим изгубљено. Он се мора тада обазирати не само на своје него и на туђе интересе, а о његовим стварима решавају и одлучују и други. У нашем случају, његови највећи непријатељи, који му могу понекад да наметну решења сасвим противна његовим интересима.

То је недостојно за један историски народ. тј. народ који је имао и у даљој и у блиској прошлости своје суверене државе, по једну или две. То је недостојно за један цивилизовани народ, који ни у много нижим фазама развитка није имао над собом турске. То је несагласно са културом народа којој су се дивили највећи умови Европе (раније његовим песмама а сад фрескама). То је срамно за народ чије су херојство и у прошлости и у овом веку износили за пример свету велики војсковође, државници, научници. Итд.

Данас и црначке државе добивају своју самосталност, а полуцивилизоване арапске државе (укључујући ту и Судан) већ су је добиле. Сваке године по неколико држава постају самосталне, најпре азиске а сад афричке. Ниједна од њих нема изграђен народ као супстрат, ниједна нема назив по народу већ задржавају углавном колонијално обележавање у имену. Неке стварају називе према грчком језику (нпр. Индонезија; незос је грчка реч и значи острво).

Читао сам у мемоарима Улрика фон Хасела (немачког дипломата, који је стрељан због завере против Хитлера) да је 1941 Немачка била одлучила да Хрватска буде под протекторатом Маџарске, али да је то Маџарска, паметно, одбила. Онда се домогла стварног протектората над њом Италија, а Рузвелт је отворено говорио да она треба да се стави под међународно старатељство. О могућности њеног самосталног живота нико није био убеђен, ни непријатељи ни пријатељи њени. Оспоравали су јој разне квалификације, које не можемо прецизно утврдити. Само за Рузвелта знамо да је њеном народу оспоравао моралне квалификације.

Нама нико није казао да смо недостојни за самосталан живот. Ако је то претседник САД. Рузвелт казао за Хрвате, значи ли то да се ми морамо повезивати са њима да би се они рехабилитовали и постали стабилни? Шта ми можемо од тога добити? Пада ми на памет једна изрека, неznam где сам је нашао: Болест је прилепчива, а здравље није прилепчиво. То је доказала сва наша заједница са Хрватима и у првој и у другој Југославији.

Али, ако нама на међународном терену нико не оспорава да можемо владати собом, оспорава нам се да можемо владати другима. И то је дело хрватско. И оно је донело плода. Сад над нама други владају, све као последица Југославије.

Баш сам скоро читао једно стандардно дело из Географије, најновијег датума (изашло средином 1957), тзв. “Лексикон земаља”, издат у Хамбургу. Један одељак је посвећен Југославији, па чак и кругу владајућих у њој. Комунисте зове партизанима и каже: “Код партизана су дуго времена стојали у првом реду (на власти) Црногорци. Данас пада у очи велико учешће Хрвата, али такође и словеначких интелектуалаца, у вођењу државе”.

Ниједном речју се ту Срби не спомињу. (За предратву, прву Југославију стоји у књизи: “Стари водећи слој Југославије састојао се од масонски повезане интелигенције и краљевског официјерског кора”).

Laenderlexikon. Herausgegeben vom Hamburgischen Welt-Wirtschaftsarchiv. 2 Band, Hamburg 1955-1957.

Па ипак, сва хрватска штампа конзенгвентно назива данашњи режим Југославије “србокомунизам”, режим који је изразито антисрпски и претежно хрватски. Кад региструју неку одлуку, кажу да је “Београд” тако решио итд. На нас пада сва мржња за дела која доносе антисрби, а наши људи у емиграцији одговарају подржавањем Југославије!

Ако овако даље потраје, ми ћемо се одучити да управљамо собом, ми ћемо изгубити способност самосталног живота, и свет ће веровати, као што већ и данас делимично верује, да ми не можемо без других народа, било да их потчињавамо себи или они нас себи: *Aut captantur aut captant* (Propertius, Sat. 106).

Кад су Римљани давали аутономију појединој грчкој области (не другима већ само грчким), они су то означавали: “да се служе својим законима” (*suis legibus uti*), “да живе по својим законима” (*suis legibus vivere*), да су “у својој власти” (*in sua potestate esse*). Ћиво Гундулић је певао како су сви крајеви Приморја под туђином сем његовог места: “Дубрава сама ова **влада се по себи**”. И у I књизи ове збирке (стр. 57) наведени су стихови другог приморског песника, Ханибала Лучића, који каже за Дубровник да **је “сам себи ставил законе”, по којима управља собом и својима**. А ми хоћемо да живимо у смеси са другима, и по законима који нису само наши (а данас сасвим не наши) и под влашћу која је углавном туђа, и мора бити опет туђа (иако не сасвим).

II.

Не можемо ми ни с ким бити повезани стално и вечно, нећемо уопште доживотан брак са ма ким. Јер то не чине ни други слободни и слободарски народи света. И најбоље просперирају они који то не чине.

Али то не значи да желимо остати изолирани у међународном поретку, потпуно самостојни, не обзирући се ни на кога друго. Не, то ми не можемо и поред најбоље воље. Нити нама ко гарантира неутралност као Швајцарској, нити смо фактички сигурни да нас нико неће никад напасти. Ми морамо да се бранимо, да се спремамо на све евентуалности, да се оружамо и материјално и духовно. И да према потреби и према моменту тражимо и налазимо пријатеље и савезнике, исто онако као што су нам прилике и моменат непријатеље натоварили на леђа. Тачно према цитираним речима Тукидида. Да савезнике, другове, конфедерате узимамо кад нам требају и докле нам требају.

У томе је суштина ствари. Ми задржавамо нашу сувереност и у свако доба можемо да се ослободимо везе која нам више не конвенира. Позната је ствар да и наши највећи Југословени не желе конфедерацију са Хрватима, већ или федерацију или ништа. Тако се пред смрт изјаснио поч. Адам Прибићевић. Јер, ако хоћемо конфедерацију, при којој сувереност остаје код чланова, и код које се сваки члан у свако доба може ње ослободити, онда желимо и ми слободу да је склапамо кад хоћемо и ким хоћемо: једанпут с једним а други пут с другим партнером одн. ортаком (конфедерација и личи највише на приватно-правни ортаклук).

Наслов овог одељка гласи: Међународна повезивања. Конфедерација је једно од тих повезивања, и то више државноправно. Постоје и чисто међународно-правна повезивања у виду савеза разног вида (само одбранбених или потпуних, према одређеном непријатељу или према сваком ко државу нападне итсл.). Такви савези су, углавном и нормално, временски ограничени, стим што се могу продуживати било изречно или посредно (ако се на време не откажу). Такви савези дају многа преимућства и могу увек да се прилагођавају датој ситуацији. Они могу бити тако присни да се граница између њих и конфедерације једва осећа. А пракса уводи све нове и нове облике повезивања.

И Хрватска и Словеначка комбинују разне савезе и заједнице. Наведени су досад више него десет, као комбинације. Нису све реалне, али су све природније него савез одн. заједница, вечна заједница, Срба и Хрвата. А ми се не умемо да одвојимо од те за нас фаталне заједнице, као опчињени и

ментално замућени. Не можемо ни да претпостављамо неку другу, ни да је одмеравамо, да је са свог интереса опредељујемо.

У више пута цитираном писму председника ХСС д-ра Владка Мачка хрватском новинару Влаху Раићу (1955) пише тај вођа Хрвата:

“Али пустимо што је било, па се питајмо шта ће бити. То само драги Бог зна. Тек видим тенденцију да се у Европи створе последије ослобођења од комунизма велики блокови. Ја судјелујем у двије организације. Једна је Међународна сељачка Унија, која се састоји од сељачких странака, а друга је Унија демократских странака Средње и Источне Европе, у којој се осим претставника сељачких странака налазе још кршћански демократи, неки социјалисти и неки либерали.

Оба двије те уније имају исти политички циљ, тј. створити федерацију слободних народних држава од Балтика па до Црног, Јадранског и Јонског Мора.

У том склопу имала би наравно своје равноправно мјесто и Хрватска. ...”

Он хоће прво да имају своју Хрватску, па да ова одлучује где ће и како да се веже.

Срби, инзистирајући стално на Југославији, нису ни издалека онако претстављени у овим покретима колико Хрвати, нити имају и њима такав углед. Народ тобоже победнички има мање угледа него побеђени и осрамоћени. Зашто? Највише зато што инзистира пошто-пото на Југославију коју остали неће. Срби испадају у очима света жељни потчињавања других народа. Нека се наши Југословени правдају колико хоће, таква нас репутација прати.

III.

Тако је наш највећи социолог проф. Мирко М. Косић писао у студији “Србија и Балканска унија” (у једном календару 1951, изашлом у Питсбургу) дословно:

“Постоји данас још један крупан разлог (поред хрватских зверских покоља) да ми Срби преоријентишемо наша државно-политичка схватања и тежње: сада, средином XX века свет је почео да сумња у спасоносност народносног начела као темеља образовања држава. Односно уско схваћена “народност” као заједница језика (и књижевности) проширена је на заједницу “народне културе”, у којој претежни значај стиче заједница вере и морала, схватање живота и сродности карактера и темперамента. Тако су сада, после Другог светског рата, образоване нове државе: Пакистан, Хиндустан, Израил (а донекле и Киренајка), не на основу једнојезичности њиховог живља, него верско-духовне солидарности. А не може се одржати приговор да су то све “источњачке” државе, јер је Израил по својем привредно-техничком развојном ступњу као и по високој рационалности свога народа кудикамо “западњачкији” од рецимо Португалије, географски најзападније државе европског копна. А ако је стварна потреба за што већим заједницама привредних и одбранбених подручја, и томе можемо удовољити без неприродне и кржаве “државне заједнице” са “браћом” Хрватима. Срби су народ Балкана а Балкан је другородна културна сфера него ли подручје “хиљадугодишње западне” (у ствари средњовековне сталишке и феудалне угарске) културе Хрвата или католичко-алписко-немачке Словенаца. Ми смо вековима били изложени утицајима Византије и Османлија, баш као и Грци, Бугари и Румуни, сви смо православне вере, а борба са Византијом заједничка је нама и Бугарима, борба са Турцима свима балканским народима. Примеса грчко-цинцарске крви заједничка је грађанству свих балканских народа. И још много што-шта друго.

Конфедерација једнонародносноних балканских држава (мисли држава од по једне нације свака, ЛМК) природнија је и солиднија творевина него поновно спрезање православних и балканских Срба са “западно-европским” (!) крвницима Хрватима .... Између Срба, Грка и Румуна нема никаквог националног спора, и сви троје довољни су да уразуме за вечна времена Бугаре (који би у “Великој Југославији” “од Јадрана до Црног Мора” свагда били савезници Хрвата против Срба!). Срби и Грци довољни су да “уоквиру” ’и Албанију, а Срби и Румуни (у споразуму са Чешком) држали би и Мађаре у њиховим данашњим границама. Хрвати и Словенци, као католички јужни Словени, могу да улазе у конфедеративне односе било са Италијом, било са

Немцима и Мађарима. Али на Балкану, као претставници римо-католичког експанзионизма, немају шта да траже (сем у Далмацији до Неретве ако Далматинци не би претпостављали да остану онде где је и њихово залеђе..).

Споразум првенствено између Срба, Румуна и Грка, па са Чесима и Украјинцима, данас је пречи и реалнији политички задатак припремања сутрашње слободне Европе него шуровање српских “Југословена” са хрватским уцењивачима и словеначким “неутралцима”. Балканска Унија слободних балканских народних држава треба да је наш конструктивни допринос умирене слободне Европе од сутра, и то без жртвовања иједног животног интереса Српског Народа. Јер његових жртава и жртвовања већ је превише.”

Војвода Доброслав Јевђевић пише у својим “Српским Новинама” број од “Нове Године” 1958, рефлектирајући на неке наводе антисрбина Стојана Почековића у антисрпском “Равногорском Борцу”, ово:

“.... Зар смо ми некад казали да смо против великих федерација? Ми само тврдимо да за Србе није Југославија једина алтернатива. Хрвати је неће никако, а тврде да имају могућност, да образују хрватско-словеначку државу, да могу да створе унију са Аустријом, или католичку унију са државама горњег Подунавља, или чак да имају аутономну државну јединицу у оквиру Италије. Знамо ми да ће доћи до великих државних заједница и већ видимо паневропску унију, којој по пореклу, по европској култури и по интересима, а не само географски, припадамо. И само кроз такву ширу заједницу можемо ми имати неку заједничку државну формацију са Хрватима, само кроз такву заједницу можемо бити заједно са Словенцима, који нису одговорни за своју несрећну географску позицију. ....”

У више пута цитираном писму пок. Јована Дучића г. Радоју Л. Кнежевићу из Гери, у САД, 17 априла 1942 пок. Дучић категорички тврди: “Није истина да Енглеска намерава да у Средњој Европи прави конфедерацију у којој би вековни непријатељи били осуђени да по туђој вољи живе заједно: Грци и Бугари, Румуни и Мађари, Срби и Хрвати. Овако луду комбинацију не могу правити људи који знају да ни кавези у једном зоолошком врту нису онако непомирљиви колико инстинкти и најпросвећенијих нација. — Што Енглеској

треба, то је једна држава (или блок) демократска која би држала у својим рукама кључеве Истока. А то су само Србија и Грчка, њени пријатељи и савезници, од Дунава до рта Матапана, од главног пута у Средњој Европи, до у срце Средоземног Мора. Тај блок са највећим гарантијама наших савезничких демократија, а не наша жалосна и даља комбинација са народом Павелића и Степинца, Мачека и Крњевића, најсрамнијих савезника откад има света и века.”

Пок. Адам Прибићевић у свом чувеном политичком тестаменту (одн. последњем напису) “Око уређења Југославије. Федерација или Конфедерација”, (један канадски лист од 2 јануара 1958) пише:

“Иначе, ми смо се одавно излечили од илузија на балканско југословенство. И ми смо за улазак Бугара у балканску заједницу. Али само у друштву осталих Балканаца: Румуна, Грка и Турака.

За то постоје два силна разлога.

Пре свега нећемо да стварамо **југословенску** балканску заједницу. То би изазвало стварање **антијугословенске** заједнице и сукобе. А ми смо жељни мира на Балкану.

Са друге стране, Румуни и Грци наши су стари пријатељи, а Турци новији. Бугари су нас нападали кроз 500 година Средњег века, а ми њих никад. Напали су нас у овом веку — 1913, 1915, 1941, и задали нам непреболне ударце. А никада нас нико није поклао толико, на малом простору и у тако кратком времену, колико хрватске усташе од 1941—5 год. Због чега онда да издајемо старе пријатеље, за вољу несигурних Бугара и Хрвата. А ово морам да кажем откако сам сазнао да се Крњевић пољубио са кољачем стотина хиљада Срба — Артуковићем.”

У свом чланку “До Митровице и даље”, одговарајући д-ру Јурју Крњевићу на његове злочиначке претензије “до Митровице и даље”, пок. Адам Прибићевић у истом листу од 6 новембра 1952, пише изос: “Јер ако Хрвати имају право да се удруже с неким и са Месеца против Срба, зашто Срби не би имали права да се удруже с неким са земље против Хрвата, нпр. с Талијанима и Мађарима?”

Ето “Хрв. Глас” донесе, ту скоро, вест о неком мађарском плану, по ком би Мађари узели Хрватску, а Срби Босну, Херцеговину и Далмацију. То није ништа ново. То је Србима, с те стране нуђено 1906, па Срби нису хтели да жртвују Хрвата и Словенаца, иако би хрватски старчевићанци сличну погодбу начинили, на штету Срба, са самим ђаволом.

А с Талијанима тек, на рачун Истре и Далмације средње и северне, по Лондонском Уговору?

Г. Крњевић грешни о оно основно у људским додирима: да се морају узети у обзир и жеље и снага, и све могућности, и друге стране. Нико није толико јак да то занемари, и когод је то заборавио, пострадао је. ...”

IV.

Овде ће бити интересантно навести и једно мишљење Срба муслимана из Босне, које су заступали за време самог рата, нарочито оних Срба који су били у одредима Ослободилачке војске ђен. Михаиловића. У часопису “Братство” који излази у Торонту за септембар-октобар 1958 саопштио је г. Душан Петковић — “Сенегалац” (под псеудонимом МДД) један аутентичан податак о томе. Пре него га пренесемо, нагласићемо да писац није против Југославије, али ни за оволику Југославију већ повезану са другим балканским земљама, нарочито оним у којима има Муслимана. То је логично и са њиховог гледишта (гледишта босанско-херцеговачких Муслимана) потпуно разумљиво. Они неће цепање Југославије, али су сасвим свесни да даље постојање Југославије у данашњем географском склопу води до парализе државе, да је она као таква немогућа.

Сад да саопштење г. Душана Петковића пренесемо:

У листу “Исток”, органу Срба муслиманске вере који су се борили уз ђенерала Дражу Михаиловића, објављен је 5-ог јула, 1944 г. чланак под горњим насловом. Уредник листа био је бивши народни посланик Мустафа Мулалић, који је, у то време, био Потпретседник Централног националног комитета Краљевине Југославије. Из тог чланка “Муслимани и Балканска Унија” ово су најважнији делови:

“Данас би наш циљ био најбоље изражен оним Гледстоновим начелом: “Балкан балканским народима”. Купљење балканских народа да у заједници бране интересе и слободу Балкана од сваке стране најезде. У одбрани слободе Балкана сваки би балкански народ бранио и боље одбранио и своју сопствену слободу и самосталност. Разуме се да би та унија морала почивати на једнакости и равноправности свих балканских држава и народа, малих као и великих. Тај политички принцип: “Балкан балканским народима” усвојила је у своје време Краљевина Србија као основни принцип своје балканске политике. Тај принцип је од ње наследила и Југославија. И једна и друга је поднела и велике, беспримерне жртве у борби за одбрану тог принципа. Није стога чудо што Југославија показује данас непоколебљиву тежњу да се тај принцип оживотвори и да се мисао балканске уније и оствари. Некад је балканска унија имала да окупи само хришћанске народе на Балкану. Данас она треба да окупи, поред хришћана, и муслимане. Без учешћа муслимана и балканских држава с бројним муслиманским живљем не да се та унија ни замислити.

Од пет балканских држава које би имале ући у ту унију, три су са великим бројем муслимана: Турска, Југославија и Албанија. Турска, која, истина, само једним малим делом лежи у Европи и на Балкану, иако је њено пространство и њена снага у Азији, она и по својој прошлости и по свом необично важном гео-политичком положају и по свом утицају, спада у балканске државе. Она се, све и кад би хтела, не би могла одрећи свог балканског обележја, које је понела и онда кад се повукла у своје етничке границе, ни своје улоге коју јој тај положај намеће. А да Турци не могу и неће те своје улоге да се одрекну то је најбоље изразио пре неколико не деља најугледнији турски публициста Јалчин, кад је у “ТАНИНУ” реагирао и оштро напао Титову замисао о балканској унији без Турске. Турска је стопроцентно муслиманска. Прва после Турске по броју муслимана, а која би имала да уђе у балканску унију, јесте Југославија. У њој живи највећи број муслимана на Балканском Полуострву. Она је с Турском и Грчком потписница Балканског Пакта који је требао да буде увод у унију.

Албанија, најмања по броју житељства, али с огромном већином муслимана, моћи ће као самостална држава да се одржи само у једној балканској унији, заснованој на једнакости и равноправности. Албанија и

албански народ је исувише много претрпео у саставу Мусолинијеве империје да не би све снаге заложио да поврати изгубљену слободу и уђе у коло у коме ће му бити обезбеђен слободан живот и развитак. У Балканској унији с Турском, Југославијом и Албанијом данас би било преко 20 милиона муслимана које, и поред различитости у језику и пореклу, веже Ислам, а та веза није за потцењивање.

Српски би народ балканску унију топло поздравио и стога што би га она повратила на Балкан и више на Исток, одакле је 1918 године одвише био повучен према Западу, на коме је доживео горка разочарења.”

V.

Овде је добро потсетити да је после Другог светског рата било једно време актуелно спајање са Бугарском. На томе је нарочито радио бугарски комунистички лидер Георги Димитров. Кумовала је Москва одн. Стаљин.

Кад је дошло до разлаза са Коминформом и до дивергенција са Бугарском, Моша Пијаде је о томе неколико пута писао и говорио. Не знам да ли сам те исечке сачувао. Али суштину неслагања знам: Бугари су желели да у савез (не сећам се да ли у федерацију или конфедерацију) уђе с једне стране Бугарска а с друге Југославија, да буде нека сложена држава од два члана (дуализам). Јер је Бугарска, говорили су њихови претставници, суверена држава као и Југославија. Југословени су одговорили, све према Пијади, да може бити само савеза између шест република Југославије и републике Бугарске, тј. да може бити сложена држава само од седам чланова. И казали су да су и поједине “републике” међу овима биле суверене знатно пре Бугарске (очита алузија на Црну Гору и Србију).

Од савеза није било ништа. Али те преокупације, и та различита схватања, терају нас да се овим питањем позабавимо. Замислимо обе солуције: једна је гора од друге по Српски народ, и обе зато што се он налази у Југославији.

Претпоставимо да је реалисан југословенски предлог. Срби би имали једну од седам федералних јединица, и у најбољем случају њихов би утицај на укупан ток државних послова износио мање од 15%. С друге стране, све

би нације имале своју јединицу, па чак и Муслимани босанско-херцеговачки, и Македонци, и Црногорци, а само Срби би били поцепани у пет јединица. Који би Србин смео добровољно да прими то гледиште?

Друга солуција за Србе је још неповољнија. Тада би они били шести део једне половине државе, што практично значи дванаести део целокупне државе. Њихово име би се потпуно угасило, јер не би чак било ни “народне републике Србије”; они би се смели појављивати само као мали део Југословена насупрот Бугарима који би задржали и име и територију.

Све ово нису никакве апстрактне консидације, већ се стварно радило о реализацији тога пројекта, и то се радило “на највишем нивоу”, разуме се без питања Срба. Све то може једног дана да нас задеси. А кад би Србија била сама, никад се то не би десило.

Ово је само доказ више да постојањем Југославије Српства мора једном да нестане, на овај или онај начин. Напротив, Србија, географски заокружена и национално пречишћена, може под сасвим другим шансама да закључује заједнице, везе и савезе. Не као анонимни део нечега, који се у крајњој линији не пита о својој будућности, већ као једна етничка и државна целина која сама одлучује о себи и својој судбини.

VI.

Говори се да је данас доба великих држава. Истина је сасвим супротна: Никад нису мале државе имале више шанса да постоје и да напредују него данас. (Можда је то био случај и пре два и по миленија, али само у старој Грчкој, тј. у “свету” који је тада Грчка претстављала. Данас се ради о свету на целој Земљиној кугли.)

Разлози су многи, а најважнији од њих (да ли као узрок или последица новог стања?) јесте постојање Организације уједињених нација. Она се показала кадра и да заштићује (можда и стимулира?) рађање нових држава, и то у пределима где култура још није стигла, и да брани оне који постоје. Довољни су докази са “Блиског Истока” где је ОУН обезбедила постојање Израела, заштитила од атака две велике силе на Египат, спречила напад на

Ирак, осујетила принудну анексију Либана и Јорданије. У Азији и Африци има доста сличних случајева.

У самој ОУН имају мале државе исти глас као и велике, бар у генералној скупштини, а у три савета су редом, регионално заступљене. Код поделе света у два велика табора, какав је случај данас, увек се нађе једна велика држава која узима у заштиту интересе неке мале. Што то не чини алтруистички, не мења на ствари ништа; за малу државу је главно да неко има њене интересе да заступа.

Претседник главне скупштине је увек претставник неке мале, редовно сасвим мале државе (сад је нпр. држављанин Либана). Главни секретар, једна јако моћна личност у данашњем међународном поретку, махом такође потиче из малих држава (досад Холандије и Шведске). Ако се образују војни континенти у оквиру ОУН да чувају мир на неким границама, у њима не само да преовлађују снаге малих држава, него велике уопште нису заступљене. Команданти су сви официри малих држава. Итд.

Код коректуре, после 2-3 године, додајем ово: Сад је трећи генерални секретар УНО један Азијат из Бурме, а претседник Главне скупштине Африканац из Туниса! Војска која оперише у Конгу одн. Катанги састављена је по горњем рецепту.

Quae mutatio rerum! Каква промена према стању од пре Првог светског рата, па чак и Другог! До 1914 шест европских великих сила (доцније и Јапан, као седма) кројиле су капу целом свету, сасвим суверено. Ако би се оне у нечему сложиле, па чак у деоби света (што се толико пута очитовало у заузимању и образовању колонија), то се непосредно и без застоја извршавало. Мали нису смели чак ни да се буне (пример Србије поводом анексије Босне и Херцеговине). Читао сам у књизи бившег аустриског дописника Коресподенцбироа Душана Лончаревића (Постанак Југославије, на немачком, у којој се налази и политичка историја Србије за време краља Петра I), колико су пута претставници тадашњих Великих сила налагали Србији држање које јој није годило: 1908, 1909, 1912, 1913 итд. Она је увек морала да попусти. Кад пошаљу флоту да чини притисак, ренитентна држава мора одмах да попусти (нпр. Црна Гора у питању Скадра, итсл.)

Тада није било лако бити мален. Па смо ми Срби имали ипак две мале краљевине и — били срећни! А данас да се одричемо посебности и својости, кад нас је три пута толико и можемо, са малим изузецима, бити сви заједно.

Данас ми уопште не запажамо процес спајања већ расклапања држава. Ако изузмемо спајање Египта и Сирије, извршено на не баш сасвим јасан начин, ми свуда друго у свету видимо сецесију а не интеграцију. Мали осећају да могу бити сами, не толико захваљујући себи колико захваљујући међународном поретку и новој идеологији о међудржавним односима. Због тога се бар 3-4 државе нове појављују годишње. Има их на туце створених после Другог светског рата и још толико у стварању.

Можемо додати код коректуре да су се већ Сирија и Египат “дезинтегрирали” и раздвојили. У међувремену су створене десетине нових држава у Африци, веома малих. И оне које су биле у конфедерацији, раставиле су се и раздвојиле (нпр. држава Мали). Катанга води рат и неће са Конгом, јер, иако мала, богатија је од целог осталог, десет пута већег Конга.

Извесне мале државе су неутралисане. Њима је међународним актима призната неутралност. То је раније била Швајцарска, од Бечког конгреса. Отскора је то и мала Аустрија. Обе су државе далеко мање него би била Србија, а неупоредиво мање од Југославије. Признајем да ни Србија нема довољно шанса да буде проглашена неутралном, али Југославија сто пута мање. Код Србије то бар није искључено, код Југославије је искључено.

VII.

Данас није доба привилегисања великих држава, то је ван сваке сумње. Али ни мала држава не претставља за себе снагу ни у војном ни у економском погледу. Није она увек и у свему пробитачна. Зато баш ово исто време, које неће да негира и да ништи мале државе, измислило је нове облике повезивања и здруживања у којима ниједан члан, или боље уговорач не губи сувереност. Државе остају своје и независне, али се у једном или другом правцу, на једној или другој страни, са овим или оним суседима или пријатељима, удружују у неком ограниченом циљу. То је међудржавни облик везивања, а не државно-правни. Државе га склапају слободно и ту остају

докле хоће. Један делић суверености преносе на удружење по слободној вољи и временски ограничено.

И таквих облика има више, а предлажу се, местимице се и стварају још нови. До реализања долази доста тешко, нико лако не предаје ни делић суверености, нико се ни темпорарно не везује олако (и то треба да увиде присташе Југославије код нас). Али процес иде, иако знатно спорије него се очекивало, својим током. Разни облици међународних удруживања се помалају, који све више добивају свој конкретни облик, све више постају међународна старност, и већ једном почињу да дејствују.

Та повезивања су економска, војна, идеолошка, а и мешана. Идеолошка су само међу комунистичким државама; то су били Коминтерна, Коминформ итд. Везе су прилично чврсте и кад је Југославија избачена била из Коминформа, настао је њен бојкот економски и политички од стране свих чланова Коминформе. Да није дошла помоћ са Запада, држава би финансиски банкротирала.

Западна Европа је имала од Рата на овамо неколико покушаја економског повезивања (Заједничко тржиште, Европска зона слободне трговине, Интеркомерц, Монтана Унија, Еуратом, Европски монетарни споразум (ЕМА), Европска унија плаћања (ЕПУ), нарочито Организација за европску привредну сарадњу (СЕЕЦ) итд.). Она су се сад углавном кристалисала у две основне организације, које се најчешће називају “Шест” и “Седам”.

“Шест земаља” сачињавају **Заједничко тржиште**, и то Западна Немачка, Француска, Италија, Белгија, Холандија, Луксембург. **“Седам земаља”** сачињавају **Слободну трговинску зону (“ЕФТА”)**, и то: Велика Британија, Шведска, Норвешка, Данска, Аустрија, Швајцарска и Португалија. (Као што се види, и две неутралне земље улазе у ту заједницу). Земље првог блока броје око 165 милиона становника, другог око 90, Осам земаља Источне Европе направиле су ту скоро контраорганизацију, тзв. СЕВ, у коју улазе осам држава, и то СССР, Пољска, Источна Немачка, Чехословачка, Маџарска, Румунија, Бугарска и Арбанија.

Тако имамо у самој Европи три економска блока који повезују разне државе, и који се означавају као Шест, Седам, Осам. **Безмало су све државе**

у њима заступљене, осим једне: Југославије (још Грчка, која чека погодан моменат и Шпанија, коју засад нико неће).

Накнадно додајем да је Грчка средином 1960. тражила да се “асоцира” Организацији шест земаља (ЕВГ). Следеће године су то затражиле друге земље, међу њима и сама Велика Британија, затим неке скандинавске земље. Цео процес је у току, али је очита тенденција да се Заједница седам земаља ликвидира и да оне све приђу, далеко јачој и богатијој Заједници шест земаља. То значи опет концентрацију.

Е молим лепо: Да су самосталне Србија, Хрватска итд., оне би веома вероватно пришле једном “блоку”, једној од ових организација. А Југославија је изолирана! Мале би државе биле чланови великих савеза са огромним економским могућностима, а “велика” Југославија је по страни, економски тобоже самостална, а практично изолирана. Оно што остаје ван ових блокова, то је мало и незнатно, то не може привредно да се одржи.

Све те групације настоје добити европски универзалан карактер, свакој су добро дошли нови чланови. Самостална Србија не би ту јамачно ништа слабије прошла него у заједници са осталим “југословенским народима”.

Поред тога треба рећи да постоји много лабавија економска веза европских држава под именом “Општи споразум о трговини и царинама”, која се укратко зове ГАТТ (према почетним словима на енглеском језику). Ни ту није Југославија заступљена.

Сем поменутих, више-мање само економских, веза западно-европских држава, сви знамо да још постоји и функционише (засад функционише само превентивно и застрашавајући) једна необично моћна и богата војна организација под именом НАТО.

Она има 14 чланова, од којих су два прилично удаљена од Атлантика уопште (Грчка и Турска; раније су биле углавном државе уз Атлантук плус Италија). Све те државе имају заједнички одбранбени систем (док њихову протутежу претставља тзв. Варшавски пакт).

Кад се говори о 14 чланова, доста је рећи да су један од њих САД, један Луксембург, или Исланд. То су равноправни чланови, јер се у НАТО све

одлуке доносе са већином гласова. Покушао је француски премијер Д Гол да се образује гремиј од три велике силе (САД, Британије и Француске) за одлучивање у бар неким предметима, али пројекат није уопште ни претресан, јер га нико није помогао.

У крилу те организације, свака се држава може заиста сматрати за данашње време најефикасније заштићена. Истина, НАТО постоји и има да делује само ако напад дође са Истока, а друге нападе нико и не очекује. Све западне државе су засад ангажоване само у једном, означеном правцу.

Свака држава је пришла директно тој организацији. Ниједна није хтела, и ниједној није било потребно да се пре тога спаја са веком другом па да заједно, као један члан, уђу у НАТО. Нпр. Белгија и Луксембург имају заједничко царинско подручје, и у више видова су међусобно повезани, па су ипак пришли Северо-Атлантској Организацији непосредно, свака за себе. А Луксембург једва има 300 хиљада становника. Зашто би оне имале у тој Организацији један глас, кад могу имати два?

Југославија није члан ни Нато-а ни Варшавског пакта. Шта из тога проистиче? Да ли је она безбеднија и јача?

Док се свак повезује у разним правцима и разним циљевима, Југославија се хвали да је “ван блокова”. А шта то у крајњој линији значи? Засебност, посебност, изолираност, маленкост. Ваљда би била јача Србија у НАТО него Југославија ван њега и сама за себе.

Југославија је била неколико година члан тзв. Балканског савеза, чији су равноправни чланови били још Грчка и Турска. После је тај савез минирала, и он не функционише више. Зашто? Је ли зато што јој није потребан? Ни најмање. Већ услед стицаја прилика које јој отежавају везивање (те прилике су, бар једним делом, и геополитичке природе, а тако исто једним делом почивају на многоврсној житеља Југославије). И она онда чини неки “међублоковски” и “антиблоковски” блок са Ганом, Египтом, Индонезијом и Индијом! Која би од ових држава пришла у помоћ нападнутој Југославији? Може ли ишта да боље карактерише њен прекаран међународни положај?

Каже се да Југославија сама жели ову изолираност. Ми то не можемо утврдити. Али је тешко веровати да неко више воли да буде немоћан него моћан. Можда нико интимно и не жели Југославију, нико је не тражи, нико неће да се с њом повезује. У сваком случају она је “одрешена”, стоји за себе, и то показује далеко више слабости него снаге. Таква је југословенска стварност, па било то коме мило или не било.

Има, разуме се, и у другим деловима света таквих, претежно војних савеза. Тако нпр. СЕАТО, Коломбо-Пакт, Багдадски Пакт, затим и британски Комонвелт, француска Комините, Панамеричка организација. И ови и они нису прости војни савези држава које у свему само о себи одлучују, већ с једне стране, постоје и у миру заједнички контигенти војске потчињени заједничкој команди (што значи: изузети испод пуне власти домаћих старешина), а затим војне су надлежности уско испреплетане са другим, нпр. економским, социјалним, политичким итд. Богатији чланови помажу сиромашније без икакве накнаде, шаљу им храну, “позајмљују” и просто даривају новац итсл. Информације се измењују, научне установе сарађују, основне политичке и друштвене установе морају се поклапати. То је знатно више него чисто војни (дефанзивни, па чак и офанзивни) савези пре Првог светског рата. Многе су државе везане тамо и овамо, два-трипут или још више. Како им интереси налажу и докле то налажу.

VIII.

Кад је овај рукопис први пут био рађен, имао је један засебан одељак “Уједињена Европа и Ми”. Тако је то саопштено и у “Приближном садржају следеће књиге” на крају прве књиге (страна 157). Тада је била актуелна “Уједињена Европа”, а сад су гласови о њој умукли. Није немогуће да се опет појави сличан пројекат, па ћу пренети дословно што сам тада о овоме писао.

Као што је овде предвиђено, крајем 1961. појављују се опет гласови о Уједињеној Европи, и то тамо где су се најмање очекивали, из Француске. Тиме ова излагања добијају појачано интересовање.

Многи ће рећи да је то анахронизам да се баш сада “Југословени” разједињују, кад су остале европске државе на путу да остваре једну “Уједињену Европу”, један “Савез европских држава”.

Па ипак, није то ни нелогично, ни анахронично. Ниједна држава није се спојила са другом да би лакше пришла Савезу европских држава, ниједна нација није се због тога претопила у другу. Свака нација жели да кроз своју посебност инкорпорисану у својој држави, постане део једног ширег, чак врло широког државног комплекса.

Велико питање да ли ће уопште да се тај Савез европских држава оствари и кад ће да се оствари. За то време, које не изгледа баш кратко, свака држава хоће да живи својом посебношћу и својим самосталним животом. Зашто да ми будемо изузетак? Ми чију нам националну индивидуалност Југославија ставља под питање?

Ако не будемо посебни, бар извесно време, ми не можемо ући у такву заједницу као њен члан, већ у најбољем случају као једна шестина једног члана. Зар није то понижавајуће? И Луксембург би био члан, и Португал, и Арбанија можда после, а Србија не. Њено би се име потпуно угасило у међународном саобраћају, а тиме и име Срба уопште.

Друго: Нигде се не предвиђа да образовању Савеза европских држава има да претходи регионално груписање одн. регионално стапање као неки први корак или прва етапа ка Савезу. Напротив, то би било контрадикторно основној идеји Савеза, који све посебности директно повезује у неком вишем циљу. Он баш у посебностима које су изложене опасности налази оправдање своје тежње: прибирање да би се целокупна заједница одржала са свим својим посебностима.

То је задатак Савеза: да ниједна посебност не пропадне као жртва незаситог завојевача или једне нивелирајуће идеје (нпр. интернационалистичке, што значи анационалистичке). Чак ни Луксембург неће да се најпре споји са Белгијом, него да барабар са њом, и барабар са Француском, уђе у Савез (са Немачком такође итд.).

Треће: У оквиру Савеза могуће је друкчије балансирање него у једној стешњеној, трочланој федерацији.

Четврто: На тај Савез преносе чланови држава само једак ограничен део својих компетенција, кудикамо мањи него у федерацији, чак мањи него у

конфедерацији. Главне државне задатке, међу које спада неговање своје културе, обављају чланови самостално.

Пето: Једнаке компетенције преносе на Савез све државе, и велике и мале. Што је држава мања, она има више користи од савеза. Он је у том циљу и образован: Малој држави Савез је у стању да покаже, уз помоћ својих већих чланова, ефикасну заштиту и разне доприносе, а великој држави су мале од сасвим незнатне, чак и сумњиве користи. У Савезу важи начело солидарности, а ово иде увек у прилог слабијем и немоћнијем. Због њих је установљен, јакима мање треба.

Ако се тај Савез приведе у дело како је замишљен, глас малог члана биће исте правне снаге као глас великога. Баш због тога је у нашем интересеу да ми као Србија, а не као Југославија, уђемо у њега. Због тога је опет иностранству стало да ми уђемо као Југославија, да у Савезу имамо само један, а не три или чак четири гласа.

Само ако у њега уђемо као Србија, можемо бити сигурни да ће увек један од његових одлучујућих фактора бити Србин. Ако уђемо као Југославија, претстављаће нас Србе једном Хрват, другипут Словенац, онда Македонац, Муслиманин итд. А Српство заиста сме и треба да претставља само Србин. Ми можемо и тада да будемо надгласавани, али ће српске посебне жеље и тежње бити бар увек изнесене и објављене, и то непо мешано са ма чијим другим тежњама. Српски глас ће се увек саслушати бар, и о нашим стварима неће се прелазити на дневни ред као о нечему непостојећем или сасвим неважном. Често пута ћемо успети да заинтересујемо органе Савеза, да загрмимо, да скренемо свету пажњу на нас, понекад чак да извојујемо и неко повољно решење.

IX.

Не важи то само за органе евентуалног Савеза европских држава, већ и за све међународне органе који већ постоје, за све конференције дипломатске, конгресе итсл. То важи и за органе Уједињених нација. Српски глас има свуда да се чује, српски интереси да се свуда заступају. Српско име не сме да пређе у заборав.

1914 заталасали смо целу Европу и успели да је увучемо у акцију за нас. Данас мало ко зна да Српски народ и постоји, још мање колико он пати. Нико не зна шта му треба и шта жели. Он је обавијен једним фалсификованим југословенским плаштом, из кога не може да се измигољи и свету покаже. У међународним гремијумима има своје претставнике Бела Русија, има их Арбанија, Либанон: (он сад има и претседника скупштине ОУН), Јорданија, Израел, Сан Доминго, Панама идр. Ми Срби их немамо.

Сам назив “Организација уједињених нација” симптоматичан је. Истина, реч “нација” овде означаје државу, али увек у претпоставци да свака држава образује и претставља једну нацију, једну етничку групу уобличену у народ. И заиста највећи део чланова те Организацје претставља по једну народност у етничком погледу, нацију у пуном смислу речи. Кад би Србија била самостална, она би много логичније и адекватније могла постати чланом Уједињених нација, него Југославија, која је за себе збир нација. Она их обухвата више, а сваки други члан ОУН, изузев Совјете, само по једну.

28 јула 1957 донета је тзв. “Берлинска изјава” влада САД, Уједињене Краљевине, Француске и Савезне републике Немачке, чија прва тачка (иза преамбуле) гласи:

“Нови европски поредак мира мора да буде саграђен на слободи и правди. Свака нација има право да своју животну форму сама определи, да сама бира свој политички, привредни и социјални систем, и да се стара за своју безбедност узимајући у обзир оправдане интересе других нација. ...”

И у немачком тексту стоји Национ, а не Фолк, што би иначе дало повода да се мисли на народ у државно-правном смислу.

Ко све данас не претставља нацију? Само ми не, ми Срби се либимо своје нације и миримо с тим да то нисмо.

Ако даље тако остане, може значити да се ми стидимо себе, да се не сматрамо довољно зрелим ни довољно паметним да сами себе претстављамо и бранимо.

Ми нисмо против међународне сарадње. Чак је ми желимо у сваком виду. Али као Срби у српској држави, где смо као нација равноправни са другим

нацијама, као држава са другим државама, где смо признати међународно-правни субјект као ма која друга нација света.

Ја не видим шта ми можемо у томе да изгубимо, а наслућујем шта би могли да добијемо.

XXXIX. — РАТНЕ ПЕРСПЕКТИВЕ

**Nulla fides sociis.
M. An. Lucanus, Pharsalia.**

Не уздај се у другове (савезнике).

I.

Да ове ствари претресам, ја заиста нисам стручан. Стотине и хиљаде емиграната знају то боље од мене. Али, потпуности ради, мора се и овај проблем обрадити. Ја ћу се држати општих линија и апстрактног излагања, а позиваћу се на друга лица, ако су о овоме писала.

Уосталом, данас је у наоружању извршена таква револуција да се конкретно ни најбољи војници старе школе не би сасвим снашли. Постоје и тајна оружја, о томе не треба сумњати. (Истина, ово се тврдило и за Хитлера 1940, па није ништа било од тога, али данас сва вероватноћа гласи да има нешто). Но и сама позната нова оружја преиначују потпуно све стратешке важеће теорије и чине пун преокрет у војним наукама.

Конкретно, дакле, не би ни стручњаци могли расправљати ствари екс професо. А нарочито још кад се не зна ни коме блоку данашња Југославија припада, а камо ли ће знати коме ће припадати сутрашња! (Биће блокова, и сасвим нових, у изобиљу). Ако пак не буде сутрашње Југославије, него се она раствори на своје саставне делове, онда се још мање може и наслућивати с киме ће се поједини делови наћи.

Зато се апстрактно расправљање некако собом намеће. Јасна је ствар да то не може бити сасвим апстрактно, јер се ради о конкретним народима и конкретним државама, али се догађаји који могу да наступе не дају прецизирати, па, према томе, ни конкретизирати.

Ту могу најразноврснији фактори да делују. Стари Латини су увек, у овим ситуацијама упозоравали да се никад са сигурношћу не може утводити ратни исход; они су свакога опомињали да треба бити *eventus belli non ignorans*, што значи: знајући да је исход рата неизвестан.

То треба и ми да знамо и увек с тим рачунамо. Зато је најбоље избегавати рат. Док се радило о ослободилачким ратовима, ми нисмо смели ту максиму постављати. Данас је можемо постављати и бранити.

Али рат може бити и наметнут, и с њим морамо рачунати. Може нам бити наметнут споља, од непријатеља, а може и унутра (као нпр. кроз 27 март 1941). Ове “перспективе” се, дакле, не могу мимоићи.

У овом уводном излагању може се само још упозорити на претходни одељак, који говори о међународном положају земље. Под међународним положајем разуме се најчешће спољна безбедност земље, тј. колика вероватноћа постоји да ће се једна земља увући у интернационалне сукобе, и каква вероватноћа постоји да ће из њих изаћи као победник. Због тога су ова два одељка тесно повезана. Ако је једна државна зграда много изложена ратној опасности и слабо осигурана против ње, таква државна творевина не може имати дуг живот, а и докле живи, не може да испуњава несметано и спокојно своје првобитне државне задатке, тј. културно и привредно уздизање народа.

Видело се да је пробабилитет ратовања, заплитања у ратове, апстрактно говорећи, већи код Југославије него код Србије. А сад треба видети да су и шансе за коначни успех опет боље код Србије. То може изгледати на први мах парадоксално, али је тако. Анализа ће то показати.

Морају се разликовати субјективни и објективни елементи, односно субјективни и објективни фактори који су од утицаја на исход рата.

Објективни фактори су нпр. дужина и одбрањивост граница, величина војних контигената, наоружање, конфигурација земљишта, превозна средства, погонски материјал, могућност редуита одн. герилског ратовања, могућност брзе мобилизације и стотина других, сличних фактора.

Субјективни фактори се могу једном речју означити као дух војске: да ли би се она одазвала позиву у рат (мобилизацији), да ли би се храбро борила, да се не би предавала (дезертирала) итсл. Пошто је војска само део народа, то мора исти дух да влада и код народа и код војске.

О свему томе ће се мало поближе рећи.

II.

Најпре укратко о границама земље, мада оне не играју данас ни из далека ону улогу коју су играле доскора, нпр. још у Првом светском рату. Али им се не може ни данас спорити свака улога и свака важност.

Границе Југославије ми знамо. Границе Србије можемо само приближно претпоставити. Било би лакомислено тврдити да ће границе ове последње бити повољне. Не, никад: Ми се Срби најалост налазимо на једној ветрометини, а етничку територију смо знатно, и не увек симетрично и компактно, ширили. Непријатеља имамо доста, и далеко од тога да бисмо икад могли имати идеалне и безбедне границе.

Но стање укупне Југославије је у томе погледу још горе, и то и прве и друге Југославије. Ево шта нпр. каже за границе Југославије пок. Јован Дучић (у књизи “Југословенска идеологија”, стр. 38 ид.):

“Српски народ, а то је не само Србија него и цело Уједињено Српство, место да се 1918 формирало у једну огромну и етнички хомогену групу, и следствено у једну велику државу, примило је на себе дужност да пристане на границе Југославије, које су само на мору имале дужину ништа мање него 1000 километара од Сушака до Улциња; а на суву двоструко толико, од Ђевђелије до Крањске! За одбрану онолике обале требала је једна прескупа ратна морнарица какве од великих сила, а какву ми никад нисмо могли ни замислити са нашим малим буџетом. За одбрану сувоземне онако бескрајне границе, требала је исто тако војска једне велике силе са оружањем које је изискивало велике трошкове, и за набавку и за издржавање. ...

Југославија са таквим границама, и са онаквим буџетом, била је, дакле, од првог момента једап политички апсурдум...

Већ само овакво питање будуће државне границе било је довољан разлог да се идеал уједињења сматра веома компликованим...”

То је пок. Дучић писао за стару, прву Југославију. Данашња има још неповољније границе, још рањивије. Нарочито су дуже морске границе.

Пок. Дучић је своје студије писао у Америци, без прецизних подлога, о којима се он и иначе, као песник, мало старао.

По званичним подацима данашње Југославије (вид. Атлас Федеративне Н.Р. Југославије. Издање “Геокарта” Београд 1952, стр. 1 текста иза карата), “њене границе на копну су дугачке 3.014 к.м., а морске — од Мирне до Бојане — нешто преко 600 км. праве линије. Стварна дужина обале је близу 2000 км., без обале многобројних острва.” Са обалом острва, дужина целокупне обале данашње Југославије прелази три хиљаде километара; ако се рачунају и ненасељена острва, можда и четири хиљаде. Енглеска флота је сувише мала да толику обалу ефикасно брани.

Копнена граница износи према Италији и ранијој територији Трста 246 км. (то може сада бити неколико километара мање, после анексије Зоне 2). Према Аустрији износи дужина границе 324 км. (једнако као пре рата), према Маџарској 623 км., Према Румунији 557 км., према Бугарској 536 км., према Грчкој 262 км., према Арбанији 465 к.м.

У једном немачком стандардном географском делу штампаном између ратова стоји: “На мало места имају границе Југославије предност да буду ‘природне’ ”.

E. von Seydlitzsche Geographie. Hundretjahrausgabe. Breslau 1931.

Границе Србије до Првог светског рата биле су релативно врло природне, и то је један од разлога њених победа над Аустријанцима. У новој Србији не могу бити тако природне, али могу бити и природније и знатно мање, него у Југославији.

У случају распада Југославије, отпада за Србе граница према Италији и Аустрији одн. Немачкој уопште, а то је око 570 км. Истина долази друга граница према Ховатској, али ће она бити и знатно мања и знатно слабија. Према Маџарској се граница јако смањује, на округло једну трећину а можда и мање. Укупно би износила око 200 км. Имали бисмо границе са две државе са којима је сукоб, према људском предвиђању, немогућ, и то дуге границе од око 820 км. или добру трећину свих граница земље. То дозвољава маневрисање и дислоцирање војске у много случајева.

Сад је релација тих безбедвих граница према укупној дужини знатно већа, и, што је још важније, оне су јако удаљене од могућег сукоба на западу земље, тако да је једина корист од њих да не морамо у њиховој близини имати посаде.

Границе Србије је лакше посести, и цетерис парибус бранити. Правац напада непријатеља лакше је предвидети. Ретирирање је такође олакшано.

Српске земље се свуда у свету наводе као идеалне за герилско ратовање (ту се, истина, говори о Југославији, али се мисли на искључиво српске земље, што примери показују); гнезда појединачног отпора ту су грађена раније, па могу бити грађена и после.

Граница на мору била би сведена на веома малу меру. Не би била апсолутно потребна флота да је брани. (Дугу границу мора флота да брани, тј. покретне тврђаве, јер нико не зна где ће непријатељ да нападне. Код мале обале напад се мора очекивати само на њој и увек на њој).

III.

Дух војске, који оличава дух народа, то је нешто знатно јаче, постојаније и ефикасније него икакав објективни реквизит.

Какав је тај дух био у Србији у Другој деценији овог века, а какав у Југославији у петој деценији овог века, сви смо, мање-више, сведоци.

Ко може очекивати нешто боље у трећој Југославији? Ко може веровати да ће се Хрвати борити да одржимо Косово, Македонију итсл.? Срби би се борили, нажалост, и против Италије (биле су симптоматичне оне уличне манифестације у Београду 1953, поводом Трста). Срби би се борили и са Немачком а камоли са Аустријом, увек да би заштитили хрватске и словеначке територије. Да не говоримо о ратној готовости Срба у случају да Маџарска затражи само делове хрватске земље.

Хрвати се нису борили ни против тих, својих непријатеља, а камоли ће против чистих српских непријатеља.

У то не треба ниједног минута веровати. И кад наши Југословени то питање пренебрегавају, прескачу, види се колико су им позиције слабе.

Можда су у то веровали 1941, па су зато тако лакомислено ушли у рат. Али, после онакве поуке, само лудак може још веровати да ће други пут бити друкчије.*)

А, ако издају толики други народи, онда се ни Срби не могу више да боре. Против кога ће да се боре? Да ли прво против својих издајца и дезертера? Онда је непријатељу отворен пут. Ако хоће да продуже борбу против непријатеља, домаћи изроди ће их у томе спречити. Они ће их дезорганизовати, деморалисати, разоружавати где су у већини, чак и убијати. Зар најсвежија прошлост то не потврђује најјасније?

Истина да ћемо ми и као Србија имати знатне мањине, па чак и војне контингенте од тих мањина. Но, пре свега ће њих (мислим несрпске војске) бити далеко мање, и апсолутно и релативно. Према Србима неће чинити ни 20% војске, дакле мање од једне петине, ако задржимо све земље које сматрамо српским (иначе још мање). И ту војску ми можемо увек увући у команде одн. јединице са претежном већином Срба. Тада не само неће нама шкодити, већ ће нам моћи и да помажу. Један Француз је казао: “И нуле имају своју вредност; зависи само од места где се поставе.” Ја не сматрам ни најмање наше мањине нулама, али је аналогија складна ако се ради о положају и месту њиховом у организму војске.

У Југославији, пак, неће никад дозволити југословенске компоненте, одн. федералне јединице, да се њихова војска утапа у српске јединице и ставља под искључиво српску команду. То је било некад, данас се не може поновити.

---

*) Догоди се по неки пут и Југословенима да то некако, чак невољно признају. Тако је др Живко Топаловић писао почетком 1959 у напису “Титова звезда на заходу”, од речи до речи ово:

“Искуство је међутим показало да једна земља као што је Југославија, са свима својим унутрашњим супротностима, не може да издржи ратни напон, чак ни кад би владајући режим у њој био ослоњен на много шире народне снаге него што их имају комунисти.”

Др Топаловић је хтео на тај начин да покаже апсурдним комунистички режим Југославије, али је показао апсурдном и неодрживом тако мешану државу уопште. Једно колико неочекивано толико драгоцено признање. Из њега произлази јасно да би свака Југославија у првом ратном чишћењу нестала!

Тада би несрпски елементи сачињавали више од половине војних контигената. И све би се удружило, као 1941, против Срба.

Шта би имало да се очекује у случају рата? Само расуло, најгоре врсте. Брука морална, пропаст државе, окупација, ратни намети, стрељања. Ми све то знамо, све смо једном доживели.

И зато ја пишем ово, да га не бисмо доживели још једанпут. У претходном делу овог одељка говорио сам о редуиту, о појединачном отпору, о партизанским ратовима, које швајцарски војни стручњаци сматрају као могући и чак неминовни вид војних операција у будућем рату (тамо где то природа дозвољава, а они стално истичу да то дозвољава у Србији).

И те операције зависе од потпоре народа, од једнодушности становништва, од моралних фактора. Зато је Покрет ђен. Михаиловића могао да реисира само у српским пределима, управо у хомогеним српским пределима.

У модерном рату јаким сразмера, и при непријатељима много јачим од себе, не би данас ни Србија ни Југославија могле да дају ефикасан отпор. Али се ради о томе да се непријатељима зада што више рана, да им се не исплати ударац у сваком случају, а и да се спаси част војске па тиме и народа. Да се да доказа да држава заслужује да самостално битише.

Непријатељ ће увек размислити да ли да удари и на мању дожаву спремну на некомпромисну борбу и на јежа који убада са свих страна, како је Србију Бизмарк назвао. Јеж не усмрћује, али његови убоди нису пријатни. С друге стране, једна несложна држава мами непријатеља, изазива га просто да удари, да дође, да “ослободи” потчињене итд. И то знамо из скоре прошлости. Иностранство, пак, зна расположење народа сваке земље, нарочито народа Југославије. Расположење Хрвата би се већ преко њихове емиграције ставило свету до знања и уз помоћ католичке цркве раширило на све стране.

Ако би у Југославији имали више војних контигената, ударна и одбранбена снага саме војске била би тамо и апсолутно узевши (не само релативно) знатно слабија него у посебној Србији. А то значи само по себи да би било више ратова. Јер на снажну војску свак ређе удара.

Овај аргуменат мислим да су узимали у обзир сви Југословени, морали су га узимати као примордијалан аргуменат, као доминантан у целом склопу аргумената за и против Југославије. Али га у јавним дискусијама сасвим обилазе, јер не могу да тврде противно. То би већ за свакога нашег човека било очигледно. Изостављањем аргумента он се не избацује из света стварности.

А тек ако дође до конфедерације, на коју у крајњој линији Хрвати тобоже пристају, онда ће требати да сваки члан Савеза одобри вођење рата, да сваки пристане на мобилизацију, да пристане или не пристане на заједничку врховну команду, на одређивање циља рата, праваца борбе, којој страни и коме фронту дати предност итд.

Нека читаоци не мисле да и наши федеративни стратеги, који онако лако пледирају на федеративну Југославију и одређују без устручавања колико ће јединица имати (што их више признају, мисле да су постали државотворнији), нека не мисле читаоци да су њима икад, иједног момента, дошле овакве преокупације у главу.

Јао ли би нама било кад би они заиста уређивали земљу и одређивали њене компоненте!

Следећи рат ће се за западне стране водити на националној основи. Социјалне лозинке овде не пале, јер се, бар у лозинкама, не могу на том пољу комунисти надлицитирати. То ће произвести један разбуктани национализам, руски, украјински, пољски, словачки, хрватски итд. Шта да му ми супротставимо, шта да му додамо? Само српски национализам, за који су Срби и у даљој и у ближој прошлости драговољно и радо ишли у рат.

Али ако српску девизу објавимо кад рат започне, морамо је и одржати кад се заврши.

IV.

“Наша” војска 1941 није дала ни једну формалну битку, захваљујући издаји “другова”. Отуд латински (Луканов) мото на почетку овог одељка да се у другове, пријатеље, савезнике не треба поуздавати. Свак само у себе. А то опет води на исто. Стара је ова латинска реч, која је вековима

потврђивана. У једном екстремном, можда и карикираном виду, та мисао гласи: Fortis quia solus. Српски то значи: Јак је, јер је сам (јер се не узда у другога).

Емил Фаге, за кога стоји да је био “један од најистакнутијих мислилаца Француске”, писао је почетком овога века: **“Држава је јака кад је вољена; ето, то је апсолутна истина, то је вечна истина. ..”**

Emile Faguet, Le Liberalisme. Paris 1903, p. 275.

А колико је била вољена прва Југославија и колико ће бити вољена свака следећа, знамо из искуства. Више се не можемо преварити.

Првобитна југословенска војска, која је тако брижљиво била негована, плаћана, наоружавана итд. распала се за неколико дана. Сви хрватски официри пришли су новоствореној квислиншкој “НДХ” (она се још тада није могла назвати разбојничком; у такву се развила после неколико недеља).

Сад се поставља питање да ли су ти официри (о војницима не можемо то исто испитивати), поставља се питање да ли су ти официри Хрвати били и раније расположени тако према држави којој тобоже служе и чију војну заставу носе. Или им је то накнадно пало на памет? Ако су заиста и раније, тј. трајно, били тако расположени, да ли су то њихови команданти знали? Ако су знали, јесу ли то саопштавали својим старешивама? Шта су ови радили? Је ли то знала група око 27 марта?

Ми, то све морамо да знамо, и због садашњости и због прошлости, а највише због будућности. И само на том сазнању можемо темељити будуће одлуке.

Ја признајем да не би било лако избацити из састава војске све те официре непријатељски расположене према држави и због Хрвата у земљи и због иностранства. Али то онда значи да се дефетисти морају да трпе у југословенској војсци чак на командним местима. То што је било пре може да се деси и после.

V.

Кад се узме у обзир како нисмо ништа показали у последњем рату, а за војску издате биле многе страшне милијарде, помисли човек колико би било боље да смо те паре утрошили на школе, на научне институте, на индустрију, унапређење привреде итд.

Несумњиво да није остало без трага војно васпитање у првој Југославији, али се и оно негативно испољило према Србима. Хрвати официри и војници су искористили своје васпитање у југословенској војсци да Србе убијају. То исто, војнички у још већем опсегу, важи за комунисте.

Заиста, сви команданти разбојничке државе хрватске били су ранији југословенски официри или подофицири. Ова монструм држава не би могла уопште образовати војску без официрског и подофицирског кадра преузетог из Југославије. Највећи део партизанског командног особља био је такође у југословенским војним формацијама оспособљен за то. Начелници њиховог ђенералштаба су махом бивши југословенски официри дезертери и издајце (Арсо Јовановић, Љубо Вучковић и други). Чак и у арбанској националној војсци су се нарочито војнички истицали бивши каплари и поднаредници југословенске војске, па чак и у немачким војним формацијама (дивизији “Еуген Савојски” итд.).

Једном речју, све што смо са војском доживели у тој “заједничкој” држави, сасвим је негативно. Све се напослетку окренуло против Срба и Српства.

У једној национално хетерогеној држави где велики део становништва има напољу националне рођаке, и где још већи део гледа на државу као нешто туђе, не дају се избећи ове ситуације. Да ли су и о томе рачунали наши стратеги, федералисте и конфедералисте?

XL.— СТАРЕШИНСКИ КАДАР У ВОЈСЦИ.

Cedant arma togae, concedant laurea linguae.

Cicero, De officiis, 1, 21.

Нека устукне оружје пред тогом, нека одликовања уступе место речитости. (Тога је знак цивилне одеће и цивилних магистрата; “језик” је трибуна говорника и политичара).

I.

Овде ће се говорити о старешинском кадру одн. његовом саставу и његовој улози кад нема рата, о “мирнодопским” његовим функцијама. То не спада у ово поглавље, али има посредне везе са ратом.

У једној сложеној држави, већ и национално сложеној а камоли државно-правно, мора и старешински кадар војске да буде одраз те сложености. Највиша командна места треба да се дају пропорционално припадницима појединих делова државе, или сукцесивно ако се ради о једном месту или малом броју таквих места (нпр. начелник Ђенералштаба, министар војни, командант морнарице итд.).

У првој Југославији није тако поступано. Тамо су у сувоземној војсци имали високе командне положаје скоро искључиво официри из Србије. То је разумљиво било, бар за нас Србе. Српска војска је донела ослобођење, а затим су примљени многи нижи официри у општу војску Краљевине СХС. Виших је примљено мало. То треба разумети: сви ови официри, и виши и нижи, васпитани су у туђем духу, борили су се четири године против самих Срба или њихових савезника, и спајање тих команданата код једне исте војске претстављало би опасност за рат. А имало би, несумњиво, још многе рђаве последице и за време самог мира. (Црногорски официри су били примљени сви одреда, и добивали чинове према једној одређеној шеми).

Али, непримањем ових раније непријатељских официра а сада држављана Краљевине СХС сматрано је од народа којима су припадали као дискриминација. Оно је допринело да се сви важнији командни положаји нађу у рукама једног народа, чак једне покрајине. То је сматрано доцније као

привилегисање, јако, неправедно, те саме покрајине, и свакако није допринело учвршћењу државе.

Но треба знати (то смо већ једном рекли, на другом месту), да Срби ван Србије нису у томе видели никакву дискриминацију и никакву неправду. Они су, пре свега, разумели ситуацију и нужност таквог поступка, а, затим, сматрали су да су кроз ове Србе и они сами заступљени. Ово понављам да се види шта значи хомогеност државе.

Међутим, и у првој Југославији су пред рат доспели били раније примљени нижи официри или питомци Војне академије Несрби да заузму многе положаје команданата пукова. На тим командним местима били су скоро сразмерно заступљени. Да је мир потрајао још 10 година, они би имали и пуну сразмеру највиших командних положаја у држави.

Ми смо видели у прошлом рату како су се понели и ови средњи команданти хрватске народности. Они су, сви одреда, распустили своје јединице (нарочито пукове) и предали се непријатељу земље. После су такође, сви скоро без изузетка, пришли новоствореној “НДХ” и тамо, уз унапређење, заузели још веће командне положаје.

Заиста, сви команданти разбојничке државе хрватске били су ранији југословенски официри или подофицири. Ова монструм држава не би могла оупште образовати војску без официрског и подофицирског кадра преузетог из Југославије. Највећи део партизанског командног особља био је такође у југословенским војним формацијама оспособљен за то. Начелници њиховог ђенералштаба су махом бивши југословенски официри дезертери и издајце (Арсо Јовановић и даље).

Страховите податке о стању у краљ. југословенској армији пред рат је дао г. ђенерал Бора Мирковић у низу чланака “Извршиоци Државног удара 27 марта 1941”, који су излазили у “Канадском Србобрану” јуна 1959.

Он каже нпр. за време одма после Првог светског рата: “Политика војне управе била је да се што више младића Хрвата и Словенаца проведе кроз Војну академију и постепено изравна однос старешински у војсци. Познат је случај да прва генерација није хтела да положи заклетву Краљу и Отаџбини.

Ови младићи једва су придобијени, да не пуца брука, уступцима и бенефицијама, да положе заклетву!...” Пред почетак Другог светског рата, пише ђенерал Мирковић, да је “као командант Ваздухопловства поднео министру војске и морнарице ђенералу Милану Недићу предлог да се 43 официра уклоне из ваздухопловства. Недић је са запрепашћењем на мој предлог узвикнуо: “Па зар смо ми сасвим пропали?” Запитао је, како је у армији? Рекао сам му да је још и горе! Предложио сам му уосталом да позове команданте армија и упита њих. Након неколико дана он је позвао команданте, испричао им је како је у Ваздухопловству и запитао како је у армијама? Команданти су се сложили да је и код њих стање исто такво, ако не и горе. После неколико дана један ваздухопловни капетан је прелетео у Аустрију и однео све планове о помоћним летиштима и свим слагалиштима бензина и осталих потреба. Тај капетан је био Хрват, Владимир Крен. Да је он као челни на мом списку уклоњен из војске, не би начинио издајство најтеже природе. ...”

У тим чланцима ђен. Мирковића налази се цео низ конкретних података о спремању издајства у војсци од стране хрватских и других анационалних официра. Чак им се и имена наводе. Стварност се показала још гором него су његова страховања предвиђала.

Срби и Словенци су морали да иду у заробљеништво, али само они. Све остале народности су биле ослобођене ропства. И когод се јавио у самом ропству да није Србин већ нека друга права или измишљена народност узиман је у обзир да буде ослобођен ропства.

Желимо ли опет да тако нешто доживимо?

II.

У другој Југославији је ситуација обрнута. Тамо све кључне положаје у војсци заузимају Хрвати. Врховни командант, диктатор у земљи и војсци, Хрват је. “Секретар за народну одбрану”, тј. министар војске и морнарице је Хрват, Иван Гошњак. Његов први помоћник (потсекретар за народну одбрану) је опет Хрват (чини ми се Отмар Крајачић). Командант морнарице је Хрват (док је командант ваздухопловства Словенац). Начелник ђевералштаба и његов помоћник су Несрби и Антисрби. Итд.

Ми смо Бркљачићу одговорили у чикашкој “Слободи” идуће године у чланку под насловом “Хрватско-југословенска војска”, где смо анализирали последња унапређења ђенерала у Југославији (од 29. новембра 1958.). Од 15 унапређених генерала има само један несумњив Србин а један може да буде Србин; остали су Хрвати, Црногорци, Словенци, Македонци, Руси, Јевреји итд. Свако лице је посебно означено према његовим подацима. Па ипак смо дивљачки били нападнути за те податке од оних који желе пошто-пото да прикривају истину (не само Хрвати). А ми ћемо истину увек износити!

Додуше, има доста ђенерала Срба, све партизанских команданата из рата, али само на подложним командама. Сви су они потчињени Хрватима, и директно (преко централних команданата), и индиректно Јосипу Брозуну. Ови их држе док су им верни и одани, док српску ствар занемарују.

Истини за вољу треба рећи да ђенерала из Србије има најмање, далеко испод просека који би им припадао, а на већим командним положајима нема их уопште.

Па ипак, Хрвати су и са таквом ситуацијом у данашњој Југославији незадовољни. Стално износе колико има Срба ђенерала у војсци и тврде да је командни елемент српски (тако нпр. неки Јанко Бркљачић у два броја канадског “Хрватског Гласа” из прве половине августа 1958, под насловом “Српско-југословенска војска”, при чему произвољно увршта у Србе кога хоће, без обзира како ко себе сматра).

То је логично; то је све у стилу. Срба уопште не сме бити нигде, ни на каквим положајима, мисле Хрвати; не сме их бити чак у свету, не сме их бити у животу.

Разуме се да нашим нивелирајућим Југословенима ове мисли уопште не падају на памет. Неки замишљају ситуацију као што је била пред последњи рат, други, као интегрални Југословени, не могу замерити ништа ако би сви официри одн. највиши команданти били нпр. Хрвати. Они су сви Југословени!!

Али, ако не би били Хрвати, ови неће никад дозволити да буду Срби. С тим морамо бити начисто.

Ето до какве збрке и несреће доводи само један вид јавне службе у хетерогеној држави. И они који желе да се све то понови, мислим да не резонују трезвено. Ако очекују да ће трећи пут бити боље, требало би да то објасне и конкретизирају.

III.

Утицај војске на државну политику свуда се осећа сем, можда, у англосаксонским земљама, где је слобода грађанска већ вековима јаке корене пустила. Другде се свуда запажа, негде јаче а негде слабије; овде прикривен а тамо опет скоро јаван.

А свуда је он кобан и по слободу грађана и по државу саму. Нигде он никаквог трајног добра није донео, нити може донети. Њега су жигосали сви велики политички доктринари, па чак и антички (Аристотел итд.).

И код нас га је било, у Србији га је било, мора се признати. Но често су га владаоци држали у шаху, а у демократији није смео ни да главе помоли. Никола Пашић му је био противан до крајњих граница, а Стојан Протић га је немилосрдно раскринкавао и сузбијао. Он је 1913, поводом једног инцидента у Скопљу, донео наредбу о примату цивилне власти над војном. Он је неко време заступао министра војног на Крфу, и био можда (тако тврде војници) најауторитативнији од свих дотадашњих министара војних. Он је, заједно са Николом Пашићем и Љубом Јовановићем, онемогућио преврат и војну диктатуру од стране групе пук. Димитријевића-Аписа. О тој појави се може различито мислити. Нико не сумња у патриотизам те групе, мало ко се слаже са скидањем глава вођама те завере, али је једно ван сваке сумње: да је српска демократија била од њих угрожена. А стари Грци су одузели живот и једном старом и немоћном генију, Сократу, кад су дошли до закључка да је он опасан по демократију. Тај акт су раније сви историчари Антикe осуђивали (под утиском дирљивих излагања Платона и Ксенофона); данас сви државно-правни писци сматрају да је он био неопходан и оправдан. Демократија је светија од свега. И само је она кадра, као што наведени примери показују, да овакве мере предузима. Само она има и снагу и морално оправдање за то.

И у Србији и у првој Југославији је војска формално била искључена из политике, па чак њени припадници нису имали ни право гласа. А у ствари су често вршили, из прикрајка и иза завесе, огроман утицај на ток државних послова.

Али у Југославији он није постао мањи, већ, напротив, узео је био маха као никад и нигде друго у нашој историји. Држава је изгледала као нека јужноамеричка земља. Чак је на чело владе био дошао, и дуго времена остао на њеном челу, један потпуно незаслужав и недорастао ђенерал. Један човек који ни као војник ни као политичар није значио ништа.

Мора се признати да он није донео крв; извршен је државни удар без једне капи проливане крви. То су само Срби кадри да учине а мало ко други; Хрвати никако. Није заведена ни нека крута војничка строгост, није ни шпијунажа цветала као нпр. код комуниста и осталих тоталитараца.

Али није било ни слободе, а с њом заједно учмао је био сваки духовни напредак. Опредељена је била народност, регламентиран патриотизам, регулисана свака културна делатност. У таквој држави нема напретка већ назадака.

Нису ни у име државе ни у име нације дејствовали, па чак ни говорили најзаслужнији; нису долазили до изражаја они који нешто знају: свачија је функција и свачија делатност била одређена одозго, према непознатим критеријима, према невидљивим утицајима, од фактора који нису били квалификовани за то.

Све слободне снаге биле су спутане, све што је ницало спонтано из народа у клици је било гушено, свему што је ваљало уста су била завезана. У таквој ситуацији напредовала су само зла која прате слабе и недостојне државе: камарила, непотизам, камердерија, корупција итд. Ишло се неминовној пропасти.

Никад у Србији није војска имала толики и такав утицај. Било је и тамо влада на челу са ђенералом, нпр. Саве Грујића. Али су то биле партиске владе народних странака и веома кратког трајања. Но никад није војска у Србији преузела била вођство јавног живота и аспирирала да води народ и државу. А

и они ђенерали који су се политиком бавили, били су далека већег калибра него југословенски. Јер су тамо људи одмеравани по својим вредностима.

У Србији би једва био могућ 27. март, који је увукао земљу у страшну пропаст, навео на њу бес једног сасвим помахниталог манијака и омогућио да погине један милион Срба и да дође комунизам. Истина, земљом је владао, узурпирајући власт, један ненародан и недорастао (неспреман за то) принц. Он је мимо Устава и мимо Краљевог тестаментa сву власт узео био у своје руке, а народ је презирао (нарочито Српски народ). То је дозлогрдило било свакоме, па је 27. март дочекан са одушевљењем, и са ексцесима који су иритирали манијака у Берлину.

Правилно је казао пок. Адам Прибићевић: Да је у земљи владала демократија, народ се никад не би побунио, нити дао повода оној звери из Берлина да интервенише. Као што је 1908 поднео анексију Босне и Херцеговине са шкргутом зуби и спремом за освету. Да није било принца Павла, не би било 27. марта; да није било 27. марта, постојала би грађанска Југославија још увек.

А у Србији, нити би могао владати принц Павле, нити би се могао припремити, а камоли извести, 27. март. Импутирани учесници Срби не би дали да се он окрене против Срба.

IV.

За време последњег рата у окупираној Србији су узела била власт два истакнута војна команданта: у подземљу, као вођа ребела, пуковник Дража Михаиловић, а на виделу, под самом тортуром окупатора, армиски ђенерал Милан Недић. Оба два су били одлични српски патриоти, непоколебљиви борци, спремни на све жртве, (којима су, напослетку, и подлегли). И многи уз њих.

Све су то били врли људи, одлични Срби, најсјајнији карактери, који су сви одреда свој патриотизам платили животима.

Ова два команданта у Србији овде се специјално спомињу што је њима била импутирана намера да заведу војни режим и после рата. Тешко је знати

колико има истине у томе, али се не могу те интенције ни одбити а приори. Има чак прилично индиција које говоре за те претпоставке.

За време коректуре овог одељка, почетком 1962. г., морам да додам овде шта је писао у “Канадском Србобрану” од 10. новембра 1960. један од првих сарадника ђен. Михаиловића, бивши ђшт. пуковник Бранислав Ј. Пантић, а у чланку под насловом: “Идеје пуковника Драгољуба Михаиловића из 1941. о уређењу Југославије”. Тамо пише у одељку б) “После рата”:

“— Увођење уставно-парламентарног режима са свима демократским институцијама, а обзиром на целокупну унутрашњу ситуацију, не могу ступити на снагу одмах по ослобођењу. **Предвиђа се један временски рок од најмање 2, а највише 5 година, за које ће време Југославија бити под привременом војничком управом. ....**”

У аутентичност ових података не може се сумњати, али је можда ђен. Михаиловић доцније и напустио ове идеје, које уважени адв. Д. Д. Лазовић назива “оружаном демокоатијом”.

Оба су та команданта и државника мртва и нема никаквог смисла више чепрати по томе. Чак и да су имали те интенције, питање је да ли би инзистирали на њима, да ли би ситуација била погодна да се у том правцу изјасне а камоли да нешто предузимају.

Пок. ђенерал Недић нема следбеника ни у земљи ни у емиграцији; то је јасно: он је дејствовао под Немцима и водио, свакако више силом него милом, политику окупатора. Његова звезда се угасила оног момента кад је рат завршен по разом Немаца. Он има огроман број личних поштовалаца широм целог света, али не политичких следбеника.

Сасвим супротно томе, поч. ђенерал (и он је доцније био армиски ђенерал) Дража Михаиловић је исходом рата добио идејно, његова мисао је победила, као што је победио и његов патриотизам. Он има следбеника по целом свету, искрених, оданих му као кад је био жив. Они неће ни јоте да отступају од његовог програма, који није био увек истоветан, ни јасан у појединостима. Да се разумемо: његова активност у рату била је јасна и несумљива, исто тако његов став према окупатору. Али шта ће бити после

рата, у том се он јако колебао, па је час прихватао мишљење једних а после других кругова. Једанпут је то гледиште добило конкретну и нешто прецизнију форму у тзв. Башкој резолуцији, о којој смо потанко говорили у II књизи.

Е, сад многи његови присташе сматрају ту Резолуцију као неку Магну карту, која има да регулише и сав наш будући државни живот. То је скроз непаметно, па чак и антидемократски (не да се замислити нешто антидемократскије од тога).

Чак кад би та Резолуција била и сасвим на свом месту што се њеног садржаја тиче, и што се тиче поступка из кога је настала, свако инзистирање на њој доноси моралну штету Србима и пред другим компонентама Југославије и пред иностранством.

Пред другим народима Југославије, то нам толико школи, да свака помисао заједничког живота постаје немогућа. Како неко може желети Југославију, тражити Југославију и рећи: Ми смо спремили сав програм за њу, и свако има да му се повинује, и Срби, и Хрвати, и Словенци. Ратосиљали би се тога и Хрвати и Словенци чак кад би иначе били за Југославију. Ратосиљали би се и сви демократски Срби.

Иностранство, пак, рећи ће: Ето Срби не могу без војних диктатура, па чак и кад су пресумптивни носиоци тих диктатура мртви. То ће рећи несумњиво, и то не без права. Исто као што би то рекли кад би се иједна државничка мисао поч. краља Александра узела као идеја-водиља уређења нове државе.

Све то мирише на војне диктатуре, све су то њихови трагови. А никад војни елементи нису у мирно доба донели држави напредак и благостање. Отуда Цицеронова реч као мото на почетку овог одељка.

V.

У предратној југословенској војсци постојао је кастински дух који је малим делом пренет из Србије, а много већим скуван у југословенском тигању. Демократски, чак архидемократски дух српске војске хвалили су сви

писци који су ту војску проматрали у одсудним моментима (1912-1918); о томе пишемо у другим делима.

Југословенски официри су обавезно носили рукавице, посећивали нарочите кафане, возили се другом и првом класом, имали посебан положај у друштву. Отишло се било толико далеко да је један, свакако ненормални, министар војске и морнарице био издао наредбу да у друштву са цивилом, официр мора да држи почасну страну, и то без обзира на положај цивила, чак и његов ранг у државној служби. Изгледа да је та наредба ускоро била повучена, али само њено доношење је доказ колико је кастински дух био захватио војску. А са тим духом се ништа не постиже у рату. И он је један од разлога нашег пада у рату, наше чак моралне пропасти.

Но оно што је мене као правника највише импресионирано, и због чега нисам никад хтео да будем судски официр, то је кастинско и тајно правосуђе. Док су новине смеле и могле да доносе извештаје са свих цивилних кривичних процеса, дотле је то било искључено за ма који војни процес. То је појачавало кастински дух војске и нарочито официрског кора. Данас је то у комунистичкој Југославији једнако; нису то манисали “Александровој Југославији”.

Такав поступак је скроз антидемократски. Он може имати оправдања и јамачно га има, али никакво оправдање није толико да би смело да руши демократске основе земље.

Јавност није ништа смела да зна ни о издаји појединих официра, ни о корупцији њиховој, ни о ординарним злочинима од којих није имун ниједан друштвени слој. Морао се на јавност остављати утисак да је цео официрски кор непорочан, да уопште не може учинити кривицу. Та фикција се за краља одржава од памтивека (код Салустија се налази изрека *Impune quaelibet facere, id est regem esse*, што на српски значи: Радити што било некажњиво, то значи бити краљ). Ја нећу казати да су официри за своја недела остајали прости. Имали су они своје судове, доста тешке и строге, и правда је била веома често, скоро увек задовољавана. Али су ти судови имали и друкчију организацију и други поступак; припадници војске су формално имали тзв.

судску екземпцију, која је раније признавана била и свештеницима признатих вероисповести (нпр. у Аустрији) а доскора епископима.

То је недемократски, па није чак ни морално. Оно у основи руши начело једнакости пред законом.

Не смеју се од јавности прикривати неваљалства ни самих официра, а камоли свих припадника војске. Тиме се дисциплина не јача, а сумња у исправиост официрског кора добива нарочитог маха. Јер се тад ни за једног не може поуздано тврдити да није криминалац.

Од морала војске зависи опстанак државе, па зато не може низакога бити индиферентно шта се код војске збива.

Ја живим у Швајцарској, где је и код војске демократски дух снажан. Тамо нема тајног суђења, нити се ма шта сме да крије од јавности. Постоје, разуме се, војни судови, али не само што су они потчињени, у даним приликама, савезном врховном суду, већ се сав поступак, јавно изводи. Изузетак је за време рата или ако то може да нашкоди државним интересима (нпр. у некој шпијунској афери).

Али корупција у војсци, повреда војне дисциплине, итд. све то подлежи контроли јавности. Пре годину-две су били кажњени неки војници на три дана затвора. Казну су издржавали у грађанском затвору, али се с њима није поступало како треба, и неколико интерпелација је због тога пало у Националном већу (парламенту). Шеф војног департмана се бранио, и те како. Био је мањи од макова зрна!

А сећам се ја како су ђенерали Хацић, Зечевић и други звецкали сабљом у београдској Скупштини, и а priori спречавали сваку критику војске. Такви поступци су поткопавали земљу, и напослетку је сахранили.

Два дана пошто сам ово написао, читам у водећим новинама Швајцарске, у Ноје Цирхер Цајтунгу од 20. новембоа 1958, јутарњи број, један извештај под насловом: “Шпијунски процес против једног швајцарског официра.” Оптужен је један млад поручник (27 год.), син некадашњег инспектора Пешадије и команданта дивизије (већ умрлог), да је давао податке о наоружању секретару чехословачког посланства. Процес је био тајан само у

мериторном делу, али код читања оптужнице и узимања генералија, била је штампа заступљена, а такође и јавност. Јер тај официр није повредио једно добро саме војске, па да би се процес вршио у оквиру саме војске, већ је повредио највише опште добро и укупан државни интерес. Сваки грађанин је заинтересован за покретање и исход овакве парнице. Код нас би се уопште тајило од грађана да је постојала једна шпијунска афера. Као да ће се она тиме изгубити из света стварности. И, што је најважније, незнајући ништа о томе, грађани нису уопште будни, нити ове појаве прате са дужном пажњом. Отуда шпијунажа још јаче цвета.

Много тога је било рђаво у југословенској војсци, а ми нисмо то ни знали, а камоли да се против тога боримо. То нам је унапред било запречено.

Каква мишљења Хрвати износе о међуратној југословенској војсци изнећемо само веома кратко, јер се она понављају и свако друго потпуно личи на прво. Тако нпр. у “Хрватском Гласу”, који излази у Канади и сматра се као “Гласило ХСС” пише неки Ј. Башић 1953 године (28. рујна):

“Минули рат потврдио је тоталну неспособност бивше југословенске војске, која је свакоме разумљива, ако иоле позна предратно пословање разних генерала на подручју интервенција, трговине, осигуравајућих друштава, итд. Бринули су се они о свему, а најмање о својој војничкој дужности (за коју су иначе били добро плаћени), о марљивом и упорном студију модерног ратовања и одгајања способне и храбре војске.”

Ово је пренето из “Српске Борбе” од 15. октобра 1953. Југословенска емигрантска штампа, иза које стоји бивши официрски кор Југославије, није ниједном речју протестовала, а тзв. “Равногорски Борац” (ах, каква дрскост да се тако зове!) нападао је Српску Борбу и српске писце одреда!

Јасна је ствар да је ово претеривање. И да најмање Хрвати, који су у рату показали “ваљаност” и своје државе и своје војске, имају шта да приговарају. Али понешто има и истинито овде. А што је најважније, ми нисмо могли да ма шта предузмемо, јер нити смо знали шта се збива, нити би нам дозволили да се у то мешамо.

А војска је народна. И јао земљи где се она однароди и постане каста за себе!

VI.

И војска као целина све се више удаљавала од народа и од државе (макако ово парадоксално звучало).

Још у парламентарним режимима, у чистој демократији, њени буџети су примани акламацијом. Никакво смањивање кредита, па чак ни ма каква критика поступака у војсци, нису били трпљени. Говорило се да то Круна не гледа радо, али нико није сигуран да ли је то истина. Но, и да је истина, не може се према жељама Круне народ лишити права да посматра догађаје у војсци и упозорава на неваљалства. Јер кад се то право народу одузме, онда не само да он има од тога штете, а то значи целина, већ и војска као посебна установа.

Војска је имала своју обавештајну службу, што је разумљиво уколико се та служба ограничавала на предмете и догађаје важне по војску. Али ми знамо да је војна обавештајна служба у Краљевини Југославији пратила и догађаје у земљи и ван земље на “цивилном сектору”, да се мешала у многе ствари цивилне управе, и то никад отворено да јавност то зна и цени, да је било појединачних интрига које су неминовне кад се све тајно обавља.

Излазак Радића и његове групе из Владе 1927. приписује се извештајима војске са терена, али тајним извештајима, који се нису могли верификовати. Можда су они били и тачни, но како сузбијати појаве које ти извештаји истичу кад их народ не зна, кад не сме чак да зна да тако нешто постоји? Нити се ХСС могла бранити од тих извештаја, нити народ од њених антидржавних аката. Све је то сматрано тајним, као да је била приватна ствар једног круга повлашћених држављана, а не општа ствар целог народа. Такви поступци воде само пропасти државе.

Ако се заиста увидело да је стање у Хрватској несносно, оно се могло избећи само ампутацијом. Јер после изласка Радића из Владе оно је било сваким даном горе.

Исто је тако био скроз недемократски и антипарламентарни обичај да командант града Београда свакодневно информише Краља о догађајима у престоници, па чак и у земљи, иза лећа не само цивилне управе, која је највиша, већ и иза лећа свога министра.

Све је то на изглед појачавало положај војске, али несумњиво слабило положај државе. И све ће се то понављати у земљи која се зове Југославија, само са том разликом, коју и данас запажамо, да тајни извештаји неће више бити просрпски већ антисрпски.

Ко то жели, нека захтева Југославију, па нека се чак за њу и бори.

XLI.— СТВАРАЊЕ МЕЂУНАРОДНИХ ЗАПЛЕТА.

.. Concordi populo et omnia referente ad incolumnitatem et ad libertatem suam nihil esse immatabilius, nihil firmitus.
Cicero, De re publica, II lib. 32, 49.

Нема ништа постојаније, ништа чвршће, од народа који је сложан и који све концентрише на своју целину и слободу (који се у свему обазире на своју неповредност и слободу).

Међународне компликације и с тим скопчане несреће могу да произведу у једној земљи и одговорни и неодговорни фактори. Прве претставља легална власт земље, други се не могу дефинисати нити једном речју обележити. То може бити елита, може руља; може штампа, могу разне тајне и скривене организације. Мотив може бити частан и нечастан; руководна идеја може бити патриотизам а може и личан профит. Итд.

Сви смо сведоци једног догађаја, завршног догађаја у животу Југославије, који се може упоредити са њеним самоубиством. То је 27. март 1941., или, још горе, 28. март исте године. Првог дана је једна неодговорна клика узела врховну власт у своје руке, другог дана је неодговорна руља инзултирала немачког посланика који је ишао у Саборну цркву да учествује у благодарењу у част преузимања власти младог краља Петра II, и у исто време демолирала просторије немачког Генералног конзулата у Београду.*)

---

*) Мада смо сви ми Београђани сведоци тих аката, мило ми је што могу накнадно, при коректури, навести још неколико “крунских сведока”. У опису Другог светског рата од енглеског премијера Винстона Черчила, стоји у немачком преводу, стр. 474 (Цирих 1960): “Краљ Петар се извукао турског од стране намесништва 27. марта. ...а 28. марта је учествовао, уз френетично клицање, богослужењу у београдској Саборној цркви. Немачки посланик је јавно срамоћен, његова кола пљувана. ...” У “Канадском Србобрану” од 5. јануара 1961. (божићни број) описује његов стални сарадник г. М.А. Туфегџић “Хиљаду девет сто четрдесет прву”. Описује пролаз Краља и поклик, да би наставио: “...У тој и таквој маси и у том и таквом мраку, у тим и таквим френетичним поклицима Краљу, чуле су се и пароле које са прима, нису имале ничега сродног.

— Доле Мусолини, доле Италија! Доле Хитлер!

Сваки нормалан мозак морао је да очекује у тој ситуацији рат Немачке, тада највеће силе света и вођене од једног манијака, против нас, бедних и самораних. И рат је дошао, и пропаст Југославије је дошла, и неколико стотина хиљада Срба је побивено; остали су патили четири године као ретко кад у својој историји.

Први проузроковачи су побегли авионима из земље, оставивши невинне да страдају; други су заћутали и побегли у унутрашњост, да се многи после прикључе “народно-ослободилачким покретима”. А само невини су страдали.

Та два дана су произвела катастрофу на Српски народ гору од Косова.

Сад, ко је то урадио? Оно прво, мора се признати, Срби, и то искључиво Срби. За оно друго се не зна ко је. Врло вероватно антисрби, који су 1945. завладали Србијом.

Али се све то збило у Југославији, и ја чврсто верујем да се збило зато што је Југославије постојала и дејствовала.

Јер, пре свега, захваљујући Југославији, ми нисмо имали нити демократску власт нити репрезентативку владу. Ми нисмо имали владајуће народно претставништво нити извршну власт која би била одговорна народу. Захваљујући Југославији, пола је народа било расположено против државе, а друга половина политички оуглала, дезоријентисана, необавештена, апатична. Неколико активних лица, који су знали шта хоће, учинили су оно што су хтели, али су и државу убили и Српски народ у црно завили.

Већ је пок. Адам Прибићевић једном изјавио (у уводном чланку једног канадског листа) да 27. март не би био могућан у Србији и позвао се на 1908. Заиста, тада је српско јавно мњење било успаљено до усијања кад је Аустрија анектирала Босну и Херцеговину. Али међународна ситуација није била

Маса је прихватила и урнебесно понављала....

И догађаји су се развијали брзином муње. Иако је Хитлер био у пакту са СССР, домаћи комунисти су узвикивали пароле против њега. Имало је то вишеструки циљ. Навући што већи гњев Хитлера на народ, наштимовати масе за свој рачун и очекивати шта ће даље бити....”

нимало повољна за Србе, и напослетку је Српска народна скупштина била приморана да да једну понижавајућу изјаву: да српска права нису тангирана актом Анексије. Та изјава је спасила мир, спасила Србију, спасила Српство и омогућила победе 1912, 1913, 1914, 1918. Омогућила је скоро уједињење свих Срба, укључујући Босну и Херцеговину.

Кад је 1912., приликом освајања Призрена, наступила она позната “Прохаскина афера”, која је била од Беча надувана у жељи да се искористи за наговештај рата, и српска војска и српска влада су умеле да се ослободе беде. Ја сам о томе детаљно писао у емигрантским новинама. Тек кад су изашли сви могући мемоари аустријских дипломата, видело се колико је огромна била опасност да све плодове победе код Куманона не изгубимо.

Немачки историчар Рикард Гише каже изречно да је “овај догађај добро дошао активистичкој партији Беча, која је гонила на обрачун са Србијом.”

Познати дипломата Балплаца, Маџар, барон Силаши, писао је у свом приказу “Пропасти Дунавске монархије” како је за време балканских ратова у бечким званичним круговима било “необузвано ратничко расположење” против Србије, нарочито војних кругова, па затим дословно пише на страни 229 ово: “Мало затим дође до чувене “Афере Прохаска”. Овај је био аустро-угарски вицеконсул у једном арбанашком одн. старосрпском граду, који су Срби били заузели. Неко време није било вести о њему; јавно мњење је узбуђивала његова судбина услед смешних басни које су се појављивале. Ишло се тако далеко, да се причало да је Прохаска толико од Срба злостављан да је чак и ушкопљен. Бечке новине, нарочито хришћанско-социјални Рајхпост, близак Министарству, беху пуне вести. Војска и Одељење за штампу Мин. спољних послова повлађивали су ову кампању, која је, по њиховом мишљењу, имала јавно мњење да припреми за рат. По мишљењу неких од њих, **та је афера могла да пружи елегантан повод за рат.**”

Сам “министар рата” (тако се звао војни министар) тога доба Ауфенберг-Комаров пише у својим Мемоарима како су тада у Бечу једва дочекали “Аферу Прохаска” да ударе на Србију. Свак је мрзео Србију и стрепио од српских успеха. “Под тим околностима сама Прохаскина афера је

поздрављена као котва спаса. По њој је аустро-угарски конзул Прохаска од стране Срба протеран или, како се говорило у почетку, позлеђен, чак усмрћен. Новине су то надувале, а власти им при томе помагале. И то у време кад је већ било доказано да не постоји озбилзна повреда државног ауторитета Аустрије. **Овај догађај даде ипак повод избора пута којим треба следити.** Право говорећи, није нико био против тога да се нађе узрок напада на Србију, која се понашала као смртни непријатељ... ”

Наслови употребљених књига гласе:

Richard Giesche, Der serbische Zugang zum Meer und die europaeische Krise 1912. Stuttgart 1921.

Baron J. von Szilassy, Der Untergang der Donau-Monarchie. Diplomatische Erinnerungen. Berlin 1921.

Auffenberg-Komarow. Aus Oesterreichs Hoeh und Niedergang. Eine Lebensschilderung. Muenchen 1921.

Ја се још једанпут дивим српској дипломатији како је могла да се искобеља из те опасности. То је била у стању јер је све тада у Србији једнако мислило и једнако патриотски поступало.

Прећи ћу преко Сарајевског атентата, који свакако не иде у прилог мојих консидација и закључака, али се он није десио у Србији (мада је саучешће српских војних кругова, иза леђа Владе, скоро поуздано).

После Сарајевског атентата настали су тешки погроми Срба у целој Аустро-Угарској, али нарочито у Босни и Херцеговини. Руља Хрвата и Муслимана инзултирала је Србе и пљачкала њихове радње. О томе данас можемо говорити не само мирније већ и објективније.

Аустриски дипломата др Родерих Гоос био је одређен од Владе Аустроиске републике да сакупи што објективније податке о предисторији Рата од 1914-1918. Он је већ 1919. издао прву свеску свога дела “Бечки кабинет и наступ Светског рата”; чак је те године изашло и друго издање, што је доказ колико се књига ценила и читала.

Ја ћу овде пренети само два кратка пасуса о прогонима Срба, које писац не само не крије, него индиректно јако осуђује.

На стр. 45. стоји: “Разјареност католичког и муслиманског становништва у Сарајеву због извршеног убиства од стране Принципа и његових саучесника доведе **29 јуна до тешких ексцеса према Србима као сународницима атентатора.**”

Стр. 47: Заједнички министар финансија витез Билински, под којим је стајала управа Босне и Херцеговине, депешира 3 јула у Сарајево. Та депеша је била “**једна врста инкриминације против државног поглавара.**” У њој изос., стоји: “Уза све друго утврђено је да су у граду, под утиском катастрофе, **појавиле се побуне и пљачкања, према којима се полициска власт показала немоћна,** чак и кад је добила помоћ оскудних трупа које су се у Сарајеву нашле.”

Толико свега преносим из књиге чији наслов гласи:

Dr. Roderich Gooss, Das Wiener Kabinett und die Entstehung des Weltkrieges. II Aufl. Wien 1919.

Српска штампа је давала о погромима детаљна обавештења; Српски народ је гунђао и спремао се за освету. Али ексцеса, које је тако жељно Беч очекивао, није било. Није се давало повода Аустрији да интервенише. Јер је национална дисциплина била велика, и свак се сматрао одговорним за оно што може целини српској да шкоди услед његових поступака.

То истиче и тадашњи дописник бечког Пресбирора у Београду Душан Лончаревић у својој одличној књизи “Постанак Југославије”, на немачком језику 1929. (та књига је више пута раније цитирана у овим делима).

Он пише тамо дословно (стр. 580): “Захваљујући националној дисциплини српског народа у Београду није ни посланику Гизлу нити иједном Аустријанцу длака са главе пресавијена; план није успео и преостао је само подругљив подсмех чија је мета био Гизл...”

Официјез Владин “Самоуправа” писала је 3. јула: “Страшно дело почињено на аустро-угарском наследнику престола у Сарајеву и његове

одвратне последице које погађају недужан српски народ у Босни и Херцеговини налажу нам да без предомишљања изнесемо праву истину о подлом злочину, чија је жртва био Франц Фердинанд и његова супруга, и да изјавимо да ми то искрено осуђујемо, али да ми исто тако осуђујемо вандализам чија је жртва српски народ у Босни и Херцеговини...”

Овде спада приказ једног малог, па ипак значајног догађаја, иза Сарајевског атентата. У дому аустриском посланика у Београду умро је тих дана руски посланик на Српском двору, Николај Хенриковић Хартвиг, велики пријатељ и заштитник Срба. Српски народ је био сав уверен да је он отрован. То се није могло доказати, и данас изгледа невероватно. Ја сам читао многа дела која су то спомињала. Нико не усваја, данас, накнадно, ту верзију, нити она има икакво оправдање. Шта би с тим Аустрија постигла? Детаљно сам о томе читао код Душана Лончаревића. У аустриском посланству се тачно знало за расположење Београда, али је посланик морао ићи на погреб хтео не хтео. Кад би изостао, онда би гласови о његовој кривици добили само потхрану. Компликација је била и та, да је посланик Гизл био војник, по чину фелдмаршаллајтнант, што значи дивизиски ђенерал.

Ево шта о томе пише цитирани Душан Лончаревић (стр. 586): “Пошто је у спроводу прошла породица преминулога, цела пажња публике која је чинила шпалир на ивицама окрете се према аустро-угарском посланику барону фон Гизлу, о коме су аустро-угарски листови писали да ће код свечаности сахране бити изложен највећој опасности за живот. Барон фон Гизл, који је био обукао гала униформу аустро-угарског генерала, корачао је на десном крилу страних посланика, у истом кораку са њима, са усправним погледом, очигледно узрујан али савлађујући се. Неко из околине (Лончаревић је био међу публиком да би спровод боље видео и тачније све саопштио) пришапну: Видите Гизла, он носи на души Хартвига. — За време целе жалосне свечаности није се нигде чуо ниједан гласан узвик против барона Гизла. Сахрана је извршена без и најмањег инцидента.”

Што је најважније, то новине нису ни саветовале, јер би се тиме поткрепила гласина о тровању. Народ је сам показао ретку дозу присебности, лојалности, памети, па у крајњој линији и патриотизма. Да је било

инсултације, рат би већ због тога настао и цело јавно мњење Европе окренуло би се против Србије.

Но рат је био неизбежан; Аустрија га је хтела по сваку цену. То саопштава некадашњи заједнички министар војни (министар рата) Ауфенберг-Комаров у мало пре цитираној књизи (стр. 256). Он каже да му начелник Генералштаба Конрад фон Хецендорф већ 3. јула 1914. ставља до знања “да ће да наступи заслужени кривични суд над Србијом.” Ауфенберг се слаже у начелу, али упозорава на могућност проширења рата, на слабу спремину војске, нарочито у погледу артиљерије итд. “Конрад је одговорио да се са свим тим мора рачунати, али да се ипак не сме пропустити моменат.”

Рат је наступио, али му Србија није дала повода, и то јој је јако подигло престиж у свету и допринело многу помоћ. Ко зна како би Србија прошла да Српски народ није био дисциплинован и под вођством мудре управе.

Она се показала мудра и код одговора на Аустриски ултиматум. Ултиматум је саставио (конципирао) високи чиновник Балплаца барон Мусулин, Хрват. Кад је стигао српски одговор, он је био запањен и у накнадној књизи својих мемоара пише (стр. 239) “**да му је српска нота одговора од 25. јула 1914. изгледала као најсјајнији пример дипломатске умешности коју уопште зна...**”

Мало пред тим пише: “Ја сам добио утисак... **да смо ми нашу дипломатску борбу са Србијом,** код које се није радило о дипломатским већ о практичним успесима, **на целој линији изгубили.** Но не само да смо њу изгубили, већ сам ја увидео да ће Монархија, ако до рата дође (за кога сам ја до последњег часа веровао да ће бити уштеђен) бити од јавног мишљења света бачена у најнеповољнији положај **захваљујући умешности српске дипломатије...**”

Књига Мусулина носи наслов:

Freiherr von Musulin. Das Haus am Ballplatz. Erinnerungen eines oesterreich-ungarischen Diplomaten. Muenchen 1924.

Сад ће увидети читаоци зашто сам ја овом одељку ставио мото из Цицеронове “Државе” о чврстини земље где је све уперено једном циљу слободе и интегритета.

То су били и последњи дани слободне Србије; после је дошао рат, онда “уједињење”. Не само да више није било националне дисциплине, јер није било ни националног заноса (само су се луди Срби осећали Југословенима), већ је шароликост народа, племена и етничких посебности само олакшанала акције изазивања и дражења иностранства, које је напослетку довело до слома Државе. Увек се у тако шароликој држави, као што је Југославија, могу међу поштене, патриотске и држави одане грађане умешати хетерогени, анационални и “антидржавни” елементи да је руше а да на њих не пада кривица. То је судба свих мешавина.

XLII. —КАД ЈЕ ПРВИ ПУТ НЕСТАЛО ЈУГОСЛАВИЈЕ

“Није гешко, мој драги брате, наћи у мирним и срећним временима људе да служе држави. Добри грађани су они који служе у временима кризе и несреће. Права слава се стиче извођењем тешких ствари; уколико су оне теже, утолико већу част собом доносе.”

Фридрих II Велики, пруски краљ, у писму упућеном 6. августа 1760. принцу Хајнриху из логора код Хоендорфа на Кацбаху.

I.

Југославија је била једанпут већ нестала, то сви знамо. Нестала је била више фактички него правно, али је у свету стварности није било. Скоро четири године је она била ван своје самосталности. За то време требало је да важи Међународно ратно право. Али пређашња Југославија је била расцепкана и подељена између више суседних држава. Скоро половину територије заузела је једна злочиначка творевина, највећа ругоба новог века, под именом “Независне државе Хрватске”. Једна “држава” која није постојала пре Другог светског рата.

Цело то доба и сву ту владавину комунисти обележавају као “окупацију” од стране непријатеља. По Међународном праву је тако морало да буде; према пракси и стварности тако није било. У највећем делу пређашње Југославије Немачка је установила “трајна” правна стања. Она је сама анектирала један део територије, препустила друге делове анексији Италије, Маџарске и Бугарске, а само приближно једна трећина територије преостала је као прави окупациони предео под називом Србија.

Све што се ту дешавало, осим самог назива (који је од Немаца био наметнут), све је било легално, сходно одредбама Међународног ратног права. Све што се догађало у другим деловима раније државе, све је било илегално, противно међународном поретку.

Нарочито су биле легалне власти одн. домаћи органи који су на територији Србије деловали. У ствари они су претстављали продужење ранијих власти као што међународни поредак претпоставља. Врховна управа, нарочито Комесарска управа, била је састављена тачно по духу и слову

Међународног права. Она је морала постојати, и она је образована сходно том праву. Ја сам у Предговору прве књиге овог дела говорио како је до ње дошло и како је та Управа образована, па не желим то да понављам.

Нису се нпр. образовала српска министарства или ма каква друга надлештва, већ се продужио рад у југословенским надлештвима са продуженим редним бројевима. Сви службеници који су били постављени раније, у Југославији, сматрани су легалним и легитимним. Није се чак питало ко је Србин, Словенац или чак Хрват. И ја сам у Министарству саобраћаја имао шефа Санитета Хрвата. Ту се показало и великодушје српско и осећај легалности ако не и привржености држави.

У Србији је, сходно међународном поретку, остао формално и континуитет владоца. Његове слике су се налазиле у свим надлештвима, и за њега су јавно узношене молитве у црквама, укључивши ту и Банат. Не само то: лично сам слушао после литургије ону познату молитву за краља и отачество, где се, певајући, моли Бог да му даде “побједу над супостати”, победу над непријатељима. И то се пева у окупираној Србији под Немцима! Краљ, разуме се, није имао утицај па ток државних послова, јер није био у земљи. Али га се нико у Србији није одрекао нити његову легитимност оспоравао. Мандат првој Комесарској управи дали су Немци, али под сликом краља Петра II (то сам изнео детаљније у Предговору I књиге).

Понављам да је то била легална управа, а друге су биле илегалне, протуправне управе; и у Македонији, и у Словенији, и у Црној Гори, и нарочито у криминалној “држави” Хрватској.

Службеници у Србији нису погазили заклетву дату Краљу, а ни самој Држави у колико је нешто од ње остало. Они ни по каквом закону не могу да буду стављени под одговорност за колаборацију са непријатељем, док сви остали службеници у поменутих деловима Државе морају најпре кривично одговарати за гажење заклетве и за колабоарцију са непријатељем.

Разуме се да појединац може и у Србији да одговара, јер је прекорачио степен колаборатерства, јер је био издајник, агент окупатора, пропагатор његових идеја итсл. То су засебна дела која погађају само појединце.

Било је несумњиво и у Србији сарадње тесније и јаче него то међународни поредак предвиђа и него то национална част дозвољава. Било је нпр. писања у корист окупатора, глорифицирање његово и јасна жеља да он победи. Сам ђенерал Недић је држао говоре које му ја нисам ни онда одобравао нити сад одобравам. Ишао је даље него је то било потребно. Кад је од мене, као комесара Министарства саобраћаја, тражено да говорим на радију, ја сам то одсудно одбио. И данас су у емиграцији два бивша комесара (Душан Пантић и инж. Милослав Васиљевић) који ће то бесумње потврдити. Једини сам ја био тај који је одбио да говори и да пише, па зато могу сад то да изјављујем.

За Србију постоји, срећом, архива Гештапоа, коју је садашња југословенска власт откупила. Иако је на основу ње пронашла многе своје непријатеље и казнила, ипак је та Архива драгоцену да се неправедно оптужени оперу. Јер истина ипак на крају побеђује.

Политички је “колаборација” у Србији била једнако неопходна као и правно. Јер су Немци отворено говорили да ће поделити Србију између суседа, који би јамачно извршили масакар Срба, као у Хрватској и Маџарској. А нико се из тих земаља не би спасио. Међутим, спашено је близу пола милиона људи захваљујући српским властима, у првом реду Комесарској управи (јер је за њено време придошло највише избеглица). И народ Србије се показао величанствен. Иако он није имао довољно хране за себе, без роптања ју је делио са несрећним избеглицама. Когод је дошао, свак је братски примљен, и Словенци, и поједини Хрвати. Нико никога није питао ко је.

А у Хрватској су убијани на најзверскији начин сопствени грађани, којима је јавно прочитана пресуда тоталног истребљења. И кад наши Југословени (о другим прикривеним “Србима”, у ствари антисрбима не говорим) стављају у исти ред Недића и Павелића, његову управу и усташе, онда показују јасну и недвосмислену жалбу што је уопште остало у животу Срба западно од Дрине.

Ово је требало рећи, јер се те ствари слабо или никако правно не знају, а разна лица која треба да сама одговарају за своја издајства, то другима пребацују.

Тако нпр. бивши командант Жандармерије у окупираној Србији пише целу књигу против претседника окупаторске владе поч. ђенерала Недића (док се др Крњевић, бивши потпретседник Краљ. Југословенске владе, грли са главним убицом Срба Артуковићем); тако новинар и Гебелсов сарадник за време Окупације из Хановера проглашује колаборатером првог комесара Министарства саобраћаја, који је једини дао оставку за време Окупације, пре него су Немци убили иједног Србина и иједног Јеврејина у Србији. Он је дао оставку што Хрвати убијају Србе а Немци то не спречавају. Па ипак тај новинар (ранији глорификатор Совјета и комунизма) пребацује овоме комесару кривицу за убиство Срба у Србији!! Разуме се да је онда његов наследник армиски ђенерал Ђура Докић бар двадесет пута кривљи, јер је толико дуже био министар саобраћаја и убиства су вршена за његово време. Сви су криви, само не Гебелсов сарадник из Хановера. Овај је чак себе прогласио за судију у тим стварима. Један књижевник и ранији уредник српских новина, који је од јула 1941 до фебруара 1942 био у партизанима и носио петокраку, води закулисно читаву кампању против бранилаца Срба у емиграцији, преко револверске штампе. Други један сарадник Италијана, како их је претставио народни посланик Војислав Ненадић у паришком листу “Синдикалист” за април 1959. лице које су Италијани хранили, облачили и оружали, назива овог комесара Гаулајтером.

У окупираној Србији су гаулајтери били Немци; уколико се то може рећи за једног Србина, онда је то био поч. ђенерал Недић, јер гаулајтер значи “вођа провинције”. Ако је пак то ђен. Недић био у Србији, онда је исто тако то био Љубомир Вуксановић у Црној Гори, кад су ову, после капитулације Италије, окупирали Немци. О томе аутентично пише лични Хитлеров изасланик Нојбахер у књизи: Hermann Neubacher, Sonderauftrag Suedost 1940-1945. Goettingen 1956. — Он тамо описује (стр. 151) колико се старао да обједини акције “белих” (“великосрпских”) и “зелених” (“аутономистичких”) Црногораца, али каже да му то испочетка није никако пошло за руком. Вођа белих био је “елефантоидни колос, адвокат из Андријевице Љубомир Вуксановић”, кога је издало стрпљење, па је казао Нојбахеру: “Не иде више

тако, Господине Министре, Ви не знате још нашу земљу. Обесите неколико њих...” Ја сам намерно дозволио пре да изгубим престиж него да то учиним, тим пре што нисам за то имао ни воље ни легитимације...” “Бели и Зелени се сјединише у новембру (1943), и образоваху своју Народну управу под претседништвом Колоса. Љ. Вуксановић напусти у јесен 1944 земљу са својим трупима...” (и погибе од савезничке бомбе у Аустрији).

Ја лично не сумњам у патриотизам Љ. Вуксановића, нити га сматрам мањим Србином од ђен. Недића (као што ни Недића не сматрам мањим Србином и патриотом од ђен. Михаиловића), и никад ми не би на памет пало да о овим стварима пишем да нисам изазван. Истина ће и онако доћи на видело без обзира на самохвалисања и претње појединаца.

У многим крајевима су Срби, осуђени на пропаст, сарађивали са окупатором, и скоро нигде нису напуштали своје националне идеале, нити су желели победу непријатеља и били њихове слугерање.

Само што опет понављам, управа у Србији је била легална, у Црној Гори илегална. Недић је могао бити легални гаулајтер, а Вуксановић илегални. А такође су били илегални и сарадници немачког гаулајтера сви који су му следовали, па и сам клеветник бивши поштар.

То је интересантна и симптоматична ствар да лица која нису била у Србији, него под анексионом влашћу непријатеља, и која су са тим непријатељем тесно сарађивала, замерају онима у Србији што су сарађивали.

II.

Иако је Србија била засебна територија под немачком окупацијом, никад се ни њени управљачи ни њени становници нису били одрекли Југославије. Вероватно су многи били огорчени на пређашњу државу и никад за њу не би дали свој глас (то знам из личног контакта са многим виђеним Србима под Окупацијом), али формалне анатеме на Југославију није било. Још мање би се могло говорити да је ико, иједан једини човек у тадашњој окупираној Србији, био задовољан са њеним границама. И огромна се неправда чини поч. ђенералу Недићу кад се каже “Недићева Србија”. Ја сам с њим више пута говорио о границама Српства; могу уверити читаоце да је он у том

погледу био толико екстреман, да му ни ја нисам одобравао. То је осуство сваког пијетета импутирати Недићу ратне границе Србије. Колико се он само борио да му се Срем придружи; то је било скоро готово да га није осујетио немачки посланик у Загребу Каше.

Ни Југославија као држава, ни југословенство као државна идеја, нису ништа трпели од Срба за време II светског рата. Али су непријатељи Срба са свих страна ту идеју учинили немогућом и апсурдном, за Србе више неприхватљивом. То је главно што се хтело у овом одељку рећи!

XLIII.— НАГРАДА ЗА ИЗДАЈУ ЗЕМЉЕ.

Proditores ctiam iis quos anteponunt invisi sunt.

Tacitus, Annales, I, 58, 34.

Издајице презиру и очи којима услуге чине
(у чију корист издају врше).

Ми смо у другој књизи казали да ни најмање не замерамо Хрватима што су учинили издају над земљом којој су припадали. (Друго је и сасвим засебно питање злочина). Али извршена издаја онемогућује више заједнички живот, враћање у исту заједницу. Иначе се морални постулати газе, и заједнички живот ставља на лажну и етнички немогуће основе.

Оно што је са Хрватима урађено у другој Југославији, то чини целу заједницу апсурдном, поткопава све њене моралне темеље.

Хрвати су не само поново примљени у ту заједницу без икакве казне и покре, већ су чак за своју издају награђени више него можда иједан победник Европе. Они су добили нове територије које никад нису припадале Хрватској и које делимично чак желе да враћају Италији (нпр. Влахо Раић), они су у земљи уједињени у огромној већини у једну “републику”, у једну федералну јединицу, на чело целокупне државе је дошао Хрват Јосип Броз, добили су командне и кључне положаје у војсци, итд.

Г. Радоје Кнежевић је више пута писао да је, захваљујући 27. марту, Југославија добила Истру, Ријеку, Задар, Ластово итд. То може да се прими. Но Хрвати нападају стално 27. март и једнако су му мало захвални као и Србима уопште, па чијим је жртвама све то постигнуто.*) У једном чланку једног канадског листа под насловом “Награђују ли издани издају”, чланку

---

*) Али, ако је то повећање територије последица 27. марта, онда је још пре последица тога хрватска издаја и убиство неколико стотина хиљада Срба.— Даља последица распарчавање Србије и преузимање целокупне власти у Југославији од стране Хрвата може такође да се 27. марту припишу.

који се приписује пок. Адаму Прибићевићу, палазе се и ова два става (не можемо све цитирати):

“...А за што би Хрвати добили Задар, Кварнерска Острва, Ријеку, Истру и Словенци Приморје и део Горице, да Југославија није, услед 27. марта 1941. г. постала савезник победника?

У толико мање, што се показало да се хрватски део војске није хтео борити против нападача и тиме скратио временску дужину могућности отпора, коју је југословенска влада била пропачунала на месец дана...”

Пок. претседник Рузвелт је казао да Хрвате треба ставити под старатељство, а они добивају повећану територију и свога човека на челу свих народа Југославије, па чак и свих Срба за које је Рузвелт изречно казао да им треба вратити слободу. Срби се сви, као укупан народ, стављају под туторство човека који их мрзи више него икаквог непријатеља на свету, стављају се под неограничену власт Хрвата из Кумровца Јосипа Броза. Он има над њима јих *jus vitae necisque*, он је тај *jus vite* нецискве вршио над њима безобзирно више година. (Овај стручан израз у српском преводу гласи: Право живота и насилне смрти.)

Да ли може држава начињена на таквим основама имати трајност? Неће ли то бити мамац и путоказ свим осталим народима како да поступају ако хоће да имају од међународних сукоба користи а не штете?

Јер, да је “Осовина” победила, остала би самостална Хрватска до Дрине и Земуна, и мала Србија на истоку. А пошто су пропали савезници Хрватске, то ова добива још већу територију и власт над целим српским народом.

Место да плаћа ратну штету, она добива ратну штету. Целокупна количина те ратне штете иде њој у прилог (углавном за бродоградилишта на Ријеци).

Ово су ствари нечувене у историји света, ствари које не може да схвати никакав нормалан мозак. Али ствари које су се заиста десиле. И све као последица Југославије.

XLIV.— ИНТРИГЕ ПРОТИВ СВОЈЕ СОПСТВЕНЕ ДРЖАВЕ.

Vera rediv facies, dissimulata perit.

Petronius, Satyric. 80.

Право лице му се враћа, а притворено се губи.

I.

Једну хетерогену државу прати увек опасност да њене мањине одржавају везе са националним језгром ван границе. Обично се чак то језгро налази одма иза границе, па је контакт тим лакши. Уколико овај контакт доводи до тенденције цепања сопствене државе и анексионих тежња суседне, ту ова прва држава не може да буде равнодушва. Границе се будно пазе, у респективном пределу се грађанске слободе ограничавају, мотри се на сваки корак становништва, стање је једном речју напето и непогодно за развијање нормалних државних функција.

То је недостатак хетерогене државе који она мора да трпи, с којим мора да рачуна. Ове појаве су постојале у свим историским периодама (мада су се раније верски опредељивале) и код свих мешаних држава.

Али се код вас, у првој Југославији, појавио случај који једва има преседана у историји (извесне сличности има са једновременим покретом Словака у Чехо-Словачкој). Појавио се случај не да су мањине апелирале на страну помоћ, већ и једна од три главне компоненте Југославије, која је била у њој претстављена и својим именом (Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца) и која је имала да постане један од њених најснажнијих одбранбених фактора. То су Хрвати, као што је већ наговештено.

Они су тражили Југославију. А кад је ова створена, већ сутрадан почели су да је пањају у иностранству и да траже савезнике против ње. При томе се нису ограничавали на једну или две државе, већ су апелирали на сваку која би могла да се против Срба обрне. Нису се обзирали ни на политичке и друштвене системе: свак им је био добродошао као противник Срба.

Овде није реч о емиграцији, којој ће се посветити засебно третирање, већ о политичким личностима и покретима који су остали у земљи, и који су место парламентарне трибине у земљи изабрали за своју политичку делатност интригирање против легалне власти саме земље и тражење савезника против ње свуда по свету, чак и тамо где би Срби нормално могли да буду пријатељи а Хрвати непријатељи те државе и тога народа.

То су радили читаво време постојања прве Југославије, од 1918. до 1945., то су радили и кад су били у опозицији и кад су били на власти (претстављени у влади). То су радили за време мира и за време рата. Увек и вазда: Јер је њима важна била само њихова Хрватска, а у колико су понекад прихваћали оквир Југославије, то су чинили само онда ако је у том оквиру било погодније радити за Хрватску. (Кад су били на власти, имали су и посебне легитимације да тако поступају, имали су и средства да то лакше обављају: паре, дипломатске пасоше, превозна средства итд.) Једном речју, знали су шта хоће и то су обављали без икаквих обзира према икоме, а најмање према својим српским партнерима (најпре опозицији Диктатуре а после самој Диктатури).

Разуме се да се није све дознало шта су они радили, нити ће се икад дознати. Те се ствари раде сасвим поверљиво и она друга страна на коју су Хрвати апелирали има још више интереса да то остане тајна него што имају сами Хрвати.

Много тога се ипак дознало. Али то није саопштавано јавности, јер свака диктатура сматра да она једина претставља народ и једино она има да се о свему стара. (Зато тако бедно и свршава свака диктатура.) Поверљива акта прве Југославије (и дипломатска, и војна, и полициска) узели су били Немци, а даљу судбину не знам (нека су можебит и пропала за време првог бомбардовања Београда). Из њих ће се директно једва нешто саопштити (јер је и садашњим газдама Југославије стало да се то не дозна).

Но ипак понешто допре у јавност, највише преко мемоара личности које немају дипломатски карактер или које су раније умрле. Као карактеристика поступака то је довољно; као доказ да се тако нешто збивало ови подаци су савршено довољни.

Ја то нисам раније прикупљао нити је овај одељак био предвиђен у првобитном плану књиге. Доцније сам увидео колико овакви подаци доприносе основној идеји књиге, па сам их накнадно приличан број сабрао (доста њих веома симптоматичних).

II.

Нарочито су извесни подаци из Мемоара г. д-ра Владка Мачка, ранијег првог потпретседника а од 1928. претседника Хрватске сељачке странке, дали повода да се ове ствари ту скоро у српској штампи претресу. Мемоари су изашли у Њу Јорку 1957. на енглеском језику, са мало заводљивим насловом “У борби за слободу”, (IN THE STRUGGLE FOR FREEDOM, Robert Spellers and Sons, New York 1957. 280 strana.) Врло су брижљиво приказани у целокупној српској емигрантској штампи, и одатле ће се нешто превести.

У чикашкој Слободи за април 1958. дао је веома опширан приказ главни уредник и ранији југ. министар-претседник д-р Божидар Пурић (у више наставака). У броју од 1. априла стоји и ово. “Радић ће позвати почетком фебруара 1919 у Загреб делегате из свих места Хрватске и Славоније. Ту ће прокламовати Неутралну независну хрватску сељачку републику и за њу скупити 260,000 потписа, које је требало упутити Конференцији мира у Паризу.”

Сад молим лепо читаоце да мало застану: Свега два месеца иза конститутивног акта Државе (Првог децембра) Хрвати сабирају преко четврт милиона потписа мушких пунолетних грађана да ту исту државу минирају, да је минирају преко иностранства. То је много више потписа него је износило цело биначко тело тих “краљевинах” до тог времена.

Под тим и таквим ауспицијима је рађана Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Трбало је бити сасвим велики оптимиста или чак сањалица па веровати у њену будућност! У својој Реторици казао је Аристотел: “Нашавши почетак, лако је ићи до краја!”

У приказу исте књиге из пера г. Косте Ст. Павловића у торонтском часопису “Братство” за јуни-јули 1958. преноси се овај исти податак са

ознаком да се налази на страни 81 Мачекових Мемоара. Па затим тамо стоји: “Радић одлази у Лондон (стр. 97), па у совјетску Москву (98), да тамо поткопава темеље своје државе. Пернар и д-р Крњевић одлазе у Берлин да протестују што је Југославији дозвољено да буде заступљена на XXV заседању Инггерационалне уније (стр. 120), Кошутећ одлази у Сједињене америчке државе (134).”

Ја нити имам књигу д-ра Мачка нити знам енглески, но не сумњам да је овде све тачно пренето.

Истоветан приказ одн. превод дотичних ставова из књиге дра Мачка доноси и хрватски часопис “Кроациа Прес” из Њу Јорка, број 181-182, где још стоји да је Меморандум са 260 хиљада потписа “успјело послати Мировној Конференцији у Паризу преко италијанске војне мисије у Љубљани.”

Док је Србија одбијала да прихвати Лондонски споразум, који јој даје пола Јадранске обале, да не би крњила Хрвате, дотле ови користе Италију да поткопавају нову државу, и своју и српску!

III.

Књига Мемоара дра Мачека дала је повода и српској страни у емиграцији да не само пренесе и нагласи његове горње наводе, него да изнесе и још неке које је др Мачек прећутао или само навлаш споменуо. Тако је нпр. у једном југословенском листу који се штампа ћирилицом у Канади, у броју од 22. маја 1958., неки мени нажалост непознати одличан писац Ђорђе Петровић (уколико му је то право име) дао опширан приказ “Аутобиографије д-ра Влатка Мачека” и том приликом се дотакао свих ових питања. Ја ћу дословно пренети из његовог ванредно интересантног приказа поједине делове, пребацујући на њега и одговорност за тачност коју нисам могао утврдити, али која изгледа несумњива.

Г. Ђорђе Петровић пише изос. ово:

“.. Међутим, од оног значајног дана 1918 године кад је проглашено уједињење Срба, Хрвата и Словенаца у јединствену државу, претставници Хрватске сељачке странке сматрали су да заједничку државу са Србима и

Словенцима не могу да признају за своју. Охрабрени изборним победама у срезовима са претежним хрватским становништвом, вођи Хрватске сељачке странке су у току две деценије настојали да односе између Срба и Хрвата реше углавном на следеће начине: **покушајима да једно унутрашње југословенско питање претворе у међународни проблем, тежњом да за хрватске националне циљеве заинтересују велике силе, укључујући Совјетски Савез**, стварањем од питања односа Срба и Хрвата главни унутрашњи проблем у Југославији, бојкотовањем рада Народне скупштине у Београду, склапањем привремених споразума са опозиционим или владајућим странкама, и на крају споразумевањем са једним претставником југословенске монархије. Из књиге г. Мачека произилази да **су сви ови у ствари тактички потези служили једном циљу: независности Хрватске.**”.....

“Један од типичних примера у раду Хрватске сељачке странке јесте пут Стјепана Радића у Москву 1924 године. Г. Мачек каже да је Радић кренуо у Совјетски Савез у нади да ће тамо наићи на боље разумевање хрватског проблема него што је то био случај за време његовог пута у Француску и Британију. По Радићевом повратку из Москве, где је боравио са Аугустом Кошутићем, г. Мачек наводи у својој књизи да му је Радић рекао да у Совјетском Савезу ништа није постигао “јер комунисти неће савезнике него слуге”. То је све што г. Мачек износи о овој авантури Стјепана Радића и странке на чијем се челу налазио. Међутим, Радићев пут у Москву није био баш тако једноставан и није се завршио на Радићевој изјави коју је г. Мачек изабрао да помене. У једном говору у Народној скупштини, Павле Радић је изнео да је 3 августа 1924 године у Загребу одржан састанак народних посланика Хрватске сељачке странке на коме је Стјепан Радић поднео извештај о своме путу у Совјетски Савез и предложио да Хрватска сељачка странка приступи комунистичкој Сељачкој интернационали, чије је седиште било у Москви и на чијем се челу у својству претседника тада налазио совјетски комесар за пољопривреду Смирнов. Народни посланици Хрватске сељачке странке усвојили су Радићев предлог. Скоро истовремено са овим састанком Хрватског народног заступства, Радић је на једном збору изјавио да му је совјетска влада — преко Чичерина — совјетског министра иностраних послова — обећала да ће пружити помоћ Хрватима ако буду

угрожени. “Под таквим околностима”, додао је тада Радић, “ми ћемо се свом својом снагом супротставити владавини Београда.” Зашто је Совјетски Савез рачунао на Стјепана Радића и Хрватску сељачку странку? Радићев пут у Москву, његово хваљење подршком совјетске владе, и бесомучна борба коју је водио против Београда, подударили су се са необично значајним догађајима који су се тада одигравали у Совјетском Савезу. Стаљин је 1924 године одржао на Свердловском универзитету у Москви низ предавања о принципима лењинизма, од којих је једно било посвећено националном питању. У томе предавању, Стаљин је недвосмислено истакао да је “национално питање део општег проблема пролетерске револуције” и да лењинизам “признаје постојање притајених револуционарних способности покрета за национално ослобођење.” Те исте године од 17 јуна до 8 јула, дакле више од месец дана пре него што је Радић тражио од своје странке да приступи комунистичкој Сељачкој интернационали, у Москви је одржан Пети конгрес Коминтерне на коме је много говорено о Југославији. У реферату о националном и колонијалном питању, Дмитри Мануилски је истакао да је Југославија империјалистичка творевина која је састављена од више варода. Осврнувши се на појављивање струјања међу радницима и сељацима која су била усмерена у правцу стварања странака са релативно радикалним програмима, Мануилски је рекао да се на основу тих тенденција “стварају чисто сељачке странке као што је на Балкану Радићева Хрватска републиканска странка, чији се утицај осећа и ван Хрватске.” У вези с тиме, Мануилски је оштро критиковао гледишта тадашњег вођства Комунистичке партије Југославије, које је сматрало да је национално питање у Југославији уставно питање и да у Југославији постоји један народ. Подвукавши да је Југославија вишенародна држава, Мануилски је указао на то колико велики значај има национално питање по Комунистичку партију Југославије. После реферата Дмитриа Мануилског, Пети конгрес Коминтерне усвојио је Резолуцију о националном питању у Југославији, у којој је речено: “Национално питање у Југославији није уставно питање и стога га не треба изједначавати са питањем ревизије устава... Пошто у Југославији постоји масовни покрет против националног угњетавања у свим његовим формама за самоопредељење... због тога се општа парола народа за самоопредељење, коју истиче КПЈ, мора изразити у форми издвајања Хрватске, Словеннје и

Македоније из састава Југославије и стварања од њих независних република.” ..

Коминтерна се није задржала само на Резолуцији о националном питању у Југославији, коју је донео Пети Конгрес. Неколико месеци касније, Стаљин је у Југословенској комисији Извршног комитета Комунистичке интернационале одржао свој познати говор О НАЦИОНАЛНОМ ПИТАЊУ У ЈУГОСЛАВИЈИ. Стаљин је том приликом оштро замерио вођству Комунистичке партије Југославије што потцењује унутрашње потенцијалне снаге које се крију у покрету Хрвата за националну слободу и тражио да се у национални програм Комунистичке партије Југославије унесе “специјална тачка о праву нација на самоопредељење све до државног отцепљења”. После овог Стаљиновог говора, Пети проширени пленум Извршног комитета Комунистичке интернационале донео је опширну Резолуцију о југословенском питању, у којој се у једном поглављу каже следеће: “Став КПЈ према сељачким партијама и организаацијама не сме никада бити индиферентан. Скроз је погрешно гледиште да су такве сељачке партије, као например Хрватска републиканска сељачка странка, само буржоаске партије са којима ми немамо ништа заједничко осим да се против њих боримо... Уколико ХРСС заиста ради на спровођењу своје раније платформе, она у суштини делује у прогресивном правцу и КПЈ има разлога да је у томе и даље помаже и присиљава да иде и надаље напред”.

С обзиром на наведене ставове Мануилског, Стаљина и Коминтерне, Радић је имао много основа да рачуна на подршку совјетске владе, која му је указана. Било би погрешно закључити да је Радић био комунист или да је Хрватска сељачка странка била комунистичка. Занесен својим панславизмом и русофилством, који су чинили једну од важних идеолошких смерница Радићевих нејасних погледа на друштво и политику, он је тражио **савезника** и **нудио се за савезника свакоме ко је био против Београда**. Пошто ни у Француској ни у Британији није наишао ни ка какву подршку, Стјепан Радић и Коминтерна нашли су се 1924 године на заједничком плану борбе против Београда. У својој политичкој кратковидости Радић је, као и г. Мачек у својим каснијим преговорима са Италијанима, Мађарима и Немцима, сматрао да слабећи Београд јача хрватске позиције. Међутим, то је била трагична заблуда која је Југославију стајала много а Хрвате можда још и више. ...”

У чикашкој “Слободи” од 10. јануара 1959. износи публициста М. Вуковић-Бирчанин делове извештаја тадашњег миистра унутрашњих послова Б. Максимовића о активности Стј. Радића и ХСС 1924. године. Изос. тамо стоји:

“...Председник ХРСС бавећи се са својим секретаром Кошутећем дуже времена у иностранству отишао је у Москву и пријавио своју странку у Сељачку Интернационалу, ма да је знао да је Сељачка Интеонационала творевина и орган комуниста.....”

“...Ослањајући се на своје везе с Комунистичком Интернационалом, претседник ХРСС на седници народних посланика своје странке од 23 октобра 1924 у Загребу дао је изјаву, а потом је и публикувао: “Совјетска влада дала ми је преко Чичерина обећање да ће нам дати своју помоћ ако будемо угрожени”.

У истом смислу те акције противу наше државе протумачен је и тајни одлазак потпретседника ХРСС Мачека у бечку Совјетску амбасаду ноћу и кришом. То исто важи и за одлазак у Беч и тајни боравак у Совјетској амбасади секретара странке Кошутећа 19 октобра 1924, то све показује да је рад вођства ХРСС зависио од туђинских упуштава.....

Са Унутрашњом Револуционарном Македонском Организацијом и њеним претставником Тодором Александровим ХРСС је преко свога претседника одржавала везе у циљу насилног отргнућа Јужне Србије од наше Краљевине, о чему постоји писмо Тодора Александра од 6 октобра 1922 као и признање претседника ХРСС на његовом састанку 5 августа 1923 у Бечу, са Даскаловим.

Исто тако претседник ХРСС признао је везе са Тодором Александровим у свом чланку “Тодор Александров и ХРСС” који је обелодањен у “Балканској Федерацији” број 23 од 15 августа 1924 и у чланку саопштио да те везе у будуће прекида, јер да је Тодор Александров заузео непријатељски став према Совјетима. После тога чланка је ускоро Тодор Александров и погинуо. ....”

IV.

И један Хрват, ивж. Мирко Филиповић, члан ХСС, дао је на једном предавању у Брислу крајем 1958 доста нових података ове врсте. Говор му је објавио канадски “Хрватски Глас” 5. јануара 1959. Тамо стоји да је Радић слао Конференцији мира Меморандум преко Француске мисије у Загребу (то неће бити тачно; он се стиди што су се Хрвати служили италијанском мисијом); онда спомиње неку Изјаву послату Вилзону пред почетак Конференције Мира “са 157,669 хрватских потписа” против Краљевине СХС итд. Затим изречно пише:

“У сијечњу 1930, Хрватско Народно Заступство предаје меморандум Друштву Народа у Женевн, у којем упозорава на стање у Хрватској. Средином травња 1931 г. проф. Ајнштајн, на приједлог подпресједника ХСС инж. Кошутића, упућује апел цијеломе свијету у име Лиге за људска права, у којем упозорава ка злочинства која се у Хрватској проводе у име апсолутистичког краља Србије. Мјесец дана касније др. Крњевић предаје Друштву Народа захтјев хрватског народа за абдикацију краља Александра и захтјев да се у Хрватској проведе право самоодређења.....”

V.

Радић је после умро, али сличне акције нису престале. Формално је настало оно што је народни певач једном приказао: Што пропусти Дели Радивоје —, То дочека Старина Новаче. Што је пропустио Радић, наставили су д-р Мачек и д-р Крњевић.

Д-р Мачек није, колико је мени познато, ишао у иностранство, бар не на дуже време. Али су њему на ноге долазили страни емисари, и то оних земаља које није походио био његов претходник Стјепан Радић. Док је Радић живео, у Европи су значиле само Енглеска и Француска, а на Истоку Русија. Зато се он њима обраћао. После његове смрти, тежиште европских снага прешло је на друге државе, и д-р Мачек је преговарао са овима.

Извесне (не све) податке о овој Мачековој активности имамо у случајно сачуваном Дневнику италијанског министра спољних послова грофа Ђана.

Но и пре тога ћемо овде навести извесне податке г. Косте Ст. Павловића у реченом приказу Мемоара г. д-ра Мачка. Ту стоји (Братство, број 48-49, стр. 27): У лондонском Њус Крониклу од 16. августа 1939., две недеље пре почетка Другог светског рата, отштампана је изјава коју је д-р Мачек дао енглеском новинару Харисону а која дословце гласи: “Ако Срби крену лево, ми ћемо морати десно. Ако они крену десно, ми ћемо лево. Ако дође до рата, ништа нам друго неће остати но да идемо на супротну страну оне коју Београд буде подржавао.” Ту своју изјаву г. Мачек сада “прећуткује”.

Али сам признаје да су с њим хватали везу гроф Ћано (стр. 187) и Мителмахер, дописник Немачке новинарске агенције (220).

Гроф Ћано је оставио у својим Дневним забелешкама подоста података о свом споразумевању са Мачеком преко трећих лица. Ја ћу овде навести само неке од тих Бележака Ћанових, а ко жели може да их чита укупно, јер су издате на свим светским језицима. Мени је доступно француско издање, из кога ћу те забелешке превести, не наводећи стране, већ само датуме, јер су Белешке поређане хронолошки, Књига гласи:

Compte Galeazzo Ciano. Journal Politique 1939-1943. Traduction française integrale par S. et S. Stelling-Michaud. Neuchatel. S. a.

9. марта 1939. пише гроф Ћано: “Кад сам био у Београду, на једном лову са кнезом Павлом, упознао сам се са једним Хрватом, маркизом Бомбел, кога су ми описали као џентлмена који живи на селу, пријатеља Кнежевог и великог ловца. Данас сам га примио у Риму; мислио сам да се ради о чисто куртоазној посети. Место тога он одма поче да говори политички и изјави да је тајни агент Мачков. Он ме забављао односима између Хрватске и Србије и изјавио је да је јаз који дели ове земље тако дубок да он чини одсад немогућом сваку идеју помирења... Ако би једног дана мобилизација ставила у руке Хрвата оружје, пушке би се одма окренуле против Срба. Идеал Хрватске је једна аутономна краљевина са италијанским владоцем или још боље персонална унија са Краљем” (италијанским).

20. марта 1939: “Примио сам инжињера Карнелути, Мачковог емисара. Он је по пореклу Италијан; брат му је доскора био у нашој конзуларној служби. Он је био јако узрујан у почетку и са достојанством ми је

препоручио тајност, јер се “ради о његовој глави”. Ја ћу резимирати једном примедбом што је рекао. Једном речју: Хрвати су протунемачки расположени, али су готови да се баце у наручја Берлина ако их ми одбијемо, само у једном циљу: да би се ослободили тираније Срба. Он је поновио исти програм који ми је изложио Бомбел... стварање једне хрватске републике повезане с нама, пактом савеза сличним оном који имамо са Арбанијом...”

30. марта: “Примио сам Бомбела. Он доноси нове жалбе Хрватске. Процес разлаза се развија убрзаном брзином лавине... Он је хтео личан контакт са Павелићем...”

5. априла 1939: “Видео сам такође Бомбела, који је имао задовољавајући састанак са Павелићем. Враћа се у Загреб, где ће говорити са Мачком; онда ће се вратити у Рим да утврди суму нашег финансиског доприноса за акцију пропаганде...”

18. маја: “Карнелути, Мачков изасланик, жели да сазна о нашим разговорима и евентуалним ангажманима са кнезом Павлом. С наше стране ништа измењено, јер Београд није донео никакву формалну одлуку да приђе Осовини. Он ми онда ово саопштава: 1. Мачек не намерава више да начини неки споразум са Београдом; 2. Он опет предузима своју сепаратистичку акцију; 3. он моли за зајам од 20 милиона динара; 4. за четири месеца, ако захтевамо, он ће дићи устанак...”

26. маја: “Састанак са Карнелутијем који се вратио из Загреба. Он потвођује чврсту одлуку Мачкову да одбије сваки споразум са Београдом и да припреми устанички покрет. Ми смо се сложили и фиксирали један вербални-процес на следећи начин: 1. Италија ће финансирати са 20 милиона динара хрватски Мачеков устанак; 2. он се обавезује да припреми револуцију у року од шест месеци; 3. он ће одма позвати италијанске трупе да осигурају мир и ред; 4. Хрватска ће се прогласити независном државом, у савезу са Римом; она ће имати своју сопствену владу сем министарства спољних послова и народне одбране, који ће бити заједнички са Италијом; 5. Италија ће моћи да држи оружане снаге у Хрватској, где ће имати једног генерала као у Арбанији; 6. у догледном времену размотриће се могућност личне уније. Дуче је прочитао процес-вербал и одобрио га је. Он само жели да га Мачек

лично потпише. У том циљу сам га ја послао сигурним путем у Загреб. Следеће недеље ће се исплатити суме у Цириху...”

VI.

Нису само са Италијом намигивали и преговарали вође Хрвата у Југославији, већ и са Немачком иза леђа Срба и Италијана. О томе се такође из тајних архива нешто помаља на светло. На основу оваквих архивских података саставио је Немац Х. Нојмахер једну студију под насловом “Немачкојугословенски односи уочи последњег рата” која је једним делом публикована у минхенској “Искри” за 20. децембра 1960 (божићни број).

Тамо изос. стоји: **“Да су Хрвати стварно тражили тајно приближење Немачкој, произлази из бројних аката Министарства спољних послова.** Пре “Споразума” у августу 1939. др Мачек је пратио са све већим немиром и бригом приближаваље Београда и Берлина одн. Рима... У критичним данима после Пуча **тражио је савет Берлина за своје држање...**” Нојмајер цитира један акт берлинског Министарства спољних послова Посланству у Београду са порукама за дра Мачка. **“Одговарајући на његова питања која су до нас дошла разним путевима** какав му савет можемо дати... Ако би он послушао наш савет, ми желимо да останемо с њим у вези; ту везу он са своје стране мора да обезбеди са одговарајућим посредницима...” Итд.

Има оваквих пасуса више; као илустрација доста је и овај један наведени. Мачек, вођа Хрвата, тражи од Немаца савет за своје политичко држање у самој земљи. У свакој нормалној држави то би био довољан и обавезан разлог за државног тужиоца да поднесе тужбу за велеиздају и да окривљеног ухапси.

VII.

И југословенски министри хрватске народности у екзилу гледали су само на хрватске интересе, и иза леђа Срба и српских министара подупирали своју зграду а рушили и српску и заједничку. Све више података о томе излази на видело.

Ми ћемо овде изнети прво неке делове једног чланка изашлог у југословенском листу Канаде под насловом “Награђују ли издани издају?”

Нажалост није у исечку сачуван датум чланка. Он је непотписан, али не подлежи никаквој сумњи да га је писао пок. Адам Прибићевић. Тамо стоји изос.:

“Ако су чланови Ј. Владе др. Шутеј и др. Крњевић ишли, у фебруару 1942, контеси Јудити од Листовела, тајно, заверенички (како она пише у скоро објављеном делу: Крсташ у тајном рату), да јој се захвале што је рекла у једном чланку “Немци нису зато освојили Југославију што су имали тенкове, који су се могли пењати на дрвеће, него зато што се Хрвати нису хтели борити за београдски режим” — велики вођи западне демократије, како смо видели, имали су друго мишљење о дужностима грађана Југославије, него Шутеј и Крњевић...

“Но, Шутеј и Крњевић, место да су се застидели ове лажи и покушали је затрти, у свом ћуранском уображењу и патолошкој мржњи на Србе, ишли су да се на овој лажи захвале, иако су седели у Влади, која је претстављала земљу, чијом су се издајом поносили!

“Ову нискост и издају не може оправдати никакав београдски режим, а нарочито онај од 1939., који је Хрватима дао 900,000 Срба за 400,000 Хрвата, дајући више од 2 Србина за једног Хрвата, односно, снизивши Србе на нижу расу, како је и Старчевић учио, само да би Хрвате задовољио и задобио за државу...”

И други српски емигранти-писци истакли су ову појаву, и то они који су за време рата били у избеглиштву и чије изјаве а priori треба сматрати поузданим.

Тако г. Радоје Л. Кнежевић пише у “Клику Триглава” за новембар 1959. изос.: “Узгред буди речено, истовремено залагање Потпретседника југословенске Владе г. Крњевића и за Краљевину Југославију (јавно) и за самосталну Хрватску Републику (тајно), иронично указују на то, да бизантизам и макијавелизам у политици нису искључиви монопол озлоглашених србијанских политичара.”

Г. Радоје Л. Кнежевић саопштио је у “Поруци” за јануармарт 1959. неке детаље о интимним везама дра Крњевића са усташама преко тзв. неутралних

земаља. То је пренео из једног написа Хрвата дра Милана Мартиновића, такође ратног министра, у Календару Хрватскога Гласа за 1955. Коса се човеку јежи кад то чита и види ко је све био “југословенски министар”. Нажалост, све то не можемо преносити, јер свака страна књиге кошта више долара. Доста је, илустрације ради, навести тачку 13 д) инструкција Крњевићевих онима на Дому: “Са Бенешом одржавамо најинтимније и срдачне везе. Мислимо на састав и уређење Средњеевропске конфедеративне заједнице, која би се протезала од Крконоша до Јадранског мора са Аустријом и демократском Мађарском”. У тачки 1 стоји да ХСС има преузети сву власт до Дрине, “одмах се јавити као савезник и овласти дра Крњевића и дра Шутеја за заступање”. Г. Радоје Ј. Кнежевић додаје у једној примедби са своје стране: “Откривен је план против целокупности Југославије. Наиме: да се у доба немачког “расапа”, простом променом особља у врховима НДХ и прелажењем на страну победничког Запада, обезбеди постојање хрватске државе. Додајмо да је замисао била довитљива, мада нешто неочекивана, с погледом на то да је г. Коњевић био у то време потпретседник Југословенске владе а г. Шутеј њен министар финансија.”

Г. Кнежевић је то поновио и на другим местима више пута мада новим речима и изразима. Последњи пут, мислим, у Гласу канадских Срба од 8. марта 1962., где изос. вели за д-ра Крњевића: “Са положаја потпретседника Краљевске југословенске Владе у Лондону, док се јавно залагао за одржање Југославије, и то у облику монархије као најпогоднијем за наше прилике, — потајно је плео са Загребом не би ли се некако Независна Држава Хрватска територијално сачувала (и проширила) пребацивањем у последњем часу на страну победничких Демократија; спремао је глогов колац Југославији у истом тренутку кад је једног Слободана Јовановића оптуживао да не води — довољно југословенску политику!”

Министар у ратној влади др Милан Гавриловић казао је у свом говору “Србија и Југославија” у Чикагу 1. маја 1960. и ово: “Крајем рата, када су Немци били у пуном паду, као и у Првом светском рату, Крњевић из Лондона покушава додире са Павелићем у Загребу. На којој основи? Да онако као и у Првом светском рату Павелић прогласи одвајање од свог господара Хитлера и Немаца, а преда власт дру Мачку. Зашто? Да сачува до Дрине. Ту исту црну нит видимо ми сада у емиграцији.”

У некрологу поч. Слободану Јовановићу шеф Земљорадничке странке г. др Милан Гавриловић пише изос. (“Савез Земљорадника” од 1958., број 59):

“Примио се у два маха и претседништва владе. И вршио је своју дужност под најтежим приликама и унутра, у влади, и споља, ван владе. Унутра у влади имао је да се бори с хрватским питањем које је истакнуто изнад питања опстанка државе, употребљено баш у циљу да се држава руши и сруши и то све потпуно паралелно с оним масовним покољима Срба у Н. Д. Х. ....”

Г. Јован Ђонович је у “Канадском Србобрану” од 24. децембра 1958., такође у некрологу Слободану Јовановићу писао изос.:

“Он је трпео Хрвате у влади и око ње, јер су то захтевали Грол и Божа Марковић, мада су знали, као и сви други, да су се хрватски министри углавили у енглеске секретне сервисе и са сваке министарске седнице носили рапорте Интелиџенс сервису!”

Цитираћу и паришки билтен-часопис “Радикал”, који је од стране уредништва писао у двоброју март-април 1957 да је др Мачек за време Рата “на дому позивао хрватски народ да слуша нову усташку власт”, а Крњевић “у изгнанству, подражавајући је, поздрављао телеграмом цепачко-сепаратистичку акцију америчких Хрвата, који су се изјашњавали против заједничке државе Југославије и отворено изражавали своје симпатије за усташку НДХ.” Мачек је “у земљи немо и неосетљиво посматрао геноцидно истребљење Срба у НДХ, које су усташе изводиле по смишљеном злочиначком плану. Ни речи протеста. Ни слова бар ограђивања.” Др Крњевић “у изгнанству, после првих промуцаних осуда усташких злочина, спречавао је потом сваку владину декларацију по том питању, сваки корак владе да се обустави покољ невиног српског народа.”

Било ми је нарочито стало да цитирам и очевидце и Југословене, углавном (ове последње) све сараднике једног југословенског листа у Канади који сматра да личним нападима ва мене најбоље брани југословенску ствар.

VIII.

За цело време постојања Краљевине Југославије Хрвати су је поткопавали не само унутра него и споља. Њихови водећи људи, њихови политичари, чак и чланови Краљевске владе.

Данас они раде то исто. Рећи ће се да данас и ми то радимо.

То је тачно и није тачно, више нетачно него тачно.*) Истина је да и ми Срби, али као екзиланти, радимо против данашње владавине, данашњег владајућег система у Југославији. Али нико не ради (ја бар не знам да ма ко ради) против Југославије као такве, против њеног постојања. Срби се у овом погледу изједначују са свим осталим емигрантима из сателитских земаља: они раде против режима комунистичког у својим земљама, али ниједан не ради код других влада против државе као такве. Можда овом приликом да се само Словаци могу донекле уподобити Хрватима.

Ја не бих овде, у овом спољно-политичком одељку, говорио о томе да су Хрвати и раније радили против самог режима у земљи, да су у том циљу ангажовали иностранство. Али су они радили против државе Југославије и њеног опстанка. А никад, никад у историји нису радили нешто против државе Аустро-Угарске сем неколико лица за време Првог светског рата кад је било очигледно да она пропада. Нису у иностранству радили ни против саме Маџарске, чији су прирепак били, бар не од 1848., кад су бранили Беч од Маџара. Против Југославије одма и увек. И пре и сад. Ко може веровати да то неће радити и даље?

---

*) Најмање на томе ради писац ових редака. Он није никад био ни на чијем сервису, ни домаћем (српском) а још мање на страном. У земљи где живи забрањено му је уопште да се бави политиком, па је та наредба поновљена приликом његовог пута у Канаду и Америку 1958. Она није објашњена, али је очигледно да се ради о забрани бављења спољном политиком, што је несагласно са швајцарском неутралношћу, док се унутрашња политика и национални спорови других народа ње не тичу. А затим, пошто је писац био професор државних наука на Универзитету, јасно је да му нико не може забранити научно третирање тих питања, нарочито у књигама. Он друго и не ради!

Ја бих пре, са пуним поуздањем, тврдио да је немогуће да се ови тога одрекну. И да ће држава у којој они живе поред Срба морати увек да буде на опрезу и у вечним кризама.

XLV.— ЕМИГРАНТСКО ПОТКОПАВАЊЕ ДРЖАВЕ.

Coelum, non animum, mutant qui trans mare currunt.

Horatius, Epistolae, I, 11, 27.

Мењају небо, али ћуд не мењају
они који пређу преко мора.

I.

Још једно зло очекује неминовво будућу Југославију (ако се воспостави), зло које самостална Србија не би ни осетила, једва да би уопште и доживела. То је политичка емиграција.

И Прва Југославија ју је имала; она је била кобна за њу. Управо, биле су у првој Југославији четири емиграције, али не све четири једновремено (не рачунајући појединачне емиграције мањинских нација — Маџара, Немаца, Арбанаса — које су биле чисто индивидуалне и без икаквог утицаја на живот Државе).

Била је прво црногорска емиграција, у почетку само она, али ова није држави начинила никакве директне штете. Директне, наглашавам, јер је партизански покрет 1941. знатним делом извршен од духовних, а често и телесних наследника ове прве емиграције југословенске.*) Ова емиграција није била многобројна, и мањим делом је била чиста емиграција, а већим ренитенција: сачињавала су је лица која се нису хтела повратити из иностранства после подгоричке Велике народне скупштине. Било их је мало, али су били огорчени непријатељи тадашње Југославије. Кад је ликвидирана та емиграција и кад се највећи њен део вратио кућама (добивши скоро без изузетка пензије, чак и за све протекло емигрантско време), сви су они остали у срцу и даље што су били. Менталног преокрета једва је било. Напротив,

---

*) То су ми, уосталом, отворено признали два учесника црногорске емиграције из Првог рата. Душан Пламенац и инж. Павле Поповић (Јабучанин). Овај последњи је остао емигрант до дана данашњега и запослен је код УНО-а у Женеви. Заједно смо били у Монтреу око 1950. године.

они су више негативно деловали на земљаке верне новој држави него што су ови њихови земљаци на бивше емигранте утицали.

Друга емиграција била је македонска, управо бугарска, емиграција Македонаца бугарски расположених. Њих није било много, и током времена све мање, али су били жестоки непријатељи Државе и спремни на све. Удруживали су се и колаборисали са сваким ко је био против Срба и Југославије. Хрватима су позајмили зликовачког убицу краља Александра.

Трећа је емиграција била комунистичка, која је у екзилу припремила све оно што је 1941-1945. извела. Ни ње није било много, па је била и разбивена, и сама се кући враћала, али задржавши свој менталитет и ћуд до повољне прилике.

Четврта је била “ушашка”, која је такође била малобројна, али дивља и непомирљива више од ма које друге. Њој је успело да припреми атентат на краља Александра и тиме у основи пољуља државу из које је избегла са циљем да је руши.

Мале су биле те емиграције а катастрофалне су испале по Државу.

II.

И српске су државе имале емиграцију, али је то махом била емиграција против режима, најчешће династичка (тј. антидинастичка). Било је и друге, кад су нпр. бежали Либерали шесдесетих година прошлог века или Радикали осамдесетих, али су увек то биле емиграције бројно веома слабе и појединачне, а затим нису биле уперене против државе као такве. Ниједан избегли Србин из Србије није био против саме Србије, већ њене власти. Тако је било испочетка и са црногорском емиграцијом, чији су многи прваци и школовани омладинци напуштали земљу, али само за време последњег владоца, краља Николе.

Садашња Југославија има емиграцију огромних размера. Под емиграцијом мислим увек на политичку, не економску, но између њих није зид непробојан: чести су примери баш у данашње доба да један ранији привредни емигрант (печалбар) постане политички емигрант и то од великог значаја. Узмимо примере Михаила Дучића, Боже Ранковића и многих других

Срба у САД. Примери да од политичке емиграције постане привредна још су далеко чешћи, управо масовни. Тај се процес одвија пред нашим очима и сваким даном захвата све више маха.

Исти процес као код Срба запажа се и код Хрвата и Словенаца. Њихова првобитна (економска) емиграција је јача него српска, док је непосредно политичка српска већа од свих осталих (изузимајући Немце избачене из земље).

III.

Стално се истиче у српским емигрантским круговима да наша емиграција нема уопште никакав уплив на развој догађаја у земљи, да је политички инертна, пасивна, безначајна. Тврди се да би била јача и ефикаснија кад би била сложна, целокупна емиграција из Југославије. А није сложна ни сама српска.

Има у овоме истине, али још више претеривања. Видели смо по емиграцијама прве Југославије и других наших земаља да ниједна није произвела непосредно распад државе, чак да вије непосредно државу ни пољуљала, али је свака учинила доста да се у одсудном моменту држава сруши. Чак је врло вероватно, скоро поуздано, да не би била ни срушена без припомоћи актуелне и бивше емиграције. Емиграција не руши државу али је поткопава и расцрвљује, и у томе је њена незаменљива улога. Сви су вође великих револуционарних покрета Европе у овом веку били емигранти, у првом реду Лењин и Мусолини. А и пре је то било исто (нпр. Гарибалди, Мацини итд.).

Смешно је уопште веровати да би сва српска емиграција да је сложна, или чак сва југословенска, и за сантиметар померила или само пољуљала садашњи режим. Али она може много тога да припреми за његово љуљање, чак и за његов отскок. Позиција данашњег режима у Југославији би била далеко, далеко лакша да нема никакве емиграције. Он то осећа и све чини да бар један део ње наведе на враћање у земљу. Испочетка није придавао уопште важност емиграцији, па није ни марио да ли ће се неко враћати или не. Он је претио емигрантима али их није молио за повраћај. Одједанпут је био почео да моли и да обећава брда и долине репатрирцима. Зашто? Он је то

сигурно знао, па и данас зна (југ. комунистички режим). Јер никоме у свету није толико стало да се тај режим слаби, ломи и руши колико емигрантима свих делова земље. И поједини доприносе томе више, а већ и сви са својим присуством претстављају тежину за земљу. Сваки има бар по некога на кога ће утицати. А владајући комунисти знају, пошто су и сами били емигранти, да у одсудном моменту једна готова гарнитура емиграната може да многе господаре ситуације заведе.

И зато је режим настојао свим силама да бар осетно смањи број емиграната ако га већ не може свести на нулу. Али није ни најмање успео. Ниједан избеглица од ранга није се повратио, чак ни такав који је имао снаге да се бори са тешкоћама екзуланта. Вратило се само неколико инвалида или бивших агената режима. Акција је потпуно неуспела (између осталог је била предвиђена и једна година репатријације, која је бедно завршила).*)

Мора се признати да није успела ни нада постојеће емиграције да ће се она појачати са свежим приливом. Њега има свакодневно, али не баш првокласног квалитета. Пре свега, мало је Срба уопште који беже из земље, јер су њихова станишта далеко од граница слободарског Запада. Затим, са разних манифестација у иностранству, куда иде елита, мало ко остаје. Ретко који уметник а ниједан професор. Ниједно ново лице није емигрирало које би нам макар помогло у публицистичкој делатности ни Срба ни Југословена. А таквих лица има, и она се често баве у иностранству.

Позиције између домовине и емиграције личе на стабилизацију фронта. Нити се знатно помера једна нити друга страна. Али зато, нажалост, национална и политичка емиграција бива сваким даном (мада се то споља не

---

*) Штампаче ове књиге се сувише одужило. У међувремену је комунистички режим у Југославији предузео низ нових мера да склони избеглице на повраћај у земљу. Јула 1961. учинио је један спектакуларан апел Александар Ранковић, који је остао без одјека. Средином марта 1962. донет је Закон о амнестији, којим су обухваћене све избеглице. Дипломатска претставништва Југославије на страни инструирана су да предузимају све мере које нађу за сходне да избеглице склоне на повратак кући, макар и на “визиту”. Не знамо одјек, али је ово доказ иише да режим не сматра емиграцију ни као квантите ни као квалите неглижабл!

запажа увек) денационализирана! Нарочито венчањем са странцима и странкињама, васпитањем деце у туђини, куповином непокретности и угодним животом који пружа пре иностранство него домовина. Кад сам био у Америци, увидео сам да се ни 10 %, никако толико процената, емиграната не би никад вратило у земљу, чак кад би се појавио режим кога највише прижељкују. У Европи је ситуација друга: ту исељеници нису могли да се сасвим интегрирају, ни правно, постајући грађани те земље, ни стварно, примајући њене навике и језик. Јер они живе у компактним државама где постоји одсечна раздвојна тачка између урођеног и увученог човека (док је у Америци та граница сасвим бледа, скоро никаква, јер тамо процес американизације не престаје никад, бар сто последњих година). Па ни животни стандард европских избеглица не може да се упореди са благостањем избеглица преко Атланског океана (између САД и Канаде нема у том погледу никакве битне разлике). Најзад и географска близина Отаџбине делује.

Како је стање у осталим деловима света (У Аустралији, Јужној Америци итд.) ја не знам, али верујем да је негде по средини између стања у Европи и у Северној Америци, тј. да би једна половина остала а друга се повратила. Све зависи, разуме се, и од времена кад се ово може реализати, кад све може постати актуелно. Непосредне избеглице помало али сигурно изумиру а њихово потомство није ни најмање заинтересовано за земљу коју уопште не познаје.

Но у сваком случају данас постоји јака, релативно заиста јака, загранична војска из Југославије, која многе бриге задаје режиму и која може да испуни свој задатак.

Баш данас, кад ово пишем (6. новембра 1958.), прекидох да прочитам поподневни број Новог Циришког Листа, и ту налазим извештај са седнице Комисије за социјална питања Организације уједињених нација одржане дан раније у Њу Јорку. Високи комесар за избегличка питања тражи да се прогласи Година посвећена светском избеглиштву, а совјетски делегат каже да “главно тежиште треба поставити на репатрирање и декуражирање субверзивне делатности избеглица према својој некадашњој отаџбини”. Не

узимају то лако ни Руси, којима емиграција, већ застарела, може далеко мање да нашкоди него Југословенима, а камо ли да то олако ови узму.

Неколико дана доцније читам у “Политици” од 24. новембра исте године говор председника “ФНРЈ” Јосипа Броза приликом пуштања у саобраћај аутопута “Загреб-Љубљана”. Говорио је о “односима са западним земљама” и дословце ово рекао: “Па ипак, без обзира на то (што неке западне земље “стално нападају нас и нашу земљу”), **и поред тога што западне земље држе код себе наше емигранте дајући им плате за пропаганду коју воде против нас** итд., ми ипак имамо добре односе са тим земљама.” То је први пут колико ја знам да је сам шеф државе изнео у виду тужбе рад југословенске емиграције. А неколико дана пред тим дописник Политике из Париза, неки Давичо, најцрњим бојама је описао емиграцију у том граду (као да су сви лопови, преваранти итд.). Очигледно нешто јако тишти југословенске званичне кругове кад се тако, са тих највиших места, и са таквим јадиковкама, осврћу на емиграцију (у Паризу је скоро искључиво српска емиграција). И ово је неко знаменије!

Кад сам после две године, крајем 1960., поново узео у руке овај рад да га приуговорим за непосредно штампање, иза мене је већ била посета Јосипа Броза Уједињеним нацијама у Њу Јорку, друге половине септембра 1960. Српска емиграција га је дочекала са таквим демонстрацијама, да је он био сав узбуђен, да је његов “секретар за иностране послове” Коча Поповић јавно протестирао на седници Уједињених нација, да су дипломатске и конзуларне власти Југославије у САД предале америчким властима низ протеста и инкриминација, да су новине у земљи најогорченије писале против емиграције, да су инсценирани протести народа у свим “републичким центрима”, да су чак, и породице избеглица, први пут од заузимања власти комуниста, стављане под притисак. Итд. Очигледна ствар да су и сам Броз и његов режим били јако изненађени, да нису очекивали ни најмању могућност таквих манифестација и да су веровали да америчка полиција то може да спречи као што југословенска полиција спречава сваки покрет домаћих маса.

Српска емиграција у Њу Јорку је извела ствар тако да су амерички грађани њој повлађивали, многе америчке новине је помогле, а сваки се заинтересовао за режим у Југославији.

Што се тиче слоге Срба, то треба упозорити да Срби нису никад били сложни до одсудног момента, а онда се некако сви нађу на окупу. То је приметио и пок. Јован Цвијић, то је тврдио и пок. књижевник Григорије Божовић итд. Ја у ту појаву много верујем, и баш из тога што се Срби не могу да сложе закључујем да они инстинктивно још не осећају да наилази судбоносни час. А они имају тако сигуран сензориум да би то сместа осетили.

IV.

Но шта ће бити ако заиста дође до образовања нове националне државе наше? Српска политичка емиграција ће сместа престати, то је скоро ван сваке сумње. Било да се људи врате у земљу или остану где су, они ће бити политички дизаинтересовани, они ће сматрати своју политичку улогу завршеном. Ко остане, постаће и формално оно што је годинама, а можда и деценијама стварно био: “економски избеглица”. Ми смо говорили “печалбар”, но овај израз није сасвим правилан, јер се печалбар враћао у постојбину, често сезонски (зими нпр.). Па није то више ни економска **емиграција** већ давно исељена лица која су нашла своју нову домају. То су лица која нашој држави и нашем народу уопште не припадају.*)

Што се српске емиграције тиче, биће свеједно да ли ће нова држава бити Југославија или Србија. Нико не би остао у иностранству да ради против Србије, маколикогод убеђени “Југословен” био, а исто тако не би ниједан Србин-антијугословен остао у иностраиству само зато што није образована засебна Србија већ васпостављена још једна Југославија. Таквих примера, и једне и друге врсте, практично не би било.

Али, у случају васпостављања Југославије, остала би ван сваке сумње веома јака хрватска емиграција. Остала би скоро сва њихова политичка емиграција, јер је сва против Југославије. А што је још важније, њој би

---

*) О томе се могу наћи поближи подаци у шапирографираној свесци “Национални став српске емиграције”, Сабрани чланци од Л. М. Костића, Мелбурн 1959. нарочито страна 74-77.

придолазила сваког дана све нова и нова емиграција из земље. То је ван сваке сумње, ту спора не може бити.

Ми знамо како је расположена стара емиграција, а сва новија која стиже из земље мисли као и стара. Док је огроман број нових српских емиграната југословенски расположен, дотле су сви новоизбегли Хрвати према Србима једнако расположени као Павелић, Артуковић, д-р Крњевић. То би потрајало и даље, све више, све жешће. Ја ово категорички тврдим и, ако се то не испуни у случају реинтеграције Југославије, ја сматрам да ниједан мој навод у књизи није више од важности.

Да ли би и самостална хрватска држава имала своју емиграцију, то је засебно питање, на које и не умем и не желим одговарати. Ако би та емиграција постојала, то би отежавало живот хрватске а не наше државе.

Србија не би имала своју политичку емиграцију, као што је практично није имала никад. А ђаволски је посао политичка емиграција, ја понављам. Никома не може бити пријатна, ниједној држави.

Пишући историју свога града, дубровачки властелин конте Антонио Сорго, који је сам живео као емигрант у Паризу после губитка слободе Дубровника, нарочито наглашава да је у старом Дубровнику живот био срећан и онда непосредно затим каже: **“Емиграција није никад била позната.”** (Фрагменти политичке и литерарне историје старе Републике Дубровник, на француском, Париз 1838, стр. 3).

Политичка емиграција је рушилачка снага првог реда, било актуелна или виртуелна. Њој мора држава из које емиграција тече да поклања велику пажњу: мора да границе обезбеђује и држи јаке контингенте граничне страже; мора да шаље шпијуне у земље где се емиграција налази; мора да долази у сукоб са земљама које емиграцију примају и снабдевају храном итд.; мора да пази на њихове породице, пријатеље, њихову пошту итсл. Само за евидентирање емиграната од неколико хиљада лица држава ће више утрошити него на издржавање једног великог факултета са свим институтима. А за евидентирање и надгледање, уопште праћене емиграције од сто хиљада лица, држава ће више трошити него на издржавање једног великог универзитета.

А трошкови нису све. Јер они неће ни паралисати ефикасно акције политичких екзуланата а камоли да отстране њихов узрок, уклоне саму емиграцију.

Искуство прве Југославије речито говори. Док је држава јака и док нема неке спољне опасности, и активности емиграције су границе постављене. Али нико не зна кад ће та опасност наићи, а емиграција не мирује нити може да мирује уколико је политичка емиграција. Она је и напустила земљу, често и породице и занимање, да се бори за политичке идеале. И она увек нешто снује и спрема.

Ми ћемо овде навести један податак из скоре прошлости, који наша публика уопште не зна а који смо нашли у једној озбиљној научној ревији, која овом податку придаје велику важност.

1. октобра 1930. године су амерички Хрвати послали Друштву народа један апел потписан од Главног одбора ХСС у Америци (претседник Никола Маар, а секретар проф. Иван Хорват), у којем је изос. стојало:

“Амерички Хрвати, који сачиљавају четвртину хрватског народа, улажу протест код Друштва народа против апсолутистичког режима краља Србије, који прави највиша недела да би принудним средствима одржао српску владавину у Хрватској.

Људска, народна и грађанска права хрватског народа су потлачена...”

На крају Одбор упозорава “да сви културни народи и њихове владе приме знању, да хрватски народ неће да призна никакве обавезе које је предузела садашња апсолутистичка влада (нпр. финансиске обавезе) , и сматраће их као ништавне” (null und nichtig).

Zeitschrift fuer Geopolitik, 1930, Seite 831.

Будућа хрватска емиграција из Југославије и против Југославије спанђала би се са свим српским непријатељима, свакоме би стојала на услузи, свакоме би давала информације, свачију иридену би активно помагала. Нарочито би њена веза са Католичком црквом била жива, и ову по природи латентну и

тешко покретљиву али неома моћну силу, подбадала би до тог степена док је сасвим не стави у своју службу.

Грдне би белаје ми имали са том емиграцијом, за коју не постоји никаква, ма баш никаква, вероватноћа да би икад јелјала, већ би се, према свим логичним предвиђањима, стално јачала док понова не паиђе моменат рушења Југославије. Онда улази у земљу са мародерским менталитетом, острвљена, жељна освете коју према невинима извршује.

Држава без емиграције се већ унапред више цени од оне коју емиграција стално компромитује и подрива. Само бежање из земље инострани кругови таксирају као негативно сведочанство о тој земљи. Доста је видети шта пишу о Источној Немачкој наших дана у упоређењу са Западном Немачком куда ове огромне масе свакодневно стреме. Сматра се да од добра нико не бежи: “Од добра се још бјежало није.” Али и ван питања престижа свака држава без емиграције има и друге, практичне, предности над државом са емиграцијом. Што једна држава има већу и љућу емиграцију, и опасности су за њу веће. И све се мање може посвећивати својим битним и примарним пословима: унапређењу благостања свога народа.

Ја упозоравам и кричим: Нека пазе они који траже још једну Југославију и на ову опасност. Нека не пренебрегну ниједну, па ни њу. Нека не причају после, као 1941., да то нису очекивали. Има их који више виде од њих, и боље виде!

V.

Једно засебно питање претставља комунистичка емиграција ако дође до рушења комунистичког света. А ми своју националну државу једва можемо замислити без те појаве. Несумњиво би тада побегли сви преостали комунистички прваци, и у том погледу не би ни Србија била лишена своје политичке емиграције (досад смо говорили само о националној емиграцији). Она би је имала знатно мање него друге компоненте Југославије из простог разлога што је Срба комуниста релативно далеко мање него Словенаца, Македонаца, Црногораца и Хрвата, нарочито на водећим положајима.

Али би било и пребеглих Срба комуниста, о томе не може бити сумње. О ситуацији која би тиме настала не може се засад говорити. Разне се могућности појављују: да нигде не преостане комунизма и да ниједна држава не да њима азил; да их народ сваке државе ликвидира; да им се да азил уз строгу контролу и интернацију итсл. Ко ће набројити све могућности?

Једно је само сигурно: да то неће бити специјално српска појава ни искључиво српски проблем. Он ће се решавати паралелно од разних држава и свака ће искрено другу помоћи у томе. Не само то: ако бисмо доживели тај велики дан уништења светског комунизма, веома је могуће да свака опасност од њега нестане, бар за неколико деценија. Народ би сам те људе ликвидирао, или бар склонио на безопасно место. И код тих комуниста би потпуно нестао елан за борбу. А после неколико деценија то нису више ни исти људи ни исте идеје.

Ако комунизам као идеја доживи слом, комунистичка емиграција неће претстављати неки специјалан и нерешљив проблем за државе из којих потиче. А национална би тада постала још тежа и опаснија.

XLVI. — ОДНОСИ СА ВАТИКАНОМ

Tantum religio putuit suadere malorum!

Lucretius, De rerum natura, I, 1, 10.

Толико је вера успела да нанесе зала!

I.

Потпуности ради, мора се и ово питање претрести, питање наших односа са вођством Католичке цркве. Нажалост, ми имамо са њиме отворене рачуне, непријатне, немиле, тешко решљиве.

Откад је настала Југославија (одн. Крељевина СХС) никад односи са Католичком црквом нису били искрени. Били су често коректни, формално мирни, али у суштини вазда је католичка црквена управа режала на државу у којој смо живели.

Зашто? Зато што је она била великим делом католичка, али није хтела да буде сасвим католичка. Делови бивше Аустро-Угарске који су тој држави припали, били су до тада у најкатоличкијој земљи, а католичка црква не жели нигде да губи своје позиције. У свим деловима Аустрије и Угарске њена је моћ била преподерантна, и она се те своје привилегије није хтела да одрекне. По својој традицији није ни могла.

И онда шта је наишло? Поткопавање и рушење саме државе. Перфидно, скривено, али ништа мање одлучно, оно је вршено стално и систематски. Католичка црква је веома моћна, њене организације су веома разранате. Она се не служи само својом дипломацијом, која је легализована, већ и другим тајним и непознатим каналима, средствима дозвољеним и недозвољеним, да своје циљеве постигне. У њеном крилу је и настала реч да “циљ оправдава средства”. Она је кадра све да учини да би свој циљ постигла.

А циљ јој је понекад паклен, безбожан, одвратан. Ми смо то на својој кожи осетили. Жртве које су Срби поднели у прошлом рату великим делом су проузроковане од католичког клира, од католичке јерархије, од католичке цркве као такве.

Ја не желим да то овде попављам. Кад би неко то захтевао од мене, ја бих му одговорио речима Енеје краљици Дидони у Вергилијевој Енејиди:

Infandum, Regina, jubes renovare dolorem; “Неизрецив бол, наређујеш ми, Краљице, да поновим”. Нећу да то ни понављам ни обнављам. Јер цела српска емиграција то зна, а ова књига није намењена хрватским злочинима.

Но они су учињени, као што рекох, великим делом, од Цркве и у име Цркве (тј. католичке). У крајњој линији тешко би се и сам Ватикан могао опрати од њих.

Ватикан мења своју тактику прилагођавања односима времена и прилика. Али основни његови правци поступања према јеретицима и шизматицима остају непромењени. Они се прикривају, па ипак с времена на време продру у јавност. Тако је нпр. Синод одржан у Нарбони 1227, донео једну одлуку која гласи: “Лица и добра јеретика препуштају се свакоме ономе, ко се њих домогне”. А “свети” Тома Аквински је мало потом писао: “Јеретици се могу не само избацити из (католичке) заједнице већ с правом убити” (*Haeretici possunt non solum excommunicari, sed et juste occidi*). Кад човек промотри догађаје у Хрватској за време последњег рата, не може да не утврди фрапантну конгруенталност са горњим начелима. Хустон Стјуарт Чамберлен је поводом тога писао 1903. године: “Ови принципи и доктрине нису у међувремену ма како одбачени; они су логична, неотступна конзенгвенција римских претпоставка и данас су у пуној снази. Последњих година 19. века је један истакнути римски прелат то потврдио и додао: ‘Само ако се не може друкчије, попушта се’ ”.

Doellinger, *Das Papstum*, 1892. S. 527.

H. St. Chamberlain. *Die Grundlagen des XIX Jahrhunderts*. IV Auflage, Muenchen 1903. S. 644.

Ко ово сазна, биће му много јаснија збивања за време последњег рата у руглу од “НДХ”.

II.

Пошто се ова књига бави спољно-политичким аспектима, то морамо и Ватикан посматрати са тог гледишта, Ватикан као међународни фактор, као инострану власт (која, истина, нема дивизија, како је примећивао Стаљин, али има једну од најмоћнијих и најбогатијих организација света), као знатну фигуру у дипломатској игри.

Као такав, Ватикан је, био сталан и жесток противник Југославије, још од њеног почетка, од њеног порођаја. Јамачно зато, што је у њој видео “српску супремацију” и државу претежно “шизматичку”, где “шизматници” владају над правовернима, припадницима “јединосписавајуће” вере.

О односима Ватикана према Југославији писано је доста и вероватно у земљи има много публикација о томе. Ја их имам три прворазредне важности. Једна је ваљда званично издање под насловом “Ватикан и Југославија”, I део, Београд 1953. Штампана је латиницом; уредник није означен, али по свему изгледа да је то проф. Виктор Новак, сам Хрват по пореклу. Друга је сасвим приватно издање познатог српског публицисте Симе Симића, под насловом “Ватикан против Југославије”, изашла у “Титограду” 1958. Трећа је књига познатог француског писца Едмонда Париса под насловом “Ватикан против Европе”, изашла у Паризу 1959. на француском.

Исти Парис је две године пред тим издао књигу “Ватикан против Француске”, у којој се такође говори о нама, а ту скоро је изашла у Америчком институту за балканска питања књига о верским и расним гоњењима у Хрватској. Све досадашње његове књиге гласе:

Edmond Paris, *Le Vatican contre la France*. Paris 1957.

Edmond Paris, *Le Vatican contre l' Europe*. “*Le Vatican contre la Democratie*”. Paris 1959.

Edmond Paris, *Genocide in Satellite Croatia, 1941-1945*, Chicago 1962.

Пошто су све те књиге нове и свакоме доступачне, то нећемо да из њих преносимо све ставове који то заслужују. Једино ћемо нешто мало преузети из Симићеве књиге као карактеристику поступака Ватикана према нама.

Скоро пуну годину дана по оснивању државе СХС Ватикан није хтео да је призна, није хтео ни да заузме став према нотификацији наше владе. У међувремену кардинал Гаспари је на Конференцији мира у Паризу априла 1919. “иступио једном одлучном изјавом против стварања и унутрашњег уређења” тадашње Краљевине СХС. (Стр. 1-5).

И после те потврде нотификације о стварању нове Државе “по директивама из Ватикана, виши клер је почео са подривањем Југославије као државе”. (Стр. 6).

“Папа Пије XI поставио је више бискупа и надбискупа који су се показали као стварни непријатељи југословенске државе” (стр. 9).— “У Риму, пред очима папе Пија XI, завод св. Јеронима био је легло усташа у емиграцији” (стр. 11).

Ватикан је хтео да наметне Југославији “Конкордат” противан интересима Православне цркве и верском миру (год. 1937). Кад су се Срби дигли против тога као један човек и осујетили доношење “Конкордата”, онда је папа Пије XI, 15. децембра исте године, приликом предаје кардиналских шешира, од којих је један добио и папски нунције у Београду Пелегринети,загрмео:

“Доћи ће дан... када неће бити мален број душа које ће зажалити што нису широкогрудо, великодушно и активно примиле тако велико добро као што је оно, које је заступник Исуса Христа нудио њиховој земљи...” (стр. 22).

Па зар и слепи не виде у тој претњи “заступника Исуса Христа” све оно што нас је погодило у последњем рату, и што су гвозденом логиком доказали проф. Новак и г. Сима Симић (његов је даљи, већи део књиге, томе посвећен).

Ватикан је за време последњег рата имао у “НДХ” свога сталног изасланика, не истина као нунција већ “папског легата”, опата Марконе, што је само градуелна разлика, јер се тај “опат” понашао као прави нунције и као такав је од хрватских власти третиран. О његовом деловању у “Хрватској” видети надамне интересантну књигу С. Симића. Пола ње је посвећено овом конфирматору хрватско-усташких злочина. Папа Пиус XII је за време рата

примио и благословио самог злочинца Павелића и тиме благословио посредно његове злочине над српским шизматичима.

Америчка агенција УПИ јавила је 22. октобра 1960. из Јерусалима о склањању чувеног Јудеоцида Адолфа Ајхмана у иностранству. И тамо дословно стоји даље: .... “Тада, 1951., словачки и хрватски свештеници су били од Ватикана снабдевени путним исправама за Шпанију, Аргентину, Бразилију, Египат и Сирију.”

Ово су драгоцене подаци, које је наша емигрантска штампа пренебрегла. Дакле, званично је у Јерусалиму утврђено да је Ватикан спасавао Јудео-убице и Србо-убице, да им је помагао да се “легално” домогну иностранства, где их је такође пратио њихов, ватикански, благослов и свака друга помоћ.

И то директно тамо стоји да је тако поступано са хрватским свећеницима, а не нпр. католичким свештеницима из Југославије.

III.

Рећи ће се да би Ватикан био једнако и против Србије, и да, бар у том погледу, не бисмо ништа добили самосталношћу Србије. Тешко је прорицати шта би било, али и логика и историја говоре другим језиком. Пре свега, у Србији би католици претстављали мањину која би морала да се бори за “равноправност”; ту не би било војске бискупа и других монсињора, жупника и разних “редовника”, који би државу поткопавали унутра и не само слали Ватикану материјал против ње, већ га напросто дражили на борбу против сопствене државе.

Интересантно је да су две српске слободне државе живеле у миру са Ватиканом, да су имале с њим конкордат, и да су чак успеле биле да испослују слободу словенског богослужења. Највећи познаваоци прилика у Ватикану чудили су се тим успесима српских држава. Оне су имале само веома мали број католичких верника; можда је то био и разлог оваквог ватиканског благоволења.

У књизи Леополда Мандла, иначе скроз проаустриској и антисрпској: Хабсбурзи и Српско питање, издатај 1918., писац се чуди како је српска влада успела 1914. да склопи конкордат са Ватиканом. Ево шта он каже иа

страни 138: “Србија преузе на превару срачунату католичку политику српских средњовековних краљева према папству понова и замоли Рим за конкордат. Више деценија се надбискуп Штросмајер узалуд трудио по овој ствари. Сада сама српска влада поднесе молбу папској столици за закључење једног конкордата. Лукавом српском дипломати Миленку Веснићу указа папски државни секретар Мери дел Вал сличну попустљивост као пре 700 или 550 година папе Иноенције Други, Хонорије Други и Иноенције Шести Немањихима Стефану Првовенчаном и Цару Стефану Душану.”

Писац истиче како је у Србији било свега 8000 католика, од чега највише 500 натурализованих Срба, а Арбанаса у Јужној Србији око 5000, и писац са чудом утврђује: “За ове католике је папска столица одобрила словенско богослужење, српску црквену песму и молитву за српског краља.” (углавном, како писац истиче, за Несрбе).

Leopold Mandl, Die Habsburger und die Serbische Frage, Wien 1918.

IV.

Питање се поставља можемо ли ми прећи преко свега што се збило у Југославији, нарочито за време рата, и васпоставити дипломатске односе са Ватиканом “као да никад ништа било није”.

Ја то сматрам неприродним и неморалним. А држава која има око 40% католичког живља не би смела бити без тог заступства које прелази компетенције чисто дипломатског претставништва (преузима често активност заштите и покровитељства над католичком вером као таквом). Данашња Југославија је прекинула дипломатске везе са Ватиканом, а засебна Србија би их тешко обновила. Југославија, либерална и демократска, морала би да их има. Да на челу страних дипломата буде чак ватикански нунциус доајен!

Није само то пасивно посланство проблем Југославије, већ и активно. Ко ће нас заступати код Ватикана? Требало би да је то католик (мада је у Немачкој правило да не буде католик); по правилу то ће бити Хрват, понекад Словенац. Постоји увек опасност да се они не покажу више католици него Југословени. Да ће они српске интересе штитити, а приори је сумњиво.

Међутим, у односима са Ватиканом предратне српске државе употребљавале су Србе католике из Приморја (дра Луја Војновића, дра Луја Бакотића итд.). Они никад нису запостављали српске интересе.

V.

Односи комунистичке Југославије и Ватикана мало нас интересују, јер се ту и с једне и друге стране врши двострука оријентација, а ми тешко можемо разазнати да ли је један акт руковођен комунизмом или мржњом на Србе.

Али једно знамо: да је Ватикан директно (далеко више индиректно: преко разних манастира) крио и штитио одбегле усташе и убице Срба. Он је помогао бекство самом архизликовцу Павелићу (да не спомињемо Шарића и њему сличне).

Он и сад штити антисрпску емиграцију, па је чак активно помаже. Нарочито помаже тенденције образовања држава Средње Европе на католичким основама (што значи антиправославним и антисрпским). “Хрватска Ријеч”, која излази у Буенос Аиресу, Аргентина, под уредништвом фамозног Влаха Раића, писала је у броју од “липња” (јуна) 1959. чланак под насловом “Хрватска и Хабсбурговци”, у коме се износи двојако гледиште хрватске емиграције по овом питању: једни хоће прво “независну” државу Хрватску, а други су унапред присташе “подунавске федерације под круном Хабсбурговаца”. Ту су “вел. Драгановић, проф. Тијан, Лука Брајновић и проф. Вареш”. И даље пише Раић: “Сматра се, да ова скупина дјелује у складу са становитим утјецајним факторима у Ватикану, односно који су у блиским везама с Ватиканом.”

XLVII.—УТИЦАЈИ НЕОДГОВОРНИХ ФАКТОРА НА ТОК ДРЖАВНИХ ПОСЛОВА.

**Vos vestros servate, meos mihi linquante mores.
Petrarca.**

Гледајте ви своја посла, а препустите мени моја!

I.

Позната је ствар да мале државе не могу да воде сасвим своју спољну политику, већ се увек наслањају на неку од већих држава и, у истој сразмери, подлеже њеном утицају у допошењу важних државних аката углавном спољне, а понекад чак и унутрашње природе. Што је држава већа и снажнија, требало би да је мање подложна тим утицајима. Али пракса је показала да је Југославија била сувише у “воденој прузи” великих сила, и то не увек једне већ неколико њих. То је проистекло из њеног различитог историског бића, при чему су традиције играле знатну улогу, а такође и због разноликости структуре становништва у држави (при чему се морало водити рачуна о разним групама и интересима).

Несумњиво је претерано кад “Глас канадских Срба” тврди да се у Краљевској Југославији није могао поставити никакав виши функционер без одобрења француског или британског посланика. Таквим тврдњама се само разоткривају “снаге” које су у листу деловале за време Рајића.

Али је било утицаја туђих држава на одлуке већег и замашнијег значаја. За мене су те ствари у Југославији биле потпуно непознате; ја сам живео у сасвим другом амбијенту, ако смем рећи: чистом и пристојном. Али сам много тога дознао у емиграцији накнадно; понешто ме и запрепастило. Споменућу само две-три ствари илустрације ради, али од људи који су то морали знати.

Тако један од наших најистакнутијих дипломата, др Божидар Пурић, пише у чикашкој “Слободи” 1. јануара 1959., у чланку “Вејганова армија и лажни рат” да ће после пропасти Француске 1940. године она “повући око стотину својих агената и наших пријатеља из Београда, али ће сличан број

енглеских остати тамо, да и даље врши рат нерава према нама. Млађи Сер Роналд Камбел биће много мање британски послапик у Београду, а много **више агент пропаганде и интелигенс сервиса.**

Као што је генерал Вејган у почетку рата захтевао да се сретне с генералом Симовићем, после 27. марта, полетеће лично Иди са својим начелником генералштаба генералом Дилом да разговара са Симовићем негде око југословенскогрчке границе. Све је то већ било доцкан и узалудно. Семе отровне пропаганде, које су западне силе кроз 18 месеци тако раскошно просипале по Југославији, уродиће жетвом коју ће Хитлер за неколико дана пожњети.”

Драгиша Цветковић, бивши претседник југ. владе, пише у својој едицији “Совјети, Британија и Југославија 1940-41” (збирка “Документи о Југославији”, св. 10), на страни 31 ово:

“Шеф енглеске Обавештајне службе за Балкан био је г. Томас Местерсон. Овој господин, који се у амбасади водио као секретар да би имао дипломатску заштиту, бавио се привидно привредним пословима (петролејом), а у ствари је “мешао карте” на Балкану и хватао у своје паукове мреже оне наше људе које су распињале амбиције, и који су претпостављали британске интересе онима своје отаџбине. Г. Местерсон је желео, и у томе је успео, да му ти наши непромишљени људи послуже као корисне будале за његове “високе” циљеве. Радоје Кнежевић је био један од њих. Он је са г. Местерсоном одржавао везе и имао више састанака, а најважнији је онај у марту 1941, приликом аранжмана вечере код Симе Алкалаја, адвоката британских фирма, у његовој вили на Топчидерском брду. Овај је састанак био тајан, поверљив и пресудан.

Шта се све збивало са владама у екзилу, то нећемо ни да спомињемо; ту већ наши људи нису ни располагали са потребном слободом акције. Но ипак ће бити добро навести неколико речи од једног очевидца коме се не може пребацити пристрасност. То је инж. Неђељко Б. Плећаш. Он је објавио у “Слободи” крајем 1958. у неколико наставака своје успомене “По Средњем Истоку”, специјално догађаје 1941. и 1942. Изос. тамо пише:

“...Енглези преузимају у своје руке вођење рата и политике у Југославији и **водили су их онако како су захтевали њихови интереси.** Група завереника за непуну годину дана починила је незапамћено зло: изазвала је у невреме сву осовинску силу у Европи на неприпремљену Отаџбину; увела земљу у рат без војних савеза, уговора и гаранција; довела нас у скоро непријатељске односе са Енглезима од којих се је једино могло очекивати ослобођење државе, и укратко — порушила све мостове иза себе. Употребили су сву енергију на међусобно обрачунавање и да није било енглеских трупа и закона, мартовска “револуција”, као и све друге, прогутала би у крви своје синове.”

II.

Поред видљивих сила са стране које покушавају да утичу на ток државних послова (и јавног живота) у једној земљи, то исто чине и невидљиве силе. Ове стоје у позадини, у сени, у мраку, и одатле врше свој злокобни утицај на државне органе и прве личности земље, а некад на масе мимо других посредника. Тај утицај је сасвим различит и по интензитету и по форми. Нарочито је различит по средствима којима се служи: дају се обећања, прети се и појединцу и народу одн. држави, купује се штампа, подмићују се угледни функционери, чине се саботаже итсл. Ко би набројио сва та средства?

Срећа је само што су те “силе” различите, са опречним интересима, опречним циљевима и разноликим методама, па су између себе нетрпељиве и чак једна другу уходи и тиме помаже њено раскринкавање. Једна другој подваљује, подмеће ногу, интригира и код власти и код јавности. Свака хоће да има монопол потајног утицаја, да завлада земљом што чвршће и што шире, да буде једина мистериозна и невидљива снага те земље.

Јесте, све је код њих обавијено мистеријом. Тајност је њихова главна лозинка и онога ко им тајност открије покушавају да униште свим средствима.

Не знају се ни личности које их претстављају, ни седишта одакле своју акцију воде, ни канали преко којих своје мрачне интенције спроводе, ни

органи који им служе (нпр. листови), ни лица која су већ задобијена и раде под њиховим утицајем.

Новчана привреда је у њиховим рукама; банке су највећим делом под њиховом контролом или чак у њиховој, опет невидљивој, сопствености (разне “сламнате личности”, персоне интерпозите, јављају се на збору акционара, али прави сопственици остају непознати). Новине купују или чак покрећу ако постоји слободна штампа. Масовни тајни покрети су нарочито вешти да своје људе инфилтрирају у редакције новина. Итд.

III.

Које су то “невидљиве силе”, питаће се читаоци и биће нестрпљиви да то што пре дознају. То су у првом реду разне интернационале које не морају ни имати назив интернационале.

Са називима су нпр. црна, зелена, црвена интернационала. О црној је донекле говорено у вези са Ватиканом, мада то нису идентични појмови. Глава јој јесте у Ватикану, али њени органи имају у свакој земљи извесну “аутономију”, па раде политички саобразно приликама саме земље, па често и ван интенција Ватикана. Колико пута су у историји Језуити ишли својим путем? Та интернационала има огромне помоћнике у католичком клиру, нарочито у земљама које су верски измешане, а особито у оним где је католицизам у мањини, али јакој мањини, која се бројно не удаљује много од већине. Јер тамо има ова Интернационала и велики број сарадника и велики број непријатеља на које су њени чланови кивни. Ту је најлакше изазивати мржњу и ниске страсти. Ту је нарочито плодно поље делатности Црне интернационале.

Нигде у свету она није имала погодније тло него у Југославији, нарочито првој (у другој су јој скучене могућности јер сам режим не гледа радо католичку акцију). И њено дејство је било поразно за Српски народ. Чланови те Интернационале су активно учествовали у злочинима над Српским народом.

То ће се поновити увек уколико остане Југославија. Црна интернационала неће увек да се служи злочинима. Она ће их чак и “осуђивати” (као Ватикан

“свирепе прогоне” “усташа” у своме органу “Осерваторе Романо” од 1 јуна 1952.), али ће их тајно и другим средствима припремати и даље (нарочито стварањем психозе да се католици гоне итсл.).

У Србији би дејство те Интернационале било сведено на најмању меру, а можда га не би ни било. Дало би се далеко лакше открити, ревњивих сарадника Интернационала не би нашла.

Један непријатељ би био мање, један крупан и веома опасан непријатељ, јавни живот би био лишен бар једног подмуклог крвника, јавни дах би био олакшан.

Зелена интернационала (сељачка, земљорадничка) далеко је мање опасна од Црне. Али не треба губити из вида да је она увек повлашћивала Хрвате, па то чини и данас. Вероватно највише зато што сматра да су они сви увршћени у Хрватску сељачку странку. Ова је као таква члан Интернационале, а Срби само кроз Југословенску земљорадничку странку. Како би онда она могла да паралише утицај Хрвата?

У приказу Аутобиографије д-ра Мачка, познати публициста д-р Бранко Миљуш пише у једном канадском листу од 24. јуна 1958.: “На зеленим пољанама Европе Д-р Мачек апострофира само свој хрватски народ, предајући се тамо самохрватству...”

Црвена интернационала видели смо колико нам је зла нанела, првенствено и скоро искључиво нама Србима. Као народ она је само нас имала на нишану. Реч је о Комунистичкој интернационали (мада не мора увек бити Интернационала као нека опипљива организација; она постоји и иначе).

Читаоци знају њену делатност ништа мање него ја, неки још боље од мене, па се нећу ту много задржавати. Највећи део наших избеглих Срба осетио је на својој кожи њено постојање.

Стварно су интернационални комунисти скоро отворено заступали гледиште да прво Србима треба “сломити кичму”, па да ће тек онда Балкан да се комунизира. И пре последњег рата, и за време његово, и дандањи, после

њега, комунисти у Србима виде најљућег свог непријатеља и желе да га слома. Податке сам дао кроз целу ову књигу.

Није онда ни чудо да је од свих европских држава комунизам спонтано настао само у две скоро хетерогене: Совјетској Русији и у Југославији. Свуда друго комунизам је наметнут. (У Југославији није наметнут; наметнут је у Србији али не у Југославији. У Србији је био истребљен за време рата, као што признаје и сам д-р Мачек у чувеном свом писму Влаху Раићу. Али су се сви Антисрби после сакупили у том покрету, дали му масовну снагу и потенцирали његов антисрпски став).

IV.

Нису само интернационале са таквом ознаком (било званичном или публицистичком) једине тајне силе међународног карактера које врше мрачан и нелегалан утицај у некој земљи, већ и друге интернационалне оргавизације без те ознаке. У првом реду масонерија.

Њен је утицај управо кобан, и много је зла нанела нашој земљи. Из књиге проф. Мирка М. Косића “На историској раскрсници”, коју је штампао и растурао Душан Касапиновић, нарочито из одељка “Шта је владало у Југославији”, видеће се да је масонерија тамо још 1925. била дошла до видног утицаја, а да је “после 1929. постала свемоћна”. Проф. Косић је навео и многе појединости, које нису за његова живота ни од кога биле демантоване. Свакако се још већи део неће никад дознати, јер је то у духу мрачног карактера ових сила.

Колико су те силе перфидне, нека покаже овај случај. За време немачке окупације Србије, негде у лето 1942. или 1943. (не тако брзо иза заузимања Београда, што такође мора имати свој смисао), отворена је била за јавност Масонска ложа Београда. Чини ми се да је д-р Лазар Прокић био главни фактор те екзхибиције. Мени дође пок. д-р Милутин Копша и замоли ме да заједно посетимо “изложбу”. Нисам могао да га одбијем, мада то мене много не интересује, ја немам смисла за те појаве. Тамо смо нашли и његово име. Али такође и име мога школског друга д-ра Симеона Бабића, кога смо довели били за доцента Економско-комерцијалне високе школе и ја сместио његов кабинет у мом претсобљу (сматрајући га најпоузданијим). Он је био секретар

једне ложе (чини ми се “Доситеј Обрадовић”). Кад сам му то саопштио, он ми рече: “Па секретар мора да ствари држи секретно”.

То је један детаљ без важности. Важно је ово: Приликом отварања “изложбе” кружио је списак утврђених масона. Тврди се да су многа лица ту била изостављена, да су платила знатну суму да их изоставе. Ја им не замерам; пре ћу замерити онима који су те ствари откривали за време окупације и тиме служили окупатору. Али сад долази најважније: После тог списка појављују се још два са потпуно разним именима. Међу њима је било познатих и признатих антимасона. Сад нико више није знао која је листа аутентична (а ниједна у ствари није била сасвим аутентична), па су се појавиле уцене, претње и шта све друго. На све три листе било је име Лазе Костића али без академских титула. Уверавали су ме да је то бивши потпретседник Општине београдске родом Нишлија. А за мене су тврдили да сам покушао да будем примљен у ложу, па ми то није успело. Та је вест потекла од д-ра Николе Стјепановића, једног од главних правника комунистичке Југославије. Она је била скроз неистинита: Ја сам се увек само спрдао са масонима међу којима је било мојих одличних пријатеља, и пре би постао католик, Боже ми прости, него масон: Толико су мени одвратне све потајне и мрачне акције.

Свака част америчкој масонерији, за коју и сам проф. Косић тврди да је сасвим друга. Она ради отворено, сваки сме да се разоткрива, па се према томе она не може уврстити у “мрачне силе”.

Европска масонерија је фатална била за многе државе. У Србији је и она била национална, њен велики мајстор био је Ђока Вајферт. Њене интриге су биле личне природе, или у најгорем случају партиске (повлађивање једне партије над другом, интригирање једне против друге итд.).

Али у хетерогеној земљи, национално и верски хетерогеној, немогуће је да масонерија, немогуће је да ма каква интернационална организација не употреби и не злоупотреби верске и етничке конфликте за своје циљеве. Оне проповедају љубав и толеранцију, али настоје да протуре своје идеје и свој утицај, а то не могу ако се не ослоне на једну или другу страну. Тиме постају

сарадници једне и непријатељи друге стране. Тиме испољавају своју мрачну и фаталну улогу.

Преко њих раде друге организације које не морају примарно бити против нас. Нпр. Рокфелерова фондација помагала је само масонске писце одн. научнике и само њих стипендирала.

Тако је било на свим пољима јавне делатности. Тиме су чињене уцене, тиме је вршен ефективни уплив неодговорних фактора са стране у наше домаће односе. Многе је била киша и град, а да није знао одакле падају.

Све је то лакше у једној хетерогеној него у једној хомогеној земљи. Свега тога би било и у Србији, али у далеко мањем и далеко невинијем облику. Борба против тога зла била би кудикамо лакша.

У хомогеној држави немају те силе толико разноврсних циљева ни толико углова где да се скривају. Оне се лакше познају и разоткоју. Чим се разоткрију, оне су дезоријентисане и немоћне. Не умеју да се снађу, јер су за мрак саздане. То је биљка која само у мраку успева, и при првом додиру сунчаних зрака она угине. Тада те силе обустављају делатност док се приберу, док, се забораве, чекајући понован мрак и маглу да почну нову делатност под другим именом и другим видом. А ништа од тога за добро саме државе нити мотивисано њеним добром.

V.

Овде се наводе само иностране тајне и мрачне силе. Има њих и домаћих. Мада њихово третирање не спада у ово поглавље, ми ћемо их само укратко навестити.

То је нпр. камарила. Није она одлика само монархије, мада су и појава и њен назив настали у монархији. Данашњи диктатор Југославије Јосип Броз има је већу него је ико икад код нас имао.

Јављају се још клике: војне, цивилне, духовне итд. Њих има свуда и нигде не доносе спас и благостање. Али и ту важи правило да, што је једна држава хетерогенија, мора их имати више и жешћих. Ту су разлике веће, па је и анимозитет већи.

Што је држава разноврснија, то се све више обављају “јавни” послови скривено, пристрасно, непатриотски (јер од патриота не треба ништа сакривати). Све се обавља мрачно, без светлости. Све се претставља мистериозним. Одговорност се скрива, нико не зна ко иза чега стоји. Бедна је таква држава и није дугог века.

Замислите како је то бедно кад нпр. у парламенту један “народни посланик” држи ватрени говор и пледира за једну ствар са свим могућим аргументима “у корист народа”, а у ствари понавља унапред састављен говор једне мрачне групе која ради за себе а не за народ. Или кад министар доноси један управни акт, базиран на мноштву закона, образложен јавним интересом, а донет у ствари у корист једне мрачне силе. Или, сачувај Боже, кад судија доноси пресуду и решава о имању, о части, о слободи, о животу чак појединаца, позивајући се на слово закона, а имајући и виду интерес једне невидљиве групе.

Чак и групе одн. клике које настану са једним патриотским циљем лакше се искваре и метаморфозирају на горе у једној хетерогеној него у једној хомогеној земљи. Тако је нпр. интервенција војске довела 1903. у Србији до слободе и демократије, а 1929. у Југославији до диктатуре.

Ми желимо у својој држави отворену борбу са отвореним противницима, да се виде и распознају и једни и други. Ми желимо елиминисање мрачних сила и тајних утицаја, а то ћемо лакше постићи у Србији него у Југославији. Србија је уопште већи гарант слободе него Југославија. И питање је да ли неки онако загорчени заговараоци Југославије нису агенти мрачних иностраних сила. Међу нама, на овој српској страни, заиста их нема, нити их може бити! Ниједна страна сила, ниједна интернационална организација, ниједан наш нетражени саветник, не залаже се за Србију већ за Југославију. Ја већ због тога не бих био за њу, кад бих се колебао.

XLVIII.— ЗАСТУПАЊЕ НАЦИОНАЛНИХ ИНТЕРЕСА НА СТРАНИ.

**Само да пера дипломата опет не покваре оно
што је мачем војске после толико мука, стечено!
Кнез Блихер.**

K. A. Varnhagen von Ense, Preussische Biographische
Denkmaeler, II, 547. (Fuerst Bluecher).

I.

У једној хетерогеној држави, за изасланике на страни шаљу се претставници разних група које државу сачињавају. Тако мора да буде. Али, место да задовољава свакога, та солуција не задовољава никога.

У новој Југославији се заиста није гледало на кључ: у дипломацији су претежно служили Србијанци, одн. Београђани, али врло често другог а не српског происхождения. То нарочито важи за шефове дипломатских мисија. Хрвати су с правом указивали да нису довољно и достојно претстављени у дипломатском кору Југославије, Словенци иста тако (да о Муслиманима и Македонцима не говоримо). Дипломација је изгледала као привилегија једног краја или чак једног сталежа, можда и једне разгранате породице.

Али, да ли се она афирмирала? Колико је мени познато, није. И то је један од разлога да је наш међународни углед опадао а не растао. Та је дипломација несумњиво имала углађене манире и понашање прилагођено своме сталежу. Али она није имала контакта са народом, нити је из њега проистекла нити га је конзултовала. Дипломација југословенска се била изолирала и уздигла према народу од кога се и намерно дистанцирала. Без демократских инструмената и установа, овај није могао над њом вршити контролу нити макакав ефикасни утицај. Њена улога је постала кабинетска, њена брига да се додворе важним државним факторима. Владале су све оне рђаве појаве које сваку корпорацију корумпирају и разбију: лично додворавање, партиство, камаредрија, непотизам. Наша дипломација у првој

Југославији није била дорасла позиву и није га обављала као што је требало. Она није помогла одржању државе већ њевој пропасти.

У другој Југославији партизани су отишли у дипломате. Неупућени у дипломатске манире, сирови, крвожедни, нигде нису могли да чине пријатан утисак. Помало су почели да се навикавају на пристојнији начин мишљења и деловања. Срба међу њима има најмање, па и то на сасвим споредним местима. Ако се тако поступало до рата са Хрватима (како они тврде), несумњиво се сад поступа са Србима. И махом се још узимају српски ренегати на та места.

Они заступају у првом реду или скоро искључиво своју партију и своје вођство или, како га називају, своје руководиоце. За државу као такву мало их је брига, за народ коме не припадају нимало. Можда чак и раде против њега место да га бране и штите. Ако неко нападне “друга Тита”, сместа улажу протесте; ако нападне комунистичку партију, напуштају зборове где се то десило, ако негде пише ма шта против режима, они демантују. Али, ако се нпр. Срби клевећу у журналистици и квази науци, ништа не предузимају против тога. Као да им чак то годи, као да су желели. Нарочито ако се нападају ранији режими Србије и Југославије.

Ако има нека повољна манифестација о Србима, то одма наведу на југословенску воду. Они не могу да заступају нацију, а најмање српску.

II.

Пре рата је у Србији било све сасвим друкчије. За посланике на страни долазили су људи из народа, контролисани од народа. Они су се заиста старали за народ, за васколики српски народ. За све његове интересе, не само “дипломатске”.

Ракић је као конзул у Старој Србији певао песме које су читаву генерацију заносиле и много допринеле нашим победама. То се може донекле рећи и за Јована Дучића. Бранислав Нушић је описивао српске крајеве по тим областима. Михаило Гавриловић је годинама исписивао архиве Ватикана, које је ту скоро користио Јован Радонић, а преко њега цело Српство. И

Стојан Новаковић је служио српској историској науци као посланик у Цариграду.

А сви су бранили српске опште и појединачне интересе, сви без изузетка. Сви су имали аргументе потребне за тај циљ. Они у Аустрији одржавали су везу са аустриским словенским круговима, они у Русији и Грчкој са православним круговима, итд. И сад наилазимо на трагове тога држања. Тако је нпр. још новембра 1958. приликом посете Београду грчки литерат и потпретседник њихове Академије наука казао: “Лично сам познавао и вашег великог песника Јована Дучића, који је много волео Грчку и о њој писао”. Ја сам у нижој гимназији читао те заиста дивне путописе Јована Дучића, и после скоро 50 година они врше улогу везе и пријатељства, које антисрпски и комунистички режим Југославије искоришћује за себе.

У неколико престоница били су и црногорски дипломатски претставници, који нису били људи од пера, али су српске интересе заступали и штитили ништа мање од претставника београдске владе.

Кад се читају мемоари не наших већ страних дипломата, опазиће се са каквом су истрајношћу и оданошћу заступани српски интереси од српског дипломатског особља. Тада је заиста сваки био “амбасадор своје земље”. За српску дипломатију је казао познати аустријски историчар и политичар Х. Канер ово:

“Србија је увек била мали камичак преко кога се аустроугарска дипломатија стално спотицала, док се није у Светском рату на њему преврнула.”

Heinrich Kanner, Kaiserliche Katastrophenpolitik. Ein Stueck zeitgenoessischer Geschichte. 1922.

Тада су и поједине угледне личности српског рода саме узимале на себе и вршиле заштиту српских интереса. Доста је споменути великог научника М. Пупина, Банаћанина, који је био лични пријатељ претседника САД Вудроа Вилсона. Њему се може захвалити што смо онако сјајно у територијалном погледу прошли на Конференцији мира, а нарочито што смо добили велики део Баната. Па колико су нам ваљали научници, као Јован Цвијић и други.

Све је то љубило свој род и своју државу, а кад је дошла Југославија, нико је није више својом сматрао.

Тада се није могло десити као данас да у лексиконима, енциклопедијама итсл. врве нетачности и увреде на рачун Срба, тада кад смо били мали и слаби. Међутим је тога било и између ратова, за време прве Југославије, као нпр. у немачком католичком лексикону Хердер (највећег угледа), који је дао веома немиле описе Срба и сасвим нетачне описе Хрвата и хрватства. Ко би хтео, а ко би и смео да ту интервенише? Није се одговарало ни у дневној публицистици која је била јако разграната и моћна, на нетачно приказивање Срба. Постојали су, истина свуда, културни и новински аташеи, али су они имали хиљаде пречих послова него да бране Српство, тим пре што се веровало да је оно јако и безбедно!!

Нека ми се опрости ако овде наведем један детаљ из мога живота. Средином двадесетих година је један познати маџарски статистичар напао нашу Државну статистику због приказивања етничких односа Војводине. А они су били беспрекорни. Приказ је изашао у једном стручном часопису маџарском на француском језику, и ја сам за њега дознао преко једног чешког стручног часописа (јер је Маџар напао и Чехе). Три пута сам, као секретар Државне статистике, тражио од посланства СХС у Пешти да пронађу и пошаљу тај часопис; два пута нису одговорили, трећи пут, након годину дана, послали су га без једне попутне речи. Они су мислили да је Трианонски уговор довољна заштита Војводине! И мене, који сам Маџарима одговарао, сматрали су јамачно манијаком (као и њихови истомишљеници у емиграцији).

III.

Данашњим дипломатским претставницима Југославије забрањено је да српско име ма где спомињу. Ако се истичу проšli односи једне земље и српска солидарност са њом, највише се могу употребити заменица ми и наш. Или се и то појугославише (као српска гробља у Грчкој).

Да неко данас заступа засебне српске интересе, не може ни лудак да мисли. А такви интереси постоје, итекако.

Ми смо данас спољно-политички, и међународно, једна непозната фела, нешто што не постоји или нема никакав значај, нешто мање и безначајније од које афричке колоније (јер се о овима ипак кад-тад пише у вези њихове жеље за самосталношћу).

Да смо самостални, наше име би се спомињало код свих гласања у међународним телима, а свакако би и неки претставник дао повода својим говором да се још више и лепше о нама пише. А и други државници настојаће да Србе не драже и не вређају, често чак да им угоде. Јер угађајући нацији, угађају и националној држави. Данас све то није случај.

Да ли ће српски претставници успевати у својој мисији, зависи од разних околности и од међународне констелације. Али они неће ништа пропустити да српске интересе заштите. У Југославији то није могуће. Ту се мора чинити компромис разним интересима, да напослетку нико не буде задовољан. Свака ће компонента те државе сматрати да су њени интереси жртвовани у корист друге, свака ће мумлати, протестовати итд. Досадашње искуство Југославије то речито показује. Све ће се то одоажавати на просперитет и стабилност државе. Дипломација ће неминовно морати да руши место да подупире државну зграду.

XLIX. — МЕЂУНАРОДНИ УГЛЕД ЈУГОСЛАВИЈЕ

**... Et qui nolent occidere quemquam,
Posse volunt.
Juvenalis, Satirae, 10, 96.**

Они који некога неће да убију,
желе да га имају у власти.

I.

Г. Радоје Л. Кнежевић у раније наведеном приказу моје прве књиге (“Порука” за јануар 1958.) тврди између осталог да је “углед Југославије у свету већи него које било државе њеног обима”.

То је стара теза г. проф. Кнежевића. Имам један исечак из чикашке “Српске Борбе”, али нажалост без датума. У њему стоји да је г. Р. Кнежевић одржао негде раније на Народном универзитету у Чикагу “предавање о проблемима југословенске емиграције”. И сам лист кондензира његово гледиште у овим речима:

“Тито ужива углед у западном свету, зато што се тврди да је дошао на власт снагом народа, зато што се тврди да је извео социјалне реформе и федеративно уређење земље и зато што има група у емиграцији које су против Југославије. Прва два разлога могу се побити, каже г. Кнежевић. Трећи не може, јер је тачан и истинит. Да није Тита, не би било Југославије. И пошто Запад хоће по сваку цену Југославију, то помаже Тита.

Против комунистичког режима у земљи може се борити само удружевом снагом Срба, Хрвата и Словенаца....”

Овом приликом нас интересује само његова основна тврдња, да је данашњи углед Југославије велик, већи од ма које Друге земље њеног ранга.

II.

Овде има и истине и претеривања. Истина је да је међународни углед данашње Југославије доста велик, али за ово неколико месеци откад је тај напис г. Кнежевића изашао па до данас он је знатно смањен. А и раније, нпр. 1948, био је тај углед никакав. Југославија је успела да добије наоружање од САД, па је ојачала и своју војну, и тиме неизбежно, своју спољну позицију.

Па ипак, то је углед **комунистичке** Југославије, и он би био неминовно поремећен кад би нестало идеологије која је прати. Морамо ли, онда, задржати вечно комунизам, да би сачували и тај углед Југославије? Јер међународни углед краљевске Југославије је био знатно слабији.

И Јосип Броз, диктатор данашње Југославије, истиче тај њен углед. Ево шта је он казао у Зеници 12. октобра 1958: “Југославија је мала земља, али има свој глас у свијету. А тај глас је зато снажан што не претставља само то што мислимо ми руководиоци, већ оно што мисли цео наш народ.”

С једне стране је ово далеко скромније него оно што је казао г. Кнежевић, а с друге стране је потврђено још једанпут да углед Југославије почива на једнодушности комунистичког опредељења народа, тј. на уверењу иностранства да је цео народ комунистички, да је режиму одан и као такав кадар да брани земљу.

Но, мало затим је Броз казао, у истом говору: “Наша земља је највише нападана земља у свијету.”

А 19. септембра 1959. казао је на Цетињу Јосип Броз:

“Нова, социјалистичка Југославија, чији је саставни дио и ваша Република Црна Гора, постигла је данас и на пољу међународних односа такав углед на коме јој могу завидјети многи други народи. Шта је Југославија значила прије рата, шта је она претстављала на међународној арени? Једну у Версају вештачки створену државу, са неравноправним националним односима, са националним и социјалним угњетавањем....”

Шта је то, уосталом, што Југославију чини угледном? Да ли начин владавине? То, свакако не. Да ли њена солидност? Ни то не, јер остаје као

аксиом код стварања држава да се хомогеност претпоставља свему другоме. Њен углед чини њена војска, за коју се верује да је моћна и храбра. Но то је исто веровао и Черчил (а са њим и цео свет) за Југославију 1941. Стварност је била друкчија.

Затим се цени њен тобоже јак став према комунистичком блоку. Она је на међи Запада и Истока, па лавира тамо и овамо. Зато се многи отимају о њу, и полажу много на то хоће ли она бити тамо или овамо. Зато је вечно живо интересовање за њу на свим странама. Али то још не значи да се та држава искрено уважава, нарочито морално. Рачуна се само са њеним војним потенцијалом, који може и да омане, и њеним геополитичким положајем. То јесте особина Југославије као такве, коју њени делови не би имали. Али је то уједно и извор њених тешкоћа и њених евентуалних несрећа.

Да је Југославија остала чврсто уз комунистички блок, тј. да није одатле истерана, њен углед би био далеко мањи код слободног света. Овако је смањен код поменутог блока. И као што рекох малопре, он се мења, подлежи флукуацијама, једнако као и углед Прве Југославије. У суштини тај углед није иманентан Југославији као таквој. И она може бити без угледа, као што и њени делови могу имати још већи углед (пример Србије у другој деценији овог века).

Колико је тачно наше тврђење да је углед једне државе условљен њеном моментаном структуром и да подлежи флукуацији имамо накнадно доказ у једној вести из Њујорка од 29. септембра 1958, неколико дана пошто је овај напис био завршен. Тога дана су били познати резултати гласања у Француској о пријему пројекта Устава Ђенерала де Гола, и из круга Уједињених нација се јавља да је “престиж Француске зватно порастао”. А он је неколико месеци пред тим био пао на скоро најнижу тачку која се може замислити код једне велике силе. Одједанпут, углед Француске расте до неслућених граница. А то је била иста земља и пре и после овог дана.

Ако се сматра да се углед Југославије одржава у томе, што је мало ко напада, и што се њеним претставницима указује нарочита част, онда и то треба подврћи ревизији. Никад се нису претставници једне државе излагали

таквој дискриминацији и таквом бојкоту као што је случај са југословенским претставницима у Кини и Арбанији, и њиховим разним делегацијама.

О томе смо сви читали многе извештаје, чак многу жалбу у југословенским новинама. Шаље нпр. Југославија своје делегације у Кину а овде их уопште не дочекују, и делегације се морају враћати назад. Арбанаси тиранишу званично претставништво Југославије како раније не би смела ни једна велика сила да поступа са претставништвом саме Арбаније (најмање и најнеугледвије државе Европе). Да наведемо само шта о томе пише “Политика” од 25. октобра 1958:

“Претставнику Државног секретаријата постављено је затим питање у вези с малтретирањем особља југословенског посланства у Тирани. Новинари су се интересовали да ли ће југословенска влада у вези с тим предузети мере код албанске владе. “Поступци албанских власти према особљу југословенског посланства у Тирани и члановима њихових породица у супротности су — истакао је претставник Државног секретаријата — с нормама опхођења које важе свуда у свету. Они овемогућавају нормалан рад нашем претставништву и нормалан живот његовог особља. Не бих желео, рекао је претставник ДСИП Драго Кунц на крају, да прејудицирам мере које ће наша влада предузети у вези с тим”.

А претседник државе Броз није смео да се појави у Америци, јер њега и краља Сауди Арабије није хтео да прими претседник општине Њу Јорк. Само њих између стотина високих гостију Америке, и само њих откад је тај обичај уведен у САД.*) Јавно мишљење Сједињених држава је то одобрило, оно га је чак изазвало. Многи веома угледни народни претставници су рекли да ће изостати са седнице Конгреса ако би он говорио; један је чак рекао да ће дати оставку на свој мандат у том случају. И Броз је морао да “откаже пут”. Један шамар какве ретко памти историја међународних односа. Лицу са много угледа и претставнику државе са неспорним угледом (а он је њена инкорпорација у буквалвом смислу речи) то се не би могло десити.

---

*) У јесен 1958. читам да је цео општински одбор Њу Јорка дочекао кнеза од Монака, и том приликом прогласио њега и принцезу (ранију филмску глумицу) почасним грађанима. Колика разлика у ставу према њима, владарима једне патуљасте државе, и према Јосипу Брозу, чија држава ужива тобоже већи углед него ма која држава њеног обима!

III.

Читаоци су видели из многих претходних одељака да сам ја овај рукопис био завршио крајем 1958. и после скоро две године узео поново у руке да му дам завршну форму за штампу. За те две године се много шта променило, али ништа толико као престиж и међународни углед Југославије. Ох, какве промене! *O quae mutatio rerum!*

Симптома има много, да их не можемо набројити. Највидљивији је и најупечатљивији како се сад третира шеф Државе Јосип Броз. Док су се још пре неколико година сви јагмили да га приме или посете, сад нико неће с њим. Само са неким Азијатима и Африканцима је у личном контакту и међусобном посећивању. Бели га се либе и перхоресцирају, једнако Запад као Исток.

Нарочито му се никако не испуњава жеља да посети Вашингтон и САД. После бруке од две-три године раније, кад је Броз морао тобоже сам да “откаже” посету САД, покушано је званичним путем припремити посету у јесен 1959. И кад су у Београду мислили да је све готово, излази 9. октобра комунике полуваничне америчке агенције УПИ из Вашингтана, у коме директно стоји:

“У дипломатским круговима Вашингтона се говорило у петак да је државни секретар Хертер почетком недеље известио југословеског министра спољних послова Поповића, да је Ајзенхауеров програм сувише преоптерећен да би још могао да допусти посету маршала Тита Сједињеним државама. Пре четири месеца су се канда претставници оба народа сложили били у томе, да су узајамне државне посете Ајзенхауера и Тита у принципу пожељне. Тито је тек пре недеље у Београду америчком министру пољопривреде Бенсону казао, да би се радовао да посети САД.”

Одбијање је јасно и дефинитивно. Да намера и жеља Брзова да посети САД није била допрла у јавност, то нико не би ни знао за ово одбијање. А овако, као да се чекало да Броз званично изрази жељу да дође, а ови кажу: Не може! Нечувена ствар у историји дипломатије.

Крајем исте године креће претседник САД Ајзенхауер на далек пут да обиђе више од тучета држава на разним континентима. О томе сам написао уводни чланак у “Канадском Србобрану” од 7. јануара 1960, под насловом “Ајзенхауер путује....” Почетни његови ставови овако гласе:

“Путује, путује, данима, недељама. Управо лети: са континента на континент, из државе у државу. Лети и путује по свету. Кренувши из Америке иде у Европу, скаче у Азију, враћа се у Европу, скреће у Африку итд. Иде Ајзенхауер и чини посете: и онима који то нису њему учинили, онима чак које САД нису желеле да виде у својој средини.

Иде свуда Ајк, само не у Југославију. Нити се окреће на њу, нити се обазире. Као да не постоји. Долази у непосредну њену близину; своју турнеју почиње са Римом. Поклања се својим дојучерашњим непријатељима, поклања се Папи, а о Титу не води рачуна. Као да га нема у близини, као да Југославија не постоји. Он обилази и Грчку, “савезника Југославије”, он гледа на карту: сасвим је близу Југославија. Окреће главу од карте, као да је кугу видео.

Посећује Франка, фашисту, против кога се Тито борио. Посећује Бургибу, чија држава не постоји ни четири године. Посећује султана Мароканског, који је био доскора француски заточеник. А за Тита ни хабера нема.

А још га је тај Тито пре само три месеца молио да га прими у Вашингтону. Вашингтон обећа и после порече! Јасна је ствар да је та одлука у вези са путем Ајзенхауера. Јер да је примио Броза, морао би му вратити посету....”

Кад није никако могао капијом да уђе у САД, он је покушао на капицик: искористио је заседање Главне скупштине Уједињених нација у лето 1960, кад су се у Њу Јорку били окупили сви шефови комунистичких држава, да оде на заседање као претседник југословенске делегације. Али је том приликом доживео бламажу као никад ниједан шеф државе у САД. Обални радници нису хтели да му преносе багаж са униформама и орденима, а Срби емигранти су га дочекали са таквим демонстрацијама (о чему је мало пред овим писано) да је испао смешан. Ајзенхауер га је примио у Њу Јорку на пола сата, и то после Црнца Нкрумаха из Гане, државе која тек годину дана

постоји. Никакав позив и никакво одобрење за посету других америчких градова није добио. Једнако му је дат миг од Канаде да ни тамо није пожељан!

Нико му није дао важност у Њу Јорку сем неколико егзотичних владара и диктатора. Совјетски и сателитски шефови држава су га избегавали. Кад је путовао за Њу Јорк из Шербуре, случајно је путовао истим бродом арбанашки потпретседник Владе Шеиху. Броз је тражио састанак са њим, а овај рекао да до Њу Јорка нема времена; Броз је онда одговорио да он нема времена после Њу Јорка.

Пролазећи кроз Париз, хтео је да посети ђенерала Де Гола. Овај му је послао у сусрет Пјера Мајара “дипломатског саветника Претседника Републике” да га он прими. (Вест АФП од 14. септембра 1960). једва увреда каква се такође ретко дешава у међународним односима.

Никоме више не импонира, нико га не жели. Човеку падне на памет стих Милете Јакшића о цвету за кога пише:

Пчела га неће, лептир га неће!

А и Броз је био “љубичица бела”, која је престала да пружа мирис! Нико је више неће.

Кад се враћао из Њу Јорка, Броз је хтео да посети Фидела Кастра у Куби; Вашингтон му је ставио до знања да би се то сматрало као “непријатељски акт према америчкој влади”. И Броз је одустао, није смео да посети ни тог екзотичног комунисту. Мислио је прошетати се после по Италији, па је и то осујећено.

Југославија се више не бира за члана комисије УНО и других међународних гремија, као што је раније био случај.

Шефови комунистичких земаља, један за другим, искоришћују сваку прилику да нападну и увреде Југославију, и то махом приликом државних свечаности и партиских манифестација. Југословенски амбасадори напуштају тада демонстративно скуп. Али тих случајева нема нигде друго у свету; ја бар нисам читао да је ма какав други амбасадор напустио једну свечаност на коју

је био позват зато што се његова земља напада. За југословенске имам масу исечака из новина, чија документација постаје сувишна. “Политика” је чак, у броју од 2. децембра 1958, донела начелан чланак пун жучи под насловом “И на празник — клевете!”, потписан од В. Ђукића. Ту се приказује вређање Југославије, чак на њен национални празник, као један систем! А тешко се то чини са земљом која ужива ванредан међународни углед!

Не треба заборавити ни прекид дипломатских односа са великом и богатом западном Немачком. У Београду нису веровали да је то уопште могуће и били су констернирани кад се то десило. И сад се боје да признају екзилну владу Алжира, мада њене чланове примају у Београду са свим почастима које се указују правим иностраним државницима. Али не смеју да ту владу формално признају као што су учиниле неке комунистичке земље, јер Француска прети у том случају са прекидом дипломатских односа. Поред тога, Француска зауставља и претреса југословенске лађе које плове Средоземљем, наређује им да искрцају сумњив терет итд. Није то био само један случај већ читав низ. О томе пише “Политика” од 21. децембра 1960 под насловом “Насиље у Средоземљу” и ово:

“Свега за десет дана, од 9. до 17. овог месеца, француски ратни бродови који крстаре Средоземним морем приредили су три чудна инцидента југословенским бродовима “Задру”, “Дубрави” и “Србији”. Ратни бродови француске морнарице одредили су и дали себи за право да на отвореном мору зауставе и претресу трговачке лађе под југословенском државном заставом, а “Србију” чак да прате до луке Тангер.

Међутим, ово није први такав случај. Слични инциденти догађали су се и пре неколико месеци с нашим бродовима “Хрватска”, “Словенија” и “Ријека”, а ва брод “Србију” је 15. маја ове године чак отворена ватра с француских ратних лађа...”

Једној земљи са великим међународним угледом то би се теже могло догодити.

Приликом прославе Октобарске револуције у Москви 1960, Југословенска влада није била позвата, што ју је јако озлоједило. (УПИ од 4. новембра 1960). У Конгу је војска “извршила претрес југословенских дипломатских

претставника” (Танјуг од 28. октобра 1960). На протест југословенских власти нису власти Конга ни одговориле, нити му придају важност. (О томе јавља и Рајтер 2. новембра).

Нису ово само наше конзенквенце о губитку међународног угледа Југославије, већ и других истакнутих јавних радника српске емиграције. Тако сам Југословен др Живко Топаловић даје почетком 1959. један запажен чланак под насловом “Титова звезда на западу”, где међу осталим стоји:

“Данас смо у тој фази развића, кад је Титова звезда потамнела. Углед му је, после тешког пораза у игри са Хрушчовом, пао и међу југословенским комунистима. Показало се да једна мала земља и једна власт на стакленим ногама не може да игра неку водећу светску улогу. Много је мачку говеђа глава — хоће њоме да се задави.”

Војвода Јевђевић је све то кондензовао у веома лепом чланку “Катастрофални резултати Титовог пута у Америку” у “Канадском Србобрану” од 10. новембра 1960, у коме још наводи да, при повратку Броза из Њу Јорка једном италијанском лађом, Италија није смела да му понуди посету земље, мада му је то раније било стављено у изглед.

У шапирографираном листу “Српски Видици” за 1960. стоји на једном месту: “Лондонски лист Тајмс од 1. марта пише о Титовој усамљености. У истом смислу пише и париски Л Монд, док западнонемачки листови Ди Велт и Франкфуртер Рувдшау говоре о Титовом страху од изолације.” Итд.

Водећи немачки лист “Франкфуртер Алгемајне Цајтунг” пушта 28. новембра 1960. чланак свога кореспондента Курта Кербера под насловом “Југославија и седам њених суседа”, а са поднасловом “Тито у сенци ветра”. Тај чланак почиње овим речима: **“Политички значај Југославије је сведен на њену праву меру.** До овог суда човек долази кад посматра ванредне покушаје Београда да се у почетку овогодишњег заседања Пуне скупштине Уједињених нација стави са личношћу Тита у прве редове бине да би ту играо једну од главних улога, а онда скоро резигниран говор југословенског шефа државе после његовог скоро незапаженог ишчезавања са Пуне скупштине...” Мисли на говор који је Јосип Броз држао у Београду насилно окупљеном становништву после свога повратка.

При коректури последњег табака средином 1962. године могло би се додати још безброј примера ниподаштавања Југославије на међународном терену. Нажалост, то је немогуће, јер би одуљило и поскупило издавање књиге. Само неколико реченица да се наговести шта се све збило.

Југославија је признала владу Алжира тек после Споразума у Евијану, али док Француска није била свој суверенитет пренела на државу Алжира. Пожурила Југославија да буде прва, а Француска сместа тражи да њихово међусобно претставништво буде сведено од амбасадора на отправника послова! Ужасан удар југословенској дипломацији (отправник послова може да општи само са начелницима Министарства иностраних дела).

У “Политици” од 23. фебруара 1961. године има вест под насловом: “Албанска полиција у Тирани претукла службеника посланства ФНРЈ”. У истом листу од 25. фебруара говори се да је “угрожен југословенски живаљ у Албанији”.

2. јуна 1961. доноси “Политика” вест “Танјуга” “Југословенски конзул у Братислави није позван на дочек премијера Хрушчова”, што претставља “грубу дискриминацију према југословенском претставнику” (позвани су били сви остали конзули, чак и западноевропски).

“Политика” од 19. марта 1961. има чланак под насловом “Варијанта познате теме”, где се наводи шиканирање особља југ. посланства у Софији, које такође нема преседана.

У неколико бројева истог листа из марта 1961. налазе се жестоки протести против француских власти чије “акције против наших бродова постају систем”.

Итд. Нема краја тим “дискриминацијама” и тим омаловажењима државе тобоже тако великог угледа!

IV.

Ако је био слабији углед прве Југославије, несумњиво је био неупоредиво већи углед Краљевине Србије 1912—1918, док се нисмо

ујединили са Хрватима и Словенцима. Тада, заиста, ниједна држава њеног обима није уживала на свету већи углед, него Србија.

А данас је претерано рећи да Југославија ужива “већи углед него која било држава њеног обима”. Има држава мањих са више угледа. Доста је споменути Швајцарску (три и по пута мању), Шведску, па и друге нордиске државе.

Кад је реч о међународном угледу данашње Југославије, још једна околност се не сме изгубити из вида. Она је највећи просјак који је икад у свету међу државама постојао. И мале државе, као што су биле Црна Гора и Арбанија, и које су биле принуђене да примају помоћ са стране, нису никад тако бедно тражиле зајмове и помоћи без накнаде као што је то случај са садашњом Југославијом. Она тражи паре одсвакуда; ако игде важи латинска реч *rescupia non olet* (новац не смрди), то важи за садашње управљаче Југославије. Она тражи паре највише од Америке, али и од других савезника и противника САД. Траже, и добивали су, од Енглеске и од Француске. Траже и од Западне и од Источне Немачке, од побеђених држава у рату (чак и од Аустрије!). Траже од самог Совјетског савеза. Итд. Траже од свакога ко има и ко хоће да да. Тако се никад једна држава није понижавала.

Она, Југославија, то тражи и добија тобоже “без икаквих услова”. Нека верује у то ко хоће. Али сами зајмодавци не мисле тако. Јер Совјетски савез нпр. тврди да се Југославија продала Америци, а ова опет не даје ништа кад се Југославија приближи Совјетима. Политика, и текако, ту игра своју улогу.

Силе се праве да то не примећују и да тиме не понизују просјака. Али се просјаци нигде не цене, па ни овде.

Србија, мала, није никад добивала од некога новчану помоћ у виду дара, а зајмове је плаћала веома уредно. Јер се ту пазило јако на шта се шта троши; пазило се јер је то била земља једног соја и једног менталитета.

V.

Има још један разлог, мора се признати, зашто “Југославија” понегде у иностранству ужива добар глас: У свим међународним утакмицама, било да се ради о шаху, шпорту или нечему друго, чланови њених екипа постижу

заметне успехе. Тако да спортисти света са респектом говоре о Југославији, шахисти исто тако, итд.

Мене је ствар интересовала посебно, па сам гледао ко су добитници награда. У 80% случајева, да грубо ту цифру употребим, добитници су Срби. У највећем делу спортских дисциплина, а у шаху нарочито.

Сав тај углед, дакле, који припада данас Југославији и којим се она поноси и кога искоришћује морално, Срби стварају. Бар највећим делом Срби. Сав тај углед скоро припао би и малој Србији, и знало би се коме има да се захвали.

Овако, ниједна екипа не сме да се означи као српска, и ниједан појединац као Србин. Као Хрвати да, бар понекад, као Македонци скоро увек, као Срби никад. Тако се нпр. “Танец” означава као македонска организација, али за београдско “Коло” које је гостовало и у варошици при којој ја живим (Бадену, неколико минута удаљеном од мог места) нигде није било означено ни да је београдски а камо ли српски клуб. Све је било “југословенско”.

L.— ДА ЛИ ПОБЕДНИК СМЕ ДА СМАЊУЈЕ ДРЖАВУ?

Nemo patriam quia magna est amat, sed quia sua.

Seneca, Epistolae, 66, 26.

Нико не љуби отаџбину зато што је она велика,
већ зато што је своја рођена.

I.

Не смемо, лојалности ради, и а због принципа исцрпности који смо поставили као циљ овој књизи, тј. да се ниједан аргуменат противне стране, ако је озбиљно и од озбиљних лица постављен, не сме оставити без одговора, не смемо да не одговоримо на један аргуменат г. Милутина Виријевића који је изнео у свом Видовданском говору 1957. Тај аргуменат је садржан у следећем ставу, који ћемо дословно цитирати:

“...Многи у емиграцији су се окомили на Југославију и неће је. То је чудновато, јер до сада није познат случај у историји, да је један народ после победничког рата сам захтевао да му држава буде мања од предратне, ...”

Г. Виријевић има само донекле право, уствари он има право уколико се његови аргументи односе на прошлост а не на садашњост. То је био аксиом државе, силе, државе престижа, “империјалистичке државе”, а данас је “превазиђен” (да употребимо израз комунистичке Југославије).

II.

Ми имамо чак примера у **нашој** прошлости, и то не тако давнашњој, да је једна суверена држава на Словенском Југу молила и преклињала да се њена територија смањи иако рат није била изгубила, већ да је хтела, могла се сматрати победничком силом далеко пре него Хрватска 1918. или 1941. То је Дубровник.

Дубровачка република је целим својим залеђем граничила са Турском (управо Херцеговином). Испред себе је имала слободно море а само на свом северу један мали појас континенталне границе са Млецима. Кад су пак

Млечићи после Кандиског рата, а Миром у Сремским Карловцима 1699, добили и Херцеговску Крајину, онда је Дубровник са две стране био опасан територијом Млетака. То му је било непријатно, и онда су Кнез и Властела дошли на генијалну идеју да од своје територије и на северу и на југу одвоје по један појас и дарују Турцима. На тај начин имаће само Турке као континенталне суседе.

Ево шта о томе каже најбољи хрватски историк проф. Фердо Шишић у “Алманаху Јадранске Страже” за 1927, стр. 103:

“Бојећи се сусједства млетачкога, дубровачка је република издејствовала код склапања мира у Пожаревцу, да је Турској уступљена узана част територије на сјеверу и југу њена, дубровачкога, владања; на тај начин је Турска 1718 избила с двије тачке на Јадранско море. Ове двије тачке јесу: на сјеверу **Неум-Клек**, испод ушћа Неретве, и **Суторина** на југу, на улазу у Боку Которску. Обје ове енклаве рачунају се још и данас у Херцеговину.”

Дубровник је жељно очекивао прву међународну могућност да се отараси тих делова своје територије, који су истина били малени, али и сама Република је имала патуљасто пространство, тако да јој је сваки квадратни метар територије био драгоцен. Није то чак лако ни ишло да се ове територије ослободи. Ево шта о томе саопштава конте Антоније Сорго, сам Дубровчанин, 120 година доцније:

“Срећом, све препирке са Млецима престадоше на Пожаревачком миру. Један Дубровчанин, слуга енглеског преговарача који је учествовао на том Миру, имао је патриотски инстинкт да се баци пред ноге свога господара, преклињући га да се заузме да у Уговор уђе такво разграничење између Млетака и Порте, да његова отаџбина не буде више ниукаквом копненом контакту са својим старим и непомирљивим ривалом. Толико може љубав за своју земљу пружити интелигенције и узвишености једној прикладној души, чак на најскромнијем положају.”

(Antoine de Sorgo, Fragments sur l'histoire politique et litteraire de l'ancienne Republique de Raguse. Paris 1839. P. 15).

Можда је Сорго ово помало и романтично приказао, али факат постоји да је Пожаревачким Миром Дубровник лишен граница са својим немилим ривалом, и то по жељи самог Дубровника који је жртвовао један део своје и онако мале територије. Поближе о томе у књизи “Српска историја и Српско море” која ускора излази у Аустралији.

А Душан Силни, истина тада као краљ, дао је Дубровчанима полуострво Пељешац са Стоном, најистакнутији део српске морске обале. То је учинио хрисовуљом од 22. јануара 1333, која је отштампана на више места. Ја је имам у “Законским Споменицима српских држава средњег века” од Стојана Новаковића, стр. 297. У почетку хрисовуље краљ Стефан Душан мотивише своју одлуку овим речима: “Видјех срчану љубав и вјерно поработање родителем и прародителем краљевства ми и саме краљевству ми властел славнаго града Дубровника...” И онда их обдарује територијом која је за њих од екзистенцијалне важности. Истина, то има формално карактер продаје, али је цена, у ствари трибут, тако мален, да је више символичак. У повељи пише: “И тојзи све да им краљевство ми у баштину и дјецам их и унучад их. ..” А после тога, ставља им као модус који су Дубровчани заклетвом примили: “У јеште се су заклету краљевству ми властеле дубровчци, **да пребива поп србски и да поје у црквах** које су у Стону и у Рату, како јест повељевало краљевство ми.”

Ваљда нико неће рећи, па ни г. Виријевић, да је Душан био принуђен да Стонеки Рт уступи Дубровчанима и да се њих бојао! Добро схваћени интереси државе захтевају понекад и смањење њене територије.

И Конавле су Дубровчани добили без борбе и сву другу своју територију, па су после, као што се види, један њен део уступили Турцима опет без борбе и принуде. А знали су Дубровчани шта раде.

III.

Истина, ни данас ниједна држава не смањује својевољно своју територију ако не мора. То значи да се на то не може принудити једна победничка земља. Али примери из новог доба показују да победничка земља пристаје најзад да ампутира, отстрани од себе и “осамостали” етничке делове који

неће с њом. Да ли она то чини вољно или “невољно”, то је друго питање. Али она формално даје пристанак на то.

Примери после II светског рата: Индија, Индонезија, Индокина, Сирија, Либанон итд. Рећи ће се да су то биле колоније. Али Индија није баш била проста колонија. Но рецимо да су то биле колоније. Но Ирска после Првог светског рата није била колонија, већ интегрални део “Уједињене Краљевине”, па је ипак добила самосталност, и она је поштована у II рату мада су обале Ирске биле такорећи од судбоносног значаја за Енглеску.

Затим, тај “победнички рат” је давно већ завршен. А и данас још настају нове државе на рачун победника из тога рата. Нпр. Судан, Мароко, Тунис, Гана, Гвинеја итд. И ко зна где ће се стати!

Па и само питање победничког рата код нас је спорно. Да претставник Удружења “Дража Михаиловић” говори о “победничком рату” Брозових хорда, мало је чудно. Кад се тврди да је цео српски народ био уз ђенерала Михаиловића, што је углавном тачно, онда се никако не може говорити о “победничком рату” Срба. Не, ми нисмо победници, већ побеђени.

А и да смо победници, имамо ли ми морално право да држимо на силу у свом склопу један народ који неће с нама?

Ако г. Виријевић одбаци фразе, доћи ће најзад до нашег закључка.

IV.

Да завршимо ово са неколико ставова из говора дра Слободана Драшковића приликом прославе 40-годишњице српског уједињења у Чикагу 1958. а поводом истог питања. Он је изос. рекао:

“Међу замеркама које се чине српским борцима истиче се замерка о “смањењу” државе и могућности развоја ако се југословенским решењима претпоставе српска. А међу омиљене “озбиљне” и “народске” аргументе спадају они о великом и малом броду и великој и малој њиви. Бољи је велики брод од малог и боља је велика њива од мале, кажу маглоумни југословени, сматрајући да говоре нешто врло убедљиво и “мудро”. Уствари ти “морнарски” и “ратарски аргументи најбоље показују сву празнину

југословенске “идеологије”. И дете зна да је већи брод по правилу стабилнији од малог и да боље одолева ветровима и бурама. Исто тако и дете зна да већа њива по правилу може више да роди и плода донесе него мала њива. Али југословенски мудраци заборављају квалитет. Искуство казује да је мали српски брод, који је имао првокласне капетане, био тучен свим светским ветровима и бурама, повијао се и бивао смртно угрожен, 1918. године упловио у луку српског ослобођења и уједињења. А велики југословенски брод је лутао, клатио се и у круг вртео, пловио без правца и смисла, јер капетани који су се смењивали на капетанском мосту нису знали ни куда ни ради чега плове, и тај је велики југословенски брод 1941. године отпловио тачно у капитулацију и у покољ српског народа.

А ако је реч о њиви, мала српска њива до 1918. рађала је најбољим и обилним родом, који је могао да храни и крепи Српство у четири државе, ојача га и за славну епопеју 1912— 1918. га оспособи. Југословенска њива је била знатно већа и доста је рађала, али је рађала отров и кукољ, који су отровали српски народ, помутили српски дух, ослабили Српске кичме и тако нас ослабио да нисмо били у стању да се бранимо и боримо 1941. године, него беспомоћно потонули у ропство.

Према томе, празно је и несавесно препоручивати југословенство причом о великим и малим бродовима и великим и малим њивама. Здрава храна српском народу може доћи само са српске њиве, а сигурну пловидбу по бурама и ураганима светских збивања може обезбедити само српски брод.”

ЈЕДНО СТРУЧНО МИШЉЕЊЕ О КЊИГАМА “СРБИЈА ИЛИ ЈУГОСЛАВИЈА”

Под горњим насловом је “Канадски Србобран” од 3. новембра 1960. објавио овај допис:

Аутор књига “Србија или Југославија” (досад су изашле две; трећа је у штампи), проф. Л. М. Костић, добио је од читалаца тих књига, као и осталих својих књига, велики број писама, у којима се изражава допадање, задовољство, признање, захвалност, чак и одушевљење са његовим излагањем. Он је садржај неких од тих писама саопштавао издавачима; мали број је чак копирао Амерички институт за балканска питања. Али др Костић није дозволио да се ма шта од тога објави.

Овде чини изузетак са једним скорашњим писмом, при чијем је завршетку била клаузула: “Ако сматрате потребним, можете се користити овим писмом како budete хтели”. То је пошилилац спонтано написао; нико му то није тражио.

То је главни разлог да се оно објави, бар његов први део, јер је писмо превелико. Други је, ништа мањи разлог, што оно потиче од стручњака. Пошилилац писма је доктор Јавног права Париског универзитета; пре Рата је био доцент за Енциклопедију права на Економско-комерицијалној високој школи. За време рата је био заробљеник у Немачкој, где је остао и после Рата, најпре запослен код француских окупационих власти, а после као референт при Врховном суду за повраћај неправилно одузете имовине од стране нациста, у Раштату код Баден-Бадена. Др Миодраг Туцаковић је једнако одличан правник као и ватрени патриота. То су особине које га чине компетентним да говори о горњим књигама и да се његово мишљење чује, тим пре што се данас у САД слуша о томе мишљење најнекомпетентнијих и нимало позваних.

Прве две стране и закључак на четвртој страни његовог писма гласе:

“Поштовани и драги г. Професоре,

Читајући Вашу другу књигу “Србија или Југославија” не могу да Вам сакријем свој утисак који сам исто тако имао кад сам завршио читање прве књиге.

Ја сматрам да можемо да будемо захвални Господу Богу што Вас је судбина довела у емиграцију и што Вам је емиграција, ма колико то парадоксално било, дала могућности да ставите на папир Ваша мајсторска дела кроз која бије Ваша дубока љубав према српском народу из кога смо поникли и коме све дугујемо.

Ја исто тако сматрам да сте својим књигама дефинитивно ушли у плејаду правих неимара српске историје и ја Вас стављам у ред највећих српских великана.

Преко Ваших дела не може прећи нико ко у будућности хоће да се бави јавним српским послом, без обзира да ли дели све Ваше закључке или не.

Кад би се ја ма за шта питао у тој земљи, ја бих увео Ваше књиге “Србија или Југославија” као уџбеник у свима средњим и високим српским школама.

Колико мали изгледају многи и многи дилетанти који се усуђују да о Српству пишу, да о Српству говоре, или да са Вама полемишу.

Ма колико да се говорило о нашој српској обдарености, ја сматрам да смо ми политичке незналице. Признајем Вам да и ја, поред свих школа и поред свих диплома, о многим стварима о којима пишете појма нисам имао.

А шта је остало онда са другима?

Ето, драги господине Професоре, то је мој суд о Вашем делу. Мој сумаран суд и мој глобални закључак.

Верујте ми да Вам пишем по својој најдубљој савести и да немам никаквог личног интереса да Вам овако пишем.

Ја сам Слободана Јовановића веома ценио, али ово Ваше српско јеванђеље више вреди него скупа сви Светозари Марковић, Макиавели, Вођи

француске револуције, Платони итд. Све је то голи луксуз кад се не зна оно основно што Ви износите у својим делима.

Дакле, хвала Вам из свег срца што сте ми послали Вашу књигу и што сам тако имао прилику да се са Вашим излагањима упознам.

Иначе никакво чудо ако у емигрантској штампи нисте добили заслужено признање. Људска пакост је неизмерна и разни патуљци не могу да је не изразе према горостасу Вашег формата и да тако дају одушке свом комплексу инфериорности према свему што је боље и веће од њих...

Ето, поштовани и драги господине Професоре, то би био мој сумарни суд о Вашим драгоценим књигама које сам читао и са узбуђењем и са интелектуалним уживањем првог реда.

На крају Вас молим да примите уверење мог особитог поштовања, Ваш
Др. Миодраг Туцаковић.

ПС. Ако сматрате потребним можете се користити овим писмом како будете хтели.”

ПОГОВОР.

Cavillationem cavillatione repellere licet.

Прве две свеске овог мог дела произвеле су страшно незадовољство код Југословена свих фела, произвеле су често ијед, понегде чак и бес. Није ни чудо: њима су пољуљане њихове политичке поставке, обеснажени њихови аргументи, поремећени њихови планови, доведени сасвим у питање њихова основна теза и њихов главни циљ. Све им се поколебало и посувратило.

И гле чуда: реакције, директне, мериторне, једва је и било. Свега је изашао један “приказ” сваке књиге. Прве један некомпетентан и кратак у Лондону, више белешка него прави приказ. Друге потпуно нестручан у Чикагу, чак писан од једног а потписан од другог лица, оба неквалификована.

А позната је ствар да Југословени имају “јака пера” и развијену штампу. Разлози за ћутање морали су бити убедљиви. Ја сам о томе расправљао са својим пријатељима, и они су наводили разне претпоставке за то ћутање, понекад за мене врло привлачне (да они нпр. немају контра-аргументе, да немају снаге, или воље, или истрајности да те ствари стручно претресају итд.).

Они се ипак нису задовољили том пасивном улогом, већ су се послужили средствима која су у науци непозната, а у културном свету перхоресцирана. Они су прешли у личне нападе, али опет не директне и отворене, већ подметнуте и “заплотњачке”. Они су ангажовали неколико лица најсумњивије прошлости која су се домогла била југословенских листова као њихови уредници, “редактори” или “вршиоци дужности уредника”. Лица без културе, без морала, без угледа и части. Њих су потстицавали да мене непоштедно дирају и нападају. Резоновали су овако: Ако се ја с њима упустим у дискусију, срозаћу се на њихов ниво и осрамотићу се, па тиме ће изгубити и снага мојих аргумената (услед субјективних недостатака). Аво се не упустим у дискусију, увек ће остати нешто од њихових клевета, по оној старој латинској: *Audacter calumniare, semper aliquid haere!* Опет у нади да ће се пореметити мој лични интегритет и тиме посредно довести у питање моји аргументи.

Ја сам се упустио у дискусију, тј. одговарајући тим лицима истом мером. Некако сам штедео њихове мандаторе, јер их нисам могао са сигурношћу утврдити. Мислио сам да ће их дискусија изнети на површину. Али су они своју “заплотњачку” улогу извели до краја.

Овде ћу ту полемику да продужим и завршим, ако не дође до нових напада. Није то згодно за књиге, ја увиђам, али је ово једина трибуна где ја слободно могу да искажем све што мислим. И књиге ће ући у библиотеке и биће чуване као доказ једног бедног времена и срамотних прилика последње српске емиграције. Неће све књиге бити чуване, већ само оне које иначе важе, и писац таквих књига има ипак једно моћно оружје да бар разоткрије непријатеље ако не може да их ућути.

Јасна је ствар да ја нећу ни покушавати да оповргнем што су ти агенти о мени писали. Ваљда није ни потребно да ја доказујем да није истина да пишем свуда против Српства и Драже Михаиловића, да ја једини признајем црногорску и македонску народност (!!!), да је статистика делатност четних ћата, да је редован професор Универзитета надринаучник итд. Није чак довољно бити ни туђински агенат па да се тако пише: то мора да буде потпуно аморално биће, које црно проглашује за бело и бело за црно.

Ја ћу овде споменути само два од тих неваљалаца, који су били најдрскији (не рачунајући револверске листове, који су такође ушла у борбу, опет са мандаторима).

Један је од њих тзв. Федор Рајић, о коме је доста писано у српској штампи.

Тако га је неки г. Милош Костић у “Српској Борби“ од 11. децембра 1958. г. означио као ранијег београдског фрајера. Он је у свом одговору 7. јануара 1959. признао да је тако био означен у једној судској пресуди у Београду и да се тим поноси. Београдски суд није имао разлога да некога означи по занимању друкчије него је у стварности. То нема ниједан суд света. И његова ознака као фрајера тиме је легализована. *Actus judicialis potentior est extrajudiciali.*

И сад нека замисле читаоци: Један београдски фрајер и пустилов даје моралне квалификације непорочним људима, један млади, пропали индивидуум оглашава за добре или рђаве људе двапут старије од њега, један јучерашњи избеглица даје суд о људима који већ деценијама једу избеглички хлеб.

Али он није само фрајер: он је био комуниста и комунистички публицист. То му је такође изнео г. Милош Костић, у реченом чланку “Српске Борбе”, тврдећи да је сарађивао у комунистичким листовима Београда. Фрајер Рајић одговара у наведеном божићњем броју “Гласа канадских Срба”, признаје да је био “спортски” сарадник комунистичких листова и каже дословно: “За те дописе и чланке био сам хонорисан”, али је тобоже “учинио нешто корисно за свој народ”!!! Дакле, по свом признању он је био не само комунистички новинар, већ плаћени комунистички дописник! *Confessio est probatio omnibus melior.*

После су му пребацили да је био комуниста (члан СКОЈа, “друшкан” итд.): др Божидар Пурић, бивши амбасадор и претседник Југословенске краљевске владе, др Радоје Вукчевић, један од најпризнатијих београдских адвоката, Доброслав Јевђевић, српски војвода и многи други. Све лица највишег друштвеног положаја, сва или скоро сва са највишим академским образовањима, сва угледна и часна: сва непорочна лица, све тзв. “класични сведоци” (*testes classici*), којима сваки суд и свака власт мора а priori да поверује све што искажу “док се противно не докаже” (*doneo probetur contrarium*).

Његов комунизам је такође једна сигурна и доказана ствар, једна непрепорна, једна несумњива околност. То се односило на његову прошлост. Али као “уредник” респективног канадског листа он је у више махова то потврђивао. Тако је донео тамо читав низ чланака у корист диктатора Кубе Фидела Кастра, док се цео демократски свет језио над његовом (Кастровом) политиком. Он га је у звезде ковао. Писао је исто што и београдска “Политика”. “Српска Борба” у Чикагу је све то репродуковала и нагласила, назвавши Рајића “титовско-кастровским” агентом. Он је заиста заслужио ту титулу и потврдио ту квалификацију. Он је и бивши и садашњи комунистички агент.

У “Српској Борби” од 10. новембра 1960. пише њен сарадник лингвиста у рубрици “Поуке из српског језика” ово о Рајићу: “Мало писмени и много црвени уредник једног тобоже српског листа у Канади, написао је и овакву у сваком погледу глупост...” Рајић није никад смео да одговара “Српској Борби” из разлога који се могу само наслућивати.

И тај тип даје националне квалификације, чав и једном дру Бождару Пурићу, или војводи Јевђевићу и другим беспрекорним и горућим српским националистима! Да ли уопште може бити веће ироније на национално-политичком терену?

Тиме још ни издалека није све речено о том неваљалцу. Он је и лажни претстављач одн. фалсификатор. Извршио је на више места кривично дело “лажног претстављања”. Он је наиме тврдио да има четири семестра Правног факултета у Беотраду. То је тврдио у “Алманаху Слога” Аустралија, у канадском Гласу као одговор г. Милошу Костићу који је за њега тврдио да је несвршени ђак итд. Ја сам замолио да се званично провери та ствар на Правном факултету Београдског универзитета, где се испоставило да је он само уписан на Факултет а да му је досије био празан. Нити је он икад прешао у другу годину права, нити је положио један једини испит на том Факултету. А празан досије још значи да је или члан Комунистичке партије или тзв. “цинкареш” (студентски денунцијант). Ако је он заиста негде употребио какво сведочанство противно овоме, он је ординаран фалсификатор.

И тај несвршени ђак, ни започети студент, тај игнорант, даје интелектуалне и научне квалификације докторима првих универзитета Европе, редовним професорима универзитета, члановима разних научних друштава. Истина да је после тога већина угледних и школованих сарадника тога листа престала да у њему пише. Али је било бедника са научним претензијама, који су продужили били своју сарадњу!

Рајић је и обичан криминалац. Само један доказ: Пет година је он задржавао писма које је писала Дворска канцеларија Перу Булату и никад му ниједно није предао. Разуме се и друга писма до којих је дошао.

И тај нитков даје моралне квалификације првим људима српске емиграције. Разуме се да се нико неће чудити да ма шта тај неваљалац напише, али да то излази у органу једне “Српске народне одбране”, показује најнижи публицистички и морални пад делова наше емиграције.

О свему што сам казао имам аутентичне доказе из прве руке, које будно чувам. Имам и још много навода о томе неваљалцу, сијасет писама из земље и емиграције, али их још не желим публиковати (нека нисам проверио, а нека нису потписана, за нека нисам овлашћен да их публикујем). Но, Боже здравља, и то ће бити једног дана.

Други његов пајдаш и пријатељ (*par nobile fratrum*) живи у Европи и уређује један тобоже “равногорски” лист!!

Зове се Душан Касапиновић (*omen nomen!*). Једнако несвршени ђак као Рајић, једнако комунистички писац, опет по његовим изјавама “шпорски писац”, који је пре рата глорификовао Совјетску Русију.

Али, пошто је овај много старији од фрајера Рајића, има међу њима и разлике. Касапиновић је био цело време рата сарадник окупаторског листа “Ново Време”. Од првог до последњег броја. Не само то: он је био секретар Редакције. То је ту скоро објавио г. Драги Аћимовић, некадашњи члан Редакције (са којим сам после био у Шуми, у истој команди). Значи да је био посредник између Немаца и српске штампе, да је преко њега све ишло, да је он и Немцима предлагао шта треба писати, а српским дописницима, објашњавао шта Немци желе итд.

Једно веома кратко време био је ухапшен од Гестапоа због својих комунистичких књига, па је пуштен после неколико дана. Знајући ко се пушта испод таквих оптужаба, Београд је шапутао и био уверен да је пуштен под редовним условима: да ради за Немачки рајх. И заиста, од њега се после тога у Редакцији свак чувао. Сматран је немачком уходом. Српски војвода Доброслав Јевђевић, који је за време рата бранио српску нејач и стварао историју, тврди да је Касапиновић био шпијун, да је он (Војвода) то читао у немачким публикацијама. Тражио је да га тужи и да ће он то претходно објавити у Немачкој, али је Касапиновић мудро ћутао.

Да је то истинито, има и других доказа, непосредних и посредних. Он се повукао са Немцима и од њих био увек привилегисан. Све што други не може, он тамо може. Да је он денунцијант и конфидент, нека послужи и један пример из последњих дана.

Управа Српско-православне црквене општине у ХанOVERу послала је и мени копију једног дописа претседнику “УБКЈВ” од 29. октобра 1961. у коме између осталих веома неповољних саопштења о карактеру и делатности агента Касапиновића извештава да је он “као секретар привремене управе ове општине тужио исту под својим потписом немачким властима да би после на једној од седница исте извињавао”. Денунцијант не може без тога, то му је у крви, то му је саставни део живота и карактера. Туђим властима тужи српску заједницу којој је чак секретар!!!

Он се извињавао и мени најпонижнијим речима у њиховом “Равногорском борцу” (!!!), али ја нисам усвојио то извињење. То се може учинити ако је неко у заблуди, а Касапиновић је ту признао да је намерно лагао, вређао и клеветао. Такви типови не могу да се правдају.

Касапиновић је био мој ђак на Економско-комерцијалној високој школи у Београду, о чему ме у своје време известио др Миодраг Пурковић, и вероватно је падао на испиту код мене, па се зато кроз туђе новине (које припадају Организацији а не њему) хтео да свети.

Ја нисам хтео да сарађујем у југословенским новинама, али никад ништа нисам против ове организације и њеног листа писао. А у “Гдасу канадских Срба” ја сам и сарађивао док су уредници били Ј. Јоветић, Адам Прибићевић, др Радоје Вукчевић и слични. Слао сам годишње два-три дописа као у многим другим листовима, место претплате. Разуме се да нисам могао писати кад сам дознао ко је “редактор” листа, како се тај нитков (фрајер Рајић) обележавао. Ја не могу да се начудим да иједно лице од пера и части може да сарађује са овим југоновинарима и комунистичким агентима!

Ови најамници скривених Југословена и других “заплотњака”, имали су и своје најамнике. Могу замислити читаоци каква су то лица била; уважени г. адвокат Драг. Д. Лазовић пише њихова презимена малим почетним словом и објашњава зашто то ради!

Ја сам ипак тражио суд части између мене и два листа где су напади на мене вршени. Не само да уредници тих листова (Гласа канадских Срба и “Равногорског Борца” !!!) нису на то пристали; они нису ни одговорили, већ продужили са још дивљијим нападима. Ја сам на тај начин покушао да рехабилитирам листове и организације које за њима стоје од ове бруке. Њиховим доцнијим држањем канда су потврдили да за њима и уз њих (те агенте-провокаторе) носе одговорност за ово писање.

Ја и данас остајем при свом предлогу; да се изабере суд части од правника и публициста српских који ће утврдити ко је започео свађу, у чијем интересу и на који начин, и ко се огрешио о новинарску етику. Као странке могу да се појаве само те организације и њихови листови с једне стране и ја са друге, јер ми се ваљда не може импутирати да се о части спорим са фрајерима и туђинским агентима.

Који су ти Југословени који стоје иза плота и диригују целом ствари, не можемо поуздано утврдити, мада многе индиције казују који би то могли бити. Уосталом, они ће се јавити и сами: ко продужи неизазване нападе и даље, после ове књиге, вероватно ће тај бити главни покретач и спиритус ректор целе ове недостојне акције. А ако издам IV. књигу ове збирке (која је потпуно обрађена и чека на објављивање), читаоци ће сами моћи да утврде која би лица долазила у питање.

Нису само та два гласила и само та два лица која су учествовала у недостојним нападима на мене: има их још који су били овим осокољени. На неке сам већ алудирао у књизи “О српском карактеру Боке Которске”; други ће бити споменути опет тамо где се не надају. Јер, напоследку, као што сам казао на другом месту у одбрани Српства, морам рећи и у своју сопствену одбрану: *nemo me impune lacessit*. (Иако, иначе, преводим латинске изреке у својим делима, овде то нећу учинити; та, ради се о високим интелектуалцима на које се овде алудира, који свакако знају латински!).

Сви они имају своју рубрику, која радо прати и одобрава ове нападе. Све што је антисрпски расположено у тобожњој “српској” емиграцији, све се то удружило у насртајима на мене. Сматрају да ће позиције српске бити слабије а њихове повољније, кад се оборе на главног браниоца српских позиција.

Није зато чудо да скоро истоветно пишу о мени ова лица као и “Свободна Македонија” или усташка “Даница”. Ови чак преносе нападе на мене, а има индиција да разни називи “Срби” тамо шаљу дописе са туђим потписима. Имам не обичних доказа о томе. Један познати подметач својих написа туђим лицима писао је у “Македонској Лози” против мене са потписом неког “студента” из Врање, “Врањски срез”. Тај срез нити постоји, нити је икад постојао. Тако сам ја после мало настојања утврдио ко је то писао (тематика иста као у другим дописима тога лица и приватним писмима).

Међутим, никад нису хрватске и македонске новине донеле ни један ред од мене или од дра Пурића или од других Срба који њима за то не пружају грађу.

Не претерујем кад тврдим да су неки “листови” (какви су то “листови”, о томе је говорио уважени г. пуковник Бран. Пантић у “Канадском Србобрану”), иако су желели оставити утисак да су “српски”, више нападали мене него све Хрвате заједно за више од три године, док нисам запретио невидљивом главном уреднику да ћу објавити све што знам о њему. Они су сматрали да су се највише одужили Српству кад његовог главног браниоца извргну руглу. Јер је њима било стало Српства једнако као и Хрватима, Македонцима и другим српским непријатељима!

Све ово пишем да би и за будућност остало трага о беди емиграције и о тешкоћама српских бораца у њој. Огорчен, познати српски књижевник и првоборац пок. Бранко Машић указао је баш у приказу мојих дела на народну реч: “Ко истину гуди, њега по прстима бију”. И продужио је: “И то не само од оних, против којих је просуо ово своје оштро перо истине и правде, већ, најалост, и од неких у чију је корист то изнео. Док би га они први због тога најрадије каменовали, ови други би се у души само радовали томе...”

Није само пок. Бранко Машић мене узео у одбрану од клеветника и напасника, већ и многи други одлични српски писци и родољуби. Тако нпр. др Божидар Пурић, др Урош Сеферовић, Љуба Марковић-Грљанац, адвокат Драг. Д. Лазовић итд. Један одлични српски песник, у песми ме узео у одбрану. То је г. Марко Вукчевић. Ја то не бих спомињао, али је фрајер Рајић казао да сам сам себи певао песму. Дотле је ишао нитковлук ове кампање!

Највише ме дирнуло кад је алманах “Слога” који излази у Перту, Аустралија, пустио један дуг напис из пера “Симе Перовића” под насловом “Тамо-амо кроз емиграцију”, где је веома много места посветио нападима на мене. Ја не само да не познајем то лице, већ сам био у најнепријатељскијим односима са уредништвом “Слоге”. Распитивао сам се о писцу, са којим никад ни пре ни после ни једну реч разменио нисам, и рекоше ми да је псеудоним једног врлог судије из Црне Горе. То ме још више задивило. У том свом дугачком напису он је изос. казао и ово:

“...Ми у својој нетрпељивости и искључивости заборављамо да о себи пред страним светом који прати наш рад дајемо рђаву слику и да веома слабо служимо интересима части и угледа свог народа...

Из ове области навело би се много случајева али је, по моме мишљењу, најкарактеристичнији случај професора г. др. Л.М. Костића. Тај човек, не познајем га лично, који, под веома тешким материјалним околностима, о свом руху и круху, онолико ради и даје све од себе, ако ништа друго, а оно из обзира према том радном напору, требао би бити поштеђен увреда. Место тога, он као да је постао мета напада.

Ја немам намеру да браним г. др. Костића, јер њему моја одбрана савршено није потребна, све када бих ја то и хтео. Професор је права и правни писац, те му бранилац није потребан. Али, кроз његов случај хтео бих да браним један принцип. Принцип слободе речи и мишљења.

Ја се политички не слажем са г. Костићем, јер он у својим радовима искључује Југославију као заједничку државу Срба, Хрвата и Словенаца. Али, оно што ме интересује у овој ствари је чињеница, да је г. Костић у својим делима поставио бројне проблеме, додирнуо масу осетљивих питања, изнео море чињеница и доказа да поткрепи своје мишљење и дао огроман број закључака и судова до којих је дошао кроз ове студије.

И, уместо да се његови радови приме озбиљно, какви они уствари јесу, и да се академски продискутују, прокритикују у циљу расветљавања и утврђивања истине, на њега се осула паљба са свију страна и засут је најгорим увредама. Много пута, не водећи рачуна ни о дужном поштовању његове личности. То није фер. Др. Лаза Костић није вагабунда, него доктор

права. Ако је он у својим радовима нанео нетачне податке као доказ, ако је погрешно поставио проблеме, или, најзад, ако је из појединих чињеница извео погрешан закључак, онда је дужност добронамерне критике, да се на то академски и обрати и докаже противно доказима, а не увредама, као што би било достојно према професору Универзитета и сину поштене породице, да се има поштовања према његовој личности и дужних обзира према њему.

Критика треба да помогне да се нетачности, ако их има, побију, заблуде отклоне, нелогичност закључака до којих се дошло, исправе. Другим речима, да се утврди истина, јер се само истином поштено служи историји. У целој овој кампањи ја нисам нигде прочитао да се истинитост докумената које је изнео г. Костић оповргла. Исто тако нисам прочитао да је ма ко негирао постојање чињеница које је изнео, нити исправку погрешних закључака до којих је он дошао. Прочитао сам место тога само увреде, где га неки називају чак и манијаком.

Значи, ако један човек пише и брани своје становиште доказима, ако уме и сме да самостално мисли и неће да закључа свој мозак, ни као папагај прими суфлирано гледиште, онда је он манијак. Заиста исувише много... Ја мислим, да овакав начин није прави пут. Ако продужимо овим путем, стићи ћемо — ако је то могуће — још већој подвојености и нетрпељивости...”

САДРЖАЈ

	Страна
Предговор.....	3

ЧЕТВРТА ГЛАВА:

СПОЉНО—ПОЛИТИЧКИ И ВОЈНИ АСПЕКТИ

XXXII. Проблематика.....	10
XXXIII. По питању нестанка Југославије.....	14
XXXIV. Страх од распада Југославије.....	26
XXXV. Доцнији међународни положај.....	46
XXXVI. Претходни комплоти против Српства.....	67
XXXVII. Жеље других сила.....	77
XXXVIII. Међународна повезивања.....	109
XXXIX. Ратне перспективе.....	131
XI. Старешински кадар у војсци.....	141
XLI. Стварање међународних заплета.....	155
XLII. Кад је први пут нестало Југославије.....	163
XLIII. Награда за издају земље.....	169
XLIV. Интриге против своје сопствене државе.....	171
XLV. Емигрантско поткопавање државе.....	188
XLVI. Односи са Ватиканом.....	199
XLVII. Утицај неодговорних фактора на ток државних послова.....	206
XLVIII. Заступање националних интереса на страни.....	215
XLIX. Међународни углед Југославије.....	220

L. Да ли победник сме да смањује државу?.....	232
Једно стручно мишљење о досадашњим књигама “Србија или Југославија”.....	237
Поговор.....	240

ЗАСЕБНА ДЕЛА ПРОФ. Л. М. КОСТИЋА ОБЈАВЉЕНА У ЕМИГРАЦИЈИ.

I. — ДЕЛА ИЗ КУЛТУРНЕ И НАЦИОНАЛНЕ ИСТОРИЈЕ.

1) ИЗ ЊЕГОШЕВИХ ДЕЛА. Анализе и интерпретације. (Поводом стогодишњице Песникове смрти). Чикаго 1952. Издање Паландачића. Укоричено у платно, стр. 220, осм.

2) ПРАВНИ ИНСТИТУТИ У ЊЕГОШЕВИМ ПЕСМАМА. Издање библиотеке “Српска Мисао” у Аустралији, св. 4. Мелбурн 1958. Стр. 160 осмине.

3). ИЗ СРПСКОГ ВЕРСКОГ ЖИВОТА. Збирка расправа. Библиотека “Свечаник” Немачка. Св. 32. Минхен 1961. Стр. 196 осм.

4) ЋИРИЛИЦА И СРПСТВО. Културно-политичка студија. Св. II: Угрожавање ћирилице и њена одбрана. Издање Америчког института за Балканска питања. Чикаго 1960. (Штампано у Мелбурну, Аустралија). Стр. 260.

5) О ЗАСТАВАМА КОД СРБА. Историјска расматрања. Минхен 1960. Издање пишчево. Стр. 100 вел. осм.

6) ВИДОВДАНСКЕ БЕСЕДЕ У КАНАДИ И АМЕРИЦИ 1958. ГОДИНЕ. Хамилтон 1958. Издање “Канадског Србобрана”. Стр. 46.

7) КРИВОШИЈСКИ УСТАНАК 1869. ГОДИНЕ. Хамилтон, Канада, 1959. Привитно издање Милоша Ковача из Кривошија. Стр. 56 вел. осм.

II. — ОДБРАНА СРПСКЕ НАЦИОНАЛНЕ ТЕРИТОРИЈЕ.

8) ЧИЈА ЈЕ БОСНА? Мишљења страних научника и политичара о етничкој припадности Босне и Херцеговине. Торонто, Канада, 1955. Издање часописа “Братство”. Стр. 88 вел. осм.

9) СПОРНИ ПРЕДЕЛИ СРБА И ХРВАТА. Чикаго 1957. Издање Америчког института за Балканска питања. Св. I. Стр. 520 осм., укоричено.

10) О СРПСКОМ КАРАКТЕРУ БОКЕ КОТОРСКЕ. Цирих 1961. Издање пишчево. стр. 160.

11) НАЦИОНАЛНЕ МАЊИНЕ У СРПСКИМ ПРЕДЕЛИМА. Демографско-етнографска студија. Торонто 1961. “Српски проблеми”, Серија националних списа, I свеска. Издаје Српски културни клуб “Св. Сава”, Канада.

12) СРПСКА ВОЈВОДИНА И ЊЕНЕ МАЊИНЕ. Демографско-етнографска студија. Торонто 1962. “Српски проблеми”, Серија националних списа. II свеска. Издаје Српски културни клуб “Св. Сава”, Канада.

III. — ДРЖАВНИ ПРОБЛЕМИ СРБА.

13) СРБИЈА ИЛИ ЈУГОСЛАВИЈА. Политичка студија. Књ. I: Начелна разматрања и Етнички и територијални проблеми. Хамилтон, Канада, 1957. Издање пишчево. Стр. 160 вел. осм.

14) СРБИЈА ИЛИ ЈУГОСЛАВИЈА. Политичка студија. Књ. II: Државно-правни моменти. Хамилтон 1959. Издање пишчево. Стр. 208 вел. осм.

15) СРБИЈА ИЛИ ЈУГОСЛАВИЈА. Политичка студија. Књ. III: Спољно-политички и војни аспекти. Хамилтон 1962. Издање пишчево. Стр. 184 вел. осм.

IV. — СРПСКО—ХРВАТСКИ ОДНОСИ.

16) КОЈИ СУ ГЛАВНИ И ОСНОВНИ СРПСКИ ЗЛОТВОРИ. Торонто 1953. Издање Српске народне одбране у Канади. Библиотека “Српска књига” св. I. Стр. 87.

17) МЕГАЛОМАНИЈА ЈЕДНОГ МАЛОГ И НЕСКРУПУЛОЗНОГ НАРОДА. Хамилтон 1955. Издање С.Н. Одбране у Канади. Библиотека “Српска књига”, св. II. Стр. 87. вел. осм.

(Ове две последње књиге — под 16 и 17 — изашле су под псеудонимом Д-р Л. П. Поповић).

18) ОБМАНЕ И ИЗВРТАЊА КАО ПОДЛОГА НАРОДНОСТИ. Хамилтон 1960. Издање С. Н. Одбране у Канади. Библиотека “Српска књига” св. III. Стр. 152.

V. — ХРВАТСКИ ИСТОРИЈСКИ ПОДВИЗИ.

19) ПРИМЕРИ ХИЉАДУГОДИШЊЕ КУЛТУРЕ ХРВАТА. I књ. Подвизи Хрвата у 17. веку (Тридесетогодишњи рат). Чикаго 1953. Издање С.Н. Одбране у Америци. Стр. 61 осм.

20) ПРИМЕРИ ХИЉАДУГОДИШЊЕ КУЛТУРЕ ХРВАТА. II књ. Подвизи Хрвата у 18. веку. (Шлески ратови и Седмогодишњи рат). Чикаго 1955. Издање С.Н.О. у Америци. Стр. 45 осм.

21) ПРИМЕРИ ХИЉАДУГОДИШЊЕ КУЛТУРЕ ХРВАТА. Књ. III. Подвизи Хрвата у 19. веку. (Четрдесетиосма). Хамилтон 1956. Издање С.Н. Одбране у Канади. Стр. 104 вел. осм.

22) ПРИМЕРИ ХИЉАДУГОДИШЊЕ КУЛТУРЕ ХРВАТА. Књ. IV. Подвизи Хрвата кроз векове. Хамилтон 1958. Издање С. Н. О. у Канади. Стр. 88 вел. осм.

VI. — РАЗНИ СПИСИ.

23) НАЦИОНАЛНИ СТАВ СРПСКЕ ЕМИГРАЦИЈЕ. “Српски емигрантски списи” св. I. Мелбурн, Аустралија 1959. Стр. 82. Шапирографирано.

24) DIE WEHLBETEILIGUNG IN DEN VOLKSDEMOKRATIEN. Estratto dai “Studi in onore di Corrado Gini” (vol. 2). Università degli studi di Roma. Istituto di Statistica della Facoltà di scienze statistiche, demografiche ed attuariali.